

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини  
Факультет української філології  
Кафедра української мови та методики її навчання

# **СТИЛІСТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ: ЛЕКСИЧНА СТИЛІСТИКА, СТИЛІСТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ**

Навчально-методичний посібник  
для студентів-філологів закладів вищої освіти

**Укладач: І. І. Коломієць**

Умань  
Візаві  
2021

УДК 811.161.2'38(075.8)  
С80

**Рецензенти:**

**Зелінська О. Ю.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

**Коваль Л. М.**, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови і культури Донецького національного університету імені Василя Стуса;

**Торчинський М. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету.

*Розглянуто та рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від 21 лютого 2021 р.)*

**Стилістика** мовних одиниць: лексична стилістика, стилістична С80 фразеологія : навч.-метод. посіб. для студентів-філологів ЗВО / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т укр. філології, Каф. укр. мови та методики її навч. ; уклад.: І. І. Коломієць. – Умань : Візаві, 2021. – 108 с.

Посібник містить програмні питання до тематичних розділів «Лексична стилістика», «Стилістика фразеологічних одиниць» дисципліни «Стилістика української мови», теоретичні матеріали, плани практичних занять, питання для самоконтролю, орієнтовні тестові завдання, а також включає комплекс стилістичних вправ, завдань для домашньої роботи та самостійного опрацювання, список основної та додаткової рекомендованої літератури.

Пропоноване навчальне видання допоможе майбутньому вчителю-словеснику оволодіти теоретико-практичним блоком підготовки до занять зі стилістики мовних ресурсів.

Складником посібника є додатки з предметним покажчиком основних лінгвостилістичних понять і категорій та схемами.

**УДК 811.161.2'38 (075.8)**

© Коломієць І. І., уклад., 2021

## ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА .....	4
ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ОПИСОВОЇ СТИЛІСТИКИ .....	5
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК .....	6
Тема 1. Стилїстика лексичних ресурсів української мови.....	6
Тема 2. Стилїстика фразеологічних одиниць .....	34
ПРАКТИЧНИЙ БЛОК .....	52
Практичне заняття № 1. Лексичні засоби стилїстики української мови.....	55
Практичне заняття № 2. Стилїстична фразеологія та її одиниці .....	64
КОМПЛЕКС ВПРАВ І ЗАВДАНЬ .....	71
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ .....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ .....	99
ДОДАТКИ .....	102

## Стилїстика мовних одиниць: лексична стилїстика, стилїстична фразеологія

## ПЕРЕДМОВА

Метою викладання дисципліни «Стилістика української мови» є підвищення загального мовного рівня студентів. Навчальний курс безпосередньо пов'язаний із проблемами функціонування мови в суспільстві, науковим обґрунтуванням правил організації мовних одиниць залежно від вибору типів мовлення у різних сферах суспільної комунікації, питаннями вдосконалення культури й естетики усного й писемного мовлення.

Курс «Стилістика української мови» передбачає оволодіння студентами стилістикою мовних ресурсів, тобто виражальним потенціалом різнорівневих мовних засобів.

У результаті вивчення програмних питань розділів описової стилістики української мови «Лексичні засоби стилістика» та «Стилістична фразеологія» студенти повинні вільно оперувати співвідносними термінологічними поняттями і категоріями, володіти знаннями про стилістичний інвентар мови на лексико-фразеологічному рівні та закономірності функціонування відповідних одиниць у межах кожного зі стилів.

Виражально-функціональний аспект засобів мови залежить від їх матеріальної природи, притаманних їм рис, тому з розвитком і поглибленням знань про мовні одиниці, їх системні якості розширюються та уточнюються знання про властиві їм стилістичні ознаки й можливості.

Внаслідок вивчення названих тематичних розділів стилістики мовних ресурсів студенти повинні вміти: визначати та розрізняти основні поняття і категорії лексичної та фразеологічної стилістики; аналізувати мовні явища у функціонально-стилістичному аспекті, а саме: виявляти й оцінювати стильову віднесеність, емоційно-оцінне й експресивне забарвлення мовних одиниць у текстах різних стилів на тлі міжстильових, нейтральних мовних засобів; досконало володіти стилістичними прийомами використання мовних ресурсів залежно від комунікативної ситуації; визначати мету вживання, стилістичні функції лексем і фразем у текстах різностильового оформлення; свідомо добирати найдоцільніші лексико-фразеологічні засоби в усному та писемному мовленні відповідно до задуму, стилю й експресивно-емоційної спрямованості висловлювання; достатньо й доречно застосовувати стилістичний матеріал на уроках української мови та виявляти професійну готовність компетентно підвищувати культуру мовлення школярів.

## **ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ОПИСОВОЇ СТИЛІСТИКИ**

1. Стилїстика мовних ресурсів як галузь лїнгвостилїстики: структурованїсть, завдання.
2. Загальна характеристика лексичної стилїстики. Функціонально-стилїстичне розшарування словникового складу української мови.
3. Стилїстична характеристика загальноповживаної лексики.
4. Вузькоспеціальна лексика: внутрішня градація. Терміни та професіоналізми в стилїстичному аспекті.
5. Територіальні діалектизми: стилїстика вживання.
6. Соціальні діалектизми в стилїстичному аспекті.
7. Лексика активного і пасивного складу в стилїстичному аспекті. Застарілі слова зі стилїстичного погляду.
8. Неологізми та їх різновиди, номінативно-стилїстичні функції.
9. Міжстильова і стилїстично забарвлена лексика: внутрішня градація.
10. Лексика усного мовлення. Стилїстичний аспект розмовно-просторічної лексики.
11. Стилїстичні функції експресивно-емоційних лексем.
12. Лексика писемного мовлення (книжна лексика) та її функціонально-стилїстична характеристика.
13. Стилїстична фразеологія та фразеологічне багатство мови: крилаті вислови, афоризми, їх різновиди.
14. Класифікація фразеологічних одиниць за власне лїнгвістичним принципом. Паремійний склад.
15. Фразеологічне новаторство та стилїстичні прийоми індивідуально-авторської видозміни (контамінація, трансформація, їх різновиди).
16. Функціонально-стильова класифікація фразеологічних одиниць. Міжстильова і стилїстично забарвлена фразеологія: критерії розрізнення.
17. Книжні та розмовні фразеологізми: внутрішня градація, стилїстичні особливості.
18. Експресивні якості розмовної, публіцистичної та художньої фразеології.
19. Стилїстичні функції фразем.
20. Лексико-фразеологічні засоби стилїстики в шкільному курсі вивчення української мови.

## ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

### Тема 1. Стилїстика лексичних ресурсів української мови

**1. Стилїстичне використання загальноповживаної та вузькоспеціальної лексики.**

**1.1. Стилїстична характеристика загальноповживаної лексики.**

**1.2. Мовностилїстичні функції слів обмеженої сфери вживання.**

**2. Лексика активного і пасивного вжитку в стилїстичному аспекті.**

**2.1. Застарілі слова зі стилїстичного погляду.**

**2.2. Різновиди неологізмів, функціонально-стилїстичне призначення неолексем.**

**3. Міжстільова і стилїстично забарвлена лексика.**

**3.1. Лексика усного мовлення (розмовно-просторічні та емоційно-експресивні одиниці).**

**3.2. Лексика писемного мовлення.**

**Мета:** систематизувати знання про функціонально-стилїстичну організацію лексичного складу української мови; теоретично осмислити особливості вживання та номінативно-стилїстичні функції слів різних прошарків лексики з метою їх практичного використання та підвищення мовленнєвої культури й естетики мовця.

*Лексична стилїстика* – розділ стилїстики мови, що вивчає стилїстичне розшарування лексики (за сферою, частотністю вживання, власне стилїстичними ознаками), функції, зумовлені семантикою слів, виражально-зображальні можливості різних груп лексики та доцільність їх використання в певних функціональних типах мови.

*Функціонально-стилїстична класифікація лексики* – розмежування лексики за диференційними ознаками у функціонально-стільовому аспекті (професіоналізми, лексика ситуативного вжитку: нейтральна, висока, низька), діахронічному (неологізми, історизми, архаїзми), нормативно-регіональному (розмовна, діалектизми, жаргонізми), експресивно-емоційному (експресивна та емоційно забарвлена лексика). Сучасна загальноприйнята класифікація словникового складу мови об'єднує групи слів за призначенням і сферою використання (характером

функціонування) – *загальноновживана* та *вузькоспеціальна лексика* (арготизми, жаргонізми, діалектизми, терміни, професіоналізми); за частотністю вживання – *активна й пасивна* (архаїзми, історизми, неологізми); за стилістичною активністю (функціонально-стильовою ознакою переважного вживання в тих чи інших сферах спілкування) – *стилістично забарвлена*, яка диференціюється на *лексику усного мовлення* (з подальшим розмежуванням на розмовно-просторічну, експресивно-емоційну) і *книжну* (лексика писемного мовлення: конфесійна, наукова, офіційно-ділова, поетична, публіцистична, художня), та *міжстильова* (стилістично нейтральна). Окремо розглядають стилістику вживання груп лексем, диференційованих ознаками у семантично-формальному плані (*антоніми, багатозначні слова, омоніми, пароніми, синоніми*) та за походженням (*іношомовна лексика з її внутрішньою градацією*).

Проблема функціонально-стилістичної класифікації словникового складу мови з погляду вітчизняних та зарубіжних учених попередніх років та сучасності засвідчує різні підходи до розгляду цього питання. Найбільш розгалуженою, зі стилістичного погляду, вважається система лексичних засобів, представлена у працях І. Білодіда, А. Коваль, О. Пономарева, П. Дудика. У виданнях переважно загальнономовного, а не специфічно лінгвостилістичного спрямування українських мовознавців, а саме Л. Булаховського, П. Горецького, стилістичне розшарування лексики переплітається із семантичним. Однак підручник А. Грищенко «Сучасна українська літературна мова» (2002 р.) дає чітку та вичерпну функціонально-стилістичну диференціацію лексики, яка визначає опис загальних характеристик лексичних категорій на стилістичному рівні (*загальноновживана – спеціальна, активна – пасивна, міжстильова – стилістично забарвлена*).

## **1. Стилiстичне використання загальноновживаної та вузькоспеціальної лексики.**

### **1.1. Стилiстична характеристика загальноновживаної лексики.**

В усіх стилях і жанрах мови соціально й комунікативно найважливішою є *загальноновживана лексика*.

*Загальноновживана лексика* – це не спеціальні слова (тобто не професійні, термінологічні, діалектні тощо), а ті лексичні одиниці, які властиві мовленню всіх носіїв конкретної мови без будь-яких обмежень. Вони не мають особливого стилістичного забарвлення, не

містять оцінки, вживаються у всіх функціональних стилях мови, отже не мають функціонального-стильового закріплення, тому їх іще називають *міжстильовими*. Ця лексика стилістично нейтральна чи майже нейтральна, зрозуміла і звична для кожного носія мови, однаковою мірою використовується в усному й писемному мовленні.

Загальноновживані одиниці позначають реалії, пов'язані з суспільним життям, виробничою діяльністю всіх громадян, їхніми щоденними потребами, побутом тощо. Це назви осіб за родинними ознаками, найпоширенішими професіями, типовими рисами характеру, різними прикметами та якостями; назви частин тіла людини і тварини; назви сфер людської діяльності, галузей знань; назви найуживаніших знарядь праці, будівель, господарських предметів побуту; назви найвідоміших абстрактних понять, типових явищ суспільного життя, природи; назви народів, мов, понять культури і мистецтва, а також службові слова і вигуки (наприклад: *батько, невістка, ректор, учитель, хлібороб, боягуз, працелюб, критичний, мужній; рука, серце, хвіст; медицина, філологія; відро, двері, лопата, хата, гривня, гроші; кохання, ненависть, боротьба, думка, життя; вітер, квітка, небо, навчати, цвісти, вранці, завжди, двадцять; українці, французька мова, кіно, музика, антична міфологія; в, по, і, але, би, чи, о, ох*). Цьому розряду лексики протиставляються *стилістично забарвлені одиниці*.

Загальноновживана лексика в силу її природи використовується здебільшого як стилістично й емоційно нейтральна чи майже нейтральна, бо загальноновживані слова зазвичай не містять оцінки, відображають не чуттєве, а логічне сприймання їх мовцями (однак частина з них: *любий, справедливий, негідник* та под., – містить виразне емоційно-оцінне значення і належать до фонду загальноновживаної лексики). Водночас і на загальноновживані мовні одиниці з усталеним лексичним значенням може нашаровуватись стилістичне, насамперед емоційне забарвлення, за допомогою інших, додаткових засобів виразності (наприклад, за допомогою інтонування: *Весна!, Ранок!, Осінь. Похмуро. Знову дощ.*). Загальноновживані слова окремо та особливо в контексті внаслідок свідомого добору здатні набувати різноманітної почуттєвої, оцінної характеристики. Стилiстичну роль можуть виконувати не тільки слова, що за своєю суттю мають емоційне чи експресивне забарвлення (*милий, серденько, дітище*). Стилiстичний ефект



створюють загальновідомі слова (назви предметів, явищ природи, якостей, дій) за умови свого художнього переосмислення, вживання з образно-естетичною настановою, набуваючи додаткових емоційно-експресивних нашарувань, символічних узагальнень тощо: *Засміється любо день, зашепоче темна ніч* (Г. Снегірьов); *Ключі від щастя в наших руках* (М. Стельмах); *Червоне – то любов, а чорне – то журба* (А. Малишко).

Цілого ряду змін зазнають нейтральні загальновідомі слова і в розмовній мові, для якої характерним є широке вживання слів із переносним, образним значенням: *ти мій **скарб**, ти моя **пташка** (**сонце**), **серденько** моє* тощо. Своєю виразністю, підвищеним емоційним тоном виділяються слова з різних галузей знань, що відзначаються метафоричністю і виконують характеристичну функцію, наприклад: *не влаштовуй **сцени**, ну ти й **артист** (**філософ**)*.

Відзначимо помітне розширення фонду загальноновживаної лексики української мови, зумовлене прогресивним розвитком науки, техніки, культури (як наслідок підвищення освітнього рівня носіїв мови, популяризації наукових знань у засобах масової інформації тощо), зокрема, за рахунок слів певної професійної сфери, які втратили ознаку обмеженого функціонування і стали загальнономовним надбанням, засобом загального використання, наприклад: *комп'ютеризація, пресконференція, радіомовлення, семінар, телевізія, форум, шоу* тощо. Обмеження на використання тих чи інших слів може накладати тільки ступінь вихованості, освіченості мовця.

Тому виокремлення в лексиці слів емоційно нейтральних, загальноновживаних (і наукових термінів) переважно умовне. Поступовий перехід слів із одного прошарку в інший є закономірним явищем історичного розвитку літературної мови, пов'язаний із лінгвальними та екстралінгвальними факторами, що зумовлює нову стилістичну характеристику слова, його стилістичну організацію (наприклад, використання загальноновживаних лексичних одиниць не тільки в нейтральному, а й у певному стильовому оформленні та стилістично забарвленому, емоційному значенні).

Загальноновживана лексика властива всім стилям літературної мови в їх писемній і усній формах, тому її називають міжстильовою. На фоні цієї лексики розпізнаються шари незагальноновживаної лексики.

## 1.2. Мовностилістичні функції слів обмеженої сфери вживання.

*Вузькоспеціальна лексика* (стилістично обмежена лексика) – слова і лексичні сполучення, яким властиві обмежувальні ознаки, зумовлені функціонуванням відповідних слів у різних сферах професійної діяльності людини (професійно-виробнича лексика – *терміни, професіоналізми*); на територіях поширення української мови, які становлять діалектні ареали (*діалектизми*); у мовленні груп людей, які формуються за ознаками соціальної приналежності (*жаргонізми, арготизми*). У своєму повному вияві, в єдності всіх своїх прошарків стилістично обмежена лексика найчисельніша, комунікативно й стилістично найрозгалуженіша, кожен з її розрядів має своє стилістичне забарвлення й використання; водночас функціональні межі між ними не усталені, а мінливі, проміжні й взаємодоповнювальні.

*Терміни* – слова або словосполучення, що вживаються для точного вираження поняття з певної галузі знань (науки, техніки, виробництва, політики, мистецтва) і обслуговують потреби загальнонаукового та галузево-наукового спілкування людей однієї спеціальності. Це лексика наукового, офіційно-ділового стилів, визначальна риса якої однозначність; науково-термінологічна лексика задовольняє інформативну потребу мовців і тяжіє до нейтральності, тобто беземоційності свого значення. Терміни поділяються на *загальнонаукові* (вживаються в різних галузях знань, як-от: *гіпотеза, ідея, категорія, метод, тема, функція*) та *вузькоспеціальні* (вживаються тільки в конкретних галузях науки, наприклад мовознавчі терміни: *знак питання, інтерфікс, інфінітив, конотація* тощо). Крім номінативної функції, терміни у сфері публіцистики, художньої белетристики можуть відігравати роль стилістичного засобу, – вживаючись тропеїчно, вони певною мірою забарвлюються почуттєвістю, емоційністю, наприклад: *старт (фініш) життя, реанімація душі, пульс планети, горизонт слави, героїн кар'єризму, наркотик владолюбства* і под. Як виразний зображальний засіб у художньому стилі терміни використовуються для професійної індивідуалізації персонажів, відтворення реальної виробничої атмосфери, потрібного колориту зображуваної епохи. Наприклад: *Все йшло добре... Платон Іванович зробив резекцію, але пульс почав падати... Камфора... кофеїн... не допомогло. Пульс сто. Пульс філіформний – пульс зник, і сердечних тонів не*

стало... Платон Іванович зовсім зблід, швидко закрив рану і зробив укол в серце... (О. Корнійчук); *Сьогодні в руках твоїх атом і космос, А що буде – потім? Працюють комп'ютери, служби сейсмічні. Чутливі до кожного здвигу і поруху. В руках твоїх – формула маси критичної. А що буде – потім?* (М. Луків). Або ж справляють певний емоційно-експресивний ефект від уведення до тексту твору переносно вживаних термінологічних одиниць, слів із більшою чи меншою мірою екзотичності, незвичності звучання для пересічного читача. Наприклад: *Атоми, скиньте капелюхи! Не мурашиться – замріть на хвилю: Сьогодні бомбардували нейрони Ядро науки – серце Курчатова* (С. Зінчук); *Закохані сліпі й щасливі сліпотою. Ось він, а ось вона, обличчя до обличчя, в скоротисі їх днів цей день – як знак окличний!* (В. Базилевський); *Регенерація мови: Хірурги в розпачі. Опануймо мистецтво жестів. Радіонукліди: ошкірилися волошки. Допомогу «швидкій допомозі»* (М. Луків).

У поетичних творах терміни є поштовхом до створення образів, водночас зловживання ними може ускладнювати образну систему, утруднювати сприймання, руйнувати поетичність тексту.

Невпинний розвиток науки і техніки, дослідження в різних галузях знань, міжнародна співпраця спричинює проникнення термінології в усі сфери людської діяльності. Введення термінологічних одиниць у текст може здійснюватися різноманітними способами: безпосереднє визначення; поступове підведення до терміна (назва терміна як наслідок розгорненого опису поняття); синонімічна форма введення, його етимологізація; пояснення терміна в дужках або у виносці під текстом.

Термінологічна лексика, використана в публіцистичному стилі, не повинна ускладнювати сприйняття тексту, не становити труднощів при його читанні; добір і прийоми її введення повинні бути узгоджені з призначенням тексту.

Отже, всі нехудожні стилі сучасної української літературної мови широко користуються термінами в їх прямому значенні, бо термінологія збагачує можливості точного й несуперечливого, логічно переконливого й лаконічного спілкування в найрізноманітніших сферах людського життя й діяльності.

До фонду специфічної лексики належать *професіоналізми* – слова і мовні звороти, якими послуговуються окремі професійні групи населення. Це слова на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу, в основному назви

знарядь виробництва та їх частин, назви трудових процесів, різних гатунків сировини (наприклад: *академзаборгованість, боржник, вікно, дипломник, спецкурс; гілки бронхів, листочки плеври; боронування, косовиця, оранка, сівба, угноєння; вугілля, домна, мартен, шахта; ізогіпс, лист оцинкований, профнастил, сатенгіпс, цегла, шлакоблок*). Поза межами конкретного професійного середовища вони не завжди зрозумілі або не становлять інтересу. Виділяють *науково-технічні, професійно-виробничі, просторічно-жаргонні* лексеми. Значна їх частина – неофіційні розмовні чи просторічні заміники термінів, що існують поруч із нормативними назвами спеціальних понять, чи за допомогою яких деталізуються ці поняття, відображаючи наявні різновиди; вони можуть мати експресивне забарвлення, відносну образність (наприклад: *флешка* (флешкарта); *вінця, лавочка, карнизик, пелюстка* – назви частин глиняного посуду). Найчастіше професіоналізми вживаються в усному неофіційному мовленні людей певної професії, виконують комунікативно-номінативну функцію і сприяють кращому взаєморозумінню. Зловживання такою лексикою в публіцистиці є недоцільним, оскільки робить текст досить важким для сприйняття загалом, вимагають широких пояснень при введенні в текст; окрім того, окремі з них не нормативні, і тому можуть засмічувати мову, а не збагачувати її. Перенасичення тексту ними знижує його естетичні якості. Зі стилістичною метою використовуються задля реалістичного відображення виробничої атмосфери, професійної індивідуалізації та увиразнення мовної характеристики персонажів, пожвавляють репліки в діалогах та полілогах, наприклад: *Бригадир вправно керував будівництвом. Було чути чіткі його команди: Віра! Віра! Майна!* (В. Собко).

Усесвітній прогрес, інтелектуальне зростання нації, поширення наукових знань значно активізувало використання професійно-термінологічної лексики, популяризувало її вживання в різних сферах суспільних стосунків (*апарат, вірус, грип, інфекція, термометр; комбайн, мотор, трактор; бетон, вапно, крейда, шифер*), що призвело до постійного поповнення нею загальноновживаного прошарку лексики.

*Діалектизми* – слова або сполуки, властиві тільки певному діалекту і не нормативні в літературному вжитку. Розрізняють *фонетичні* діалектизми (*кирниця* – криниця, *Гумань* – Умань); *граматичні* (*співаєть* – співає, *я му ходити* – ходитиму); *лексичні*,

серед яких *власне лексичні* (*вуйко* – дядько, *маржина* – худоба), *етнографічні* (*кресаня* – різновид чоловічого капелюха, *ковганка* – вид посуду), *семантичні* (*сон* – соняшник, *лавка* – магазин). Діалектна лексика в розмовному мовленні є засобом вільного, невимушеного, повсякденного спілкування носіїв певної говірки (говору). В художньому мовленні одним із найпоширеніших прийомів уживання діалектної лексики зі стилістичною метою є *стилізація під діалект* – свідоме намагання відтворити діалектні риси найповніше, в усьому багатстві та різноманітності. Цей прийом надає широкі можливості для максимального наближення до реальної дійсності, відтворення місцевого колориту з усіма деталями та характерними властивостями побуту, звичаїв: *У нас, знаєте, носять на кресанях* [капелюхах] *дорогі угорські когути* [китиці з півнячого пір'я на капелюсі] (Ю. Федькович); *Тужливо і протяжно лилися звуки вівчарської трембіти...* (І. Франко); у прямій мові – для відтворення місцевого різновиду мовлення, створення характеристики персонажів шляхом індивідуалізації чи типізації їхньої мови: – *Нічьо!* – *потішала вона його.* – *Ти меш, сарако, вівчарити, я му сіно робити. Вилізу на копицю та й си подивлю в гори на полонину, а ти мені затрембітай...* (М. Коцюбинський); у фольклорних текстах – для надання розмовно-інтимного, невимушеного колориту оповіді: *Ой мамуню, мамунюню, ой та зголоділа, коби бульба колочена, то би-м попоїла* (Н. тв.). У ролі поетизмів виступають лексеми виразно етнографічного характеру (мотив оспівування, возвеличення краси рідного краю в літературних творах): ... *Знов вівчар веде отару плаєм, Файну пісню соловей співає...* (В. Івасюк).

У публіцистичному стилі діалектизми використовуються для позначення реалій життя словами, яким нема відповідників у літературній мові, а також у прямій мові для відтворення цього типу мовлення, створення мовної характеристики оповідача, відтворення місцевого колориту описуваного; в науковому та офіційно-діловому стилях діалектну лексику, як правило, не використовують, окрім наукових праць, присвячених дослідженню специфіки говірок, особливостей проживання народу на певних територіях тощо. Зокрема, термінологізовані одиниці – номенклатурні назви із сільськогосподарської, ботанічної галузей знань: *раїна* (пірамідальна тополя), *падиволос* (хвощ), *ружа* (троянда) тощо; а також етнографічні діалектизми (назви реалій і понять, не

поширюваних за межами певного говору): *бук, смерека, плай, трембіта*, які вживаються без стилістичного спрямування з номінативною функцією в етнографічних та діалектологічних дослідженнях.

У соціальному плані розглядається розгалуження лексики на *жаргонну* та *арго*. Їх уживання підпорядковане посилити експресію спілкування в розмовному мовленні (жаргонізми) та втаємничення намірів від решти членів суспільства (арготизми).

*Жаргон* – різновид соціолекту; додаткова лексико-фразеологічна система мови, яка містить паралельні експресивно-оціночні, найчастіше стилістично знижені позначення загальновідомих понять і належать певній соціальній субкультурі. Це лексикон розмовного мовлення людей, об'єднаних спільністю професійних інтересів, родом занять (медиків, викладачів), однаковим захопленням (жаргон мисливців, рибалок), тривалим перебуванням у певному середовищі (військова служба, навчання) тощо. Жаргон здебільшого характеризується стилістичною зниженістю, жартівливою чи вульгарною конотативною забарвленістю як із позицій носіїв, так і сторонніх спостерігачів. Специфічна лексика і фразеологія надає розмовному мовленню атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності. Психологічним підґрунтям виникнення жаргону є прагнення певних соціальних груп до самоідентифікації, що реалізується у бажанні вразити співрозмовника дотепністю, неординарністю й експресивністю мовлення, а також у зневазі до усталених мовних норм. На відміну від *арго* – таємної, конспіративної форми існування мови замкнених соціально-професійних груп, жаргон більшою частиною зрозумілий пересічним мовцям, є надбанням відкритих соціально-професійних груп і не виконує функції втаємниченості, умовності, відмежування. Розрізняють жаргон дитячий, студентський, молодіжний, професійний (артистичний, комп'ютерний, спортивний) і т. ін. Жаргон – динамічна система, вона характеризується нетривкістю в часі й може проникати до літературної мови. Термін жаргон здебільшого ототожнюється з термінами *сленг, соціолект*.

*Жаргонізми* (соціальні діалектизми) – специфічні, емоційно забарвлені слова та вирази, які функціонують у мовленні окремих соціальних груп, об'єднаних спільністю інтересів, уподобань, віком, ситуацією, діяльністю; їх уживання обмежене нормами спілкування,

прийнятими в певному соціальному середовищі. Вони мають експресивно нейтральні, нормативні відповідники в загальнонародній мові і належать до вузькоспеціальної лексики, для якої характерне забарвлення нелітературності (наприклад: *засипатися*, *провалитися* (не скласти іспиту), *плавати* (показувати неглибокі знання), *фара* (двійка), *шпора* (шпаргалка), *на шару* (задарма), *попса* (популярна музика), *прикид* (одяг, манера вдягатися), *суперово*, *кльово* (дуже добре), *центровий* (авторитетний), *бублик* (кермо), *тачка* (таксі). У літературно-художньому мовленні жаргонізми використовуються зі стилістичною метою, слугують переважно задля створення відповідного описуваному емоційного й соціального колориту, задають певний експресивний тон оповіді, а також з метою мовленнєвої характеристики осіб, про які йдеться. Наприклад: – *То це зараз я тримаю себе в руках і майже не хляю, а років так із три тому мій фас і профіль знали в усіх витверезниках України;* – *І сам я на всьому світі, і нікому мене не треба, ну чого вона так дивилася, я піймався на дві терносливи, вона років на десять молодша, а так мене намахала;* – *Я вже тут, командір, – повідомив радісно. – Вибач, що так довго. Уявляєш, навіть у таксопарку не було. Там сьогодні їх рекет шуганув. Тоді я до Володі, у Володі теж по нулях. Довелося взяти у в'єтнамця за двадцять п'ять. Сука вузькоглаза! Убив би! Ну, та нічого, зараз кірнемо, Ваня...* (З творів Ю. Андруховича). Жаргонізмами не варто користуватися беззастережно, тому що вживані без потреби вони засмічують літературне мовлення, порушують засади нормативності літературної мови, мовної культури.

*Арго* – один із різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка відносно замкненої соціальної чи професійної групи з метою мовного відокремлення; відзначається наявністю слів, незрозумілих для сторонніх осіб, своєрідний мовний код. Якщо жаргон – суспільна забава, мовна гра, підпорядкована бажанню посилити експресію, то арго є засобом спілкування декласованих та антисоціальних елементів (злочинців, рекетирів, діячів мафіозного світу, жебраків, картярів тощо), що хочуть приховати свої наміри від суспільного загалу.

*Арготизми* – слова або звороти з арго, що вживаються для конспіративних потреб (збереження таємниць ремесла, роду занять, власної безпеки і т. ін.) з метою засекречення мови, створення

ефекту потайного мовного виокремлення. Наприклад: *бабки* (гроші), *бакси* (долари), *кусок*, *штука* (тисяча грошових одиниць), *етапка* (пересильна в'язниця), *малина* (злодійське кубло), *метелик* (повія), *пахан* (батько), *черепи* (свої хлопці), *колеса* (наркотики), *кинути* (ошукати), *рубати* (їсти), *стріляти* (випрошувати), *шмонати* (обшукувати). В художньому мовленні одиниці цієї категорії використовуються зі стилістичною настановою, що зумовлена тематикою твору, переважно для створення типізованого середовища спілкування дійових осіб чи як засіб мовної характеристики персонажів. Наприклад: *Розказував, як він попав раз на вечорниці... А там самі терпелюки* [парубки] *та каравони* [дівчата]. *Покурвав* [пограв] *я їм, що знав, іду вже з хати, коли якась скелиха* [сука] *й обзивається: «Чи не дати вам, діду, мукиці?» Оце, думаю, клево* [добре!] *Годі сухмаї кусмарити* [сухарі гризти], *хоч ставреників накурляю* [вареників наварю] (Г. Хоткевич); *Якщо покажеш зекс* [кмітливість] *на простому ділі* [крадіжка], *буду виховувати на шермага* [кишенькового злодія] (І. Микитенко); для висвітлення життєвих явищ в оцінно-стилістичному ракурсі, зокрема гумористично-сатиричному, іронічному: *Звем синів хлоп'ятами, А у них – чуваки. В нас і сміх прозориться, А що в них – то чмихи. В нас дівчат горлиці, А у них – чувихи* (С. Зінчук).

## **2. Лексика активного і пасивного вжитку в стилістичному аспекті.**

Лексика з погляду частотності її уживання у мовленнєвій діяльності поділяється на дві групи: *активного* і *пасивного вжитку*.

*Активна лексика* – мовні одиниці, що на певному етапі розвитку мови позначають актуальні поняття і позбавлені архаїчності чи новизни (наприклад: *вода, хліб, високий, чесний, жити, міркувати, добре, холодно* і т. ін.).

Слід розрізняти *активну лексику мови* й *активний запас слів окремої особи* (словник індивідуального слововживання).

*Активний словник* – сукупність слів і словосполучень, що утворюють лексико-фразеологічний запас окремої особи, який вона не тільки розуміє, а й вільно використовує для своєї мовленнєвої діяльності. Активний запас індивідуального слововживання (індивідуальний словник) залежить від рівня освітньо-професійної підготовки, духовної культури, особистих позапрофесійних інтересів мовця. Наприклад: слова *асиміляція, морфема, палаталізація, фонема* для філолога є продуктивно вживаними, для



інших мовців є маловідомими, незрозумілими з тих позицій, що вони ними активно не послуговуються.

Частина слів, що належить до активно вживаних, характеризується ознаками стилістичної нейтральності, розвиненої системи значень, найважливішою роллю в забезпеченні мовою комунікативної функції; інша – перебуває на периферії вживання і може бути охарактеризована як пасивна.

*Пасивна лексика* – слова й вирази, що рідко використовуються носіями мови в повсякденному спілкуванні, які або застаріли, або ще не закріпилися в мові. Пасивна лексика включає *застарілі слова* (*архаїзми, історизми*) й *неологізми*.

Причинами виходу слів із активного вжитку до розряду пасивної лексики – є зникнення з життя певних понять або заміна окремих номінацій іншими. У мові відбувається також зворотній процес – *реактуалізація* – повернення до вжитку архаїчних елементів, що зумовлюється екстралінгвальними чинниками соціально-історичного, політико-економічного характеру тощо: *архієпископ, булава, гетьман, гривня, казна, казначейство, отаман, патріарх*. Сучасна мовна практика послуговується окремими словами, що донедавна перебували на периферії вживання (наприклад: *мапа* (географічна карта), *телевізія* (телебачення), *потяг* (поїзд), *снодійне* (заспокійливе)) і перейшли до активного функціонування в різних сферах спілкування, а отже поповнили літературну мову синонімічними компонентами. Тому співвідношення активного і пасивного словникового складу мови є неоднаковим, динамічним, постійно змінним явищем; процес поповнення активного словникового запасу новотворами (неологізмами), новими запозиченнями є явищем збагачення стилістичних ресурсів мови, її мовленнєво-лексичним оновленням та виявом розвитку. Такі лексеми зберігають певний час новизну й свіжість, є стилістичною прикметою певного часу, відповідного періоду розвитку суспільства (як-от: *діджиталізація, драйвер, інтерфейс, моніторинг, принтер, сканер, телефакс, файл, форматування*), допоки не стануть засобом користування загалу.

### **2.1. Застарілі слова зі стилістичного погляду.**

Власне архаїзми та історизми належать до слів і словосполучень із виразною стилістичною функцією. Основна сфера застосування цієї групи лексики – художнє мовлення, зокрема твори на історичну тематику.

*Історизми* (матеріальні архаїзми) – застарілі слова, що належать до пасивного словникового запасу мови через зникнення позначених ними специфічних реалій минулих епох, неактуальних понять і не мають відповідників (синонімів) у сучасній лексиці. Це назви колишніх адміністративних посад, установ, організацій, старовинної зброї, одягу, одиниць вимірювання тощо (*аршин, бунчук, гетьман Сагайдачний, жупан, злотий, імператор, камердинер, лучник, печеніги, сажень, червінці, чумак* та ін.). Історизми використовуються в художніх текстах задля відтворення національно-історичної своєрідності епохи, мовних особливостей минулих часів (пряме називання відповідних реалій історичної дійсності), образно-кolorитного опису персонажів та їх характеристик (шляхом уведення слів до складу образних зворотів); для надання викладові урочистості, піднесеності при зображенні небуденних, знаменних подій у житті народу; а також з метою досягнення ефекту правдивого відображення подій доби, уреальнення певної історичної обстановки. Наприклад: *Ціла орда з ханом Отроком прийшла під Київ. [...] Хоч як завзято натискали половці, хоч як підбадьорював їх Отрок, сам ідучи попереду й пускаючи стрілу за стрілою до руських панцирів, хоч бурею літав він з своїм бунчуком від одного крила до другого – але стояла Русь, мов стіни святої Софії. Половецькі стріли застрягали в руських кільчастих телягах, списи ламалися об щити неприступним муром* (Л. Мосендз); *Попереду на вгодованих конях летіли, мов херувими, хоругви народової кавалерії з крилами за плечима і з списками в руках, за ними гусари, панцирні, в залізних кольчугах і місьюрках на головах* (П. Панч); *Козаки йшли у зухвалих магерках і видрових кабардинках; Півдня вже Чигирин б'є з гармат та самопалів, видзвонює у дзвони, виграє в кобзи та суремки* (Із тв. П. Загребельний).

У наукових працях матеріальні архаїзми виступають без стилістичного навантаження, в номінативному значенні: як єдиний засіб прямого називання відповідних реалій старовини, явищ історичної дійсності з метою точного відтворення подій минулих епох, особливостей життя історичних осіб тощо. Наприклад: *Якщо в Галичині рештки української знаті справді втратили колишню владу, то у Великому князівстві Литовському руські князі і бояри зберігали свої владні права; Ще від часів Київської Русі численною була верства лицарів-бояр, що тримали землі-вислуги – маєтки, надані великим князем за військову службу* (Довідник з історії).

*Архаїзми* (стилістичні архаїзми) – застарілі слова (звороти, граматичні форми), що належать до пасивного словникового запасу мови, замінені синонімічними новими, сучасними словами активного запасу; здебільшого це старослов'янізми. Виділяють такі типи архаїзмів: лексико-фонетичні, власне лексичні, лексико-словотвірні, лексико-морфологічні, лексико-семантичні, наприклад: *вої* (воїни), *злото* (золото), *мир* (громада, світське життя), *молітеся* (моліться), *пійт* (поет), *рать* (військо), *ректи* (говорити), *уповати* (надіятися), *уста* (губи), *язик* (мова, народ). Як стилістичні категорії ці одиниці позначені конотацією попередніх мовних епох, тому характеризуються відтінком архаїки, давнини і привносять у контекст художньо-літературного твору колорит певного часу, історичної доби (наприклад, періоду Київської Русі, козацтва тощо), індивідуалізують мовлення історичних персонажів, типізують мовне середовище тогочасного суспільства, а також слугують засобом створення різноманітних стилістичних ефектів: від урочистості, піднесеності, патетичності, пафосу, монументальності до комізму, іронії, пародіювання. Наприклад: *Устино – серце! Зв'язала єси мені руки...* (М. Вовчок); *Суремна мідь співає з-над Дністра. І князь рече до воїнів: «Пора! Не гоже бути під крижовником Вітчизні нашої». Він бере шолом І ратну вість вояцтву подає, Вінчаючи ясне чоло своє* (М. Бажан); *Нехай ім'я твоє не сходить з уст твоїх вовіки* (О. Олесь); *Гей, благословенна будь ти, молодосте!* (П. Тичина); *Воскресайте, камінні душі, Розчиняйте серця і чоло, Щоб не сказали Про вас грядущі: – Їх на землі не було...* (В. Симоненко); *Товариство, яке мені діло, чи я пізній предтеча, чи ранній? Удавайте пророків і йдіть, отверзайте уста...* (П. Тичина); *Од молдаванина до фінна На всіх язиках все мовчить, бо благоденствує!* (Т. Шевченко); *З народом заграват не треба. Він добре бачить з-під брови: І що ви корчите із себе, І хто єсте насправді ви* (Б. Олійник); *Негідно бути речником юрби Раби рабів ще гірше ніж раби Грядущий хам вже навіть не гряде Уже він сам в грядущє нас веде* (Л. Костенко); *Шляхта не приховала свій звірячий лик за блиском і пишнотою* (П. Загребельний).

Історична лексика використовується в художніх текстах також для відтворення мовних особливостей певного періоду (яскравий прийом історичної стилізації), історичного тла подій: *Зиновій-Богдан Хмельницький, гетьман Запорізького війська і всієї суцїї обіруч Дніпра України. Шанобливо звідомляємо вам [...] духовним і*

*мирянам, шляхетним і посполитим, а особливо шляхетно уродзонним козакам...* (П. Загребельний).

Стилістичне забарвлення слова, його мовно-історичний колорит у залежності від ситуації вживання, додаткових виражальних засобів може змінюватися і набувати рис комічності, сатиричності. Так, поставлені у невідповідний контекст (розмовно-просторічне, вузько побутове оточення тощо) архаїзми набувають іронічно-сатиричного чи гумористичного звучання, створюється ефект комізму, пародії, вдаваної поваги: *Якщо від книг глава твоя страждала, То щоб од мудрості не вилізли власи – Іди на хутір і свиней паси* (І. Кочерган). Архаїчне слово може слугувати засобом виявлення авторського ставлення до зображуваного із різноплановими емоційно-експресивними відтінками оцінності: *Видався тепер Ян Казимир мені й не королем, а таким собі короликом; Не царські то були слова, боярські. Бідний, бідний царишко* (Із тв. П. Загребельного). У цьому разі виникнення іронічно-сатиричного ефекту зумовлено стилістично маркованою суфіксацією (зменшеності-пестливості), застосованою до слів невідповідної семантики (*король, цар*).

Публіцистичне й художнє мовлення вживають історизми як опорні слова для перифраз («*нащадки славних запорожців*», «*звитяжні лицарі*»), влучних висловів («*козацький дух*») з метою передачі нерозривної єдності минулого і сучасного, для надання викладові урочисто-пафосного звучання.

Офіційно-діловому мовленню застаріла лексика властива частково (канцеляризми на зразок *вищепойменований*); із стилістичною метою, надаючи мовленню особливого пафосу, монументальності, вживаються слова на кшталт: *благодотворний, воєдино, глава, священний*.

В усному мовленні архаїзмами послуговуються окремі верстви населення (наприклад, духовенство), зрідка вживаються з іронічною експресією (як-от, *суєта суєт*).

## **2.2. Різновиди неологізмів та їх функціонально-стилістичне призначення.**

*Неологізми* – розряд пасивної лексики; нові слова чи вислови, що з'являються в мові (*злотозор, мобіломанія, політпіар, прем'єріада, спа-салон, твітер, фейсбук, яблуновоцвітно*). Виникнення неологізмів спричинене потребою позначення нових понять, предметів, явищ, процесів чи набуття одиницями мови

нових значень, що усвідомлюються як такі носіями мови. Неологізми бувають не тільки *лексичні* (новотвори або запозичення), а й *семантичні* – активізуються слова (чи нові значення відомих слів), що тривалий час перебували в пасиві лексичного складу. Виділяють *загальномовні* неологізми – називають нові поняття, що постають унаслідок безперервного розвитку економіки, науки, культури, змін у суспільному житті, виконують номінативну функцію і в перспективі мають стати надбанням усіх носіїв мови. Такі слова утворюються та вживаються насамперед в офіційно-діловому, науковому та публіцистичному стилях (*блогер* (поширювач інформації в Інтернеті), *гік* (від англ. «дивак, псих» – маніяк сучасних технологій), *даунишфтинг* (нове віяння у філософії повсякдення, життєва філософія «життя заради себе», «відмови від чужих цілей»), *даунишфтери* (втікачі від цивілізації), а також *дефолт*, *дистриб'ютор*, *електронна пошта* (*скринька*), *євро*, *інтернет-сайти*, *кібербезпека*, *концерн*, *меседжі*, *модератор*, *органайзер*, *пейджер*, *політикум*, *політпіар*, *саундтрек*, *сингл*, *сіті-лайт*, *смартфон*, *тінейджер*, *тренд*, *тьютор*, *флешмоб*). У мові художньої літератури їх використання має яскраво виражене стилістичне завдання – відтворення колориту доби, певного періоду розвитку суспільства. Наприклад, такі лексеми, як *комуна*, *комунізм*, *комсомолец* є неологічними лише з позицій конкретного історичного часу.

У публіцистичному стилі неологізми виконують наступні функції: називають поняття, на позначення якого нема іншого слова в мові, вводять нову назву в обіг, підкреслюючи новизну поняття, посилюють експресію вислову. В розмовному мовленні неологізми виникають постійно з номінативно-комунікативною метою, відзначаються виразними експресивно-емоційними відтінками (*флешка*, *мобіл(-к-)а*) й, ніде не зафіксовані, швидко зникають (наприклад: *кравчучка*, *кучмовоз*, *кучмізм* і под.), тільки зрідка переходять до літературної мови.

*Індивідуально-авторські* неологізми (стилістичні, okazіональні новотвори), характерні для художніх та публіцистичних текстів, виникають унаслідок новизни мовотворення (*зоревійна путь* (П. Усенко); *небо синьочолеє* (В. Сосюра); *радіодіти*, *свастиконосний* (Я. Галан); *незабаром знову стартуватиме прем'єріада* (Із газети)). Вони покликані прагненням дати чергову назву не новому поняттю, а такому, що вже має словесне

позначення в мові, й служать для посилення образності, експресії мовлення, поетизації та емоційно-естетичного впливу на читача чи слухача. Наприклад: *Сестру я вашу так любив – Дитинно, злотоцінно; Не дивися так привітно, Яблуновоцвітно; І стежив я, і я веснів: Акордились планети* (З тв. П. Тичина); *Проковтнемо «Кучмагейт» і подавимося?; На Донбасі триває «ленінопад»; Мобіломанія заповонила увесь світ; А хто ще повірить в український буржуазний кучманізм Романа Федоріва?* (Із газети). А також можуть виступати, в залежності від словотворчих, складових елементів неологізму, засобом створення яскравого стилістичного колориту мовлення – від урочисто-піднесеного до гумористично-сатиричного: *Ходить пісня яснолика між дерев...* (А. Малишко); *І блохоловом, і угробителем величають* (М. Пальчик).

Авторські новотвори лишаються в користуванні певного митця, є характерними для його творчості, виявом індивідуального світобачення та світовідчуття.

### **3. Міжстильова і стилістично забарвлена лексика.**

Всі слова зі стилістичного погляду поділяються на стилістично нейтральні й стилістично забарвлені. Переважна більшість слів у словниковому складі української мови стилістично нейтральні і складають розряд міжстильової лексики.

*Міжстильова лексика* (стилістично нейтральна) – слова, що не мають стилістичного забарвлення і стильового призначення, можуть без будь-яких обмежень уживатися в усіх стилях. Ознака нейтральності пов'язана із загальноновживаністю, тому ядро вказаної лексики становлять назви осіб за родинною співвіднесеністю, явищ природи, рослинного, тваринного світу, предметів побуту, ознак, дій, просторових і часових понять, одиниць виміру тощо (наприклад: *сестра, син, вуха, нога, мороз, олень, сосна, стілець, злий, синій, яскравий, бігати, шукати, сьогодні, година, швидко, п'ять, я, той, заради, але, під*). У стилістичній парадигмі вони є нейтральною основою, домінантою, до якої додаються стилістично забарвлені синоніми, утворюючи синонімічний ряд, наприклад: *живіт* (частина тіла) – нейтральне слово, *черевце* – розмовне, *пузо* – фамільярне, *лоно* – книжне, поетичне. Лексиці з характерною їй нейтральністю, невираженістю експресивно-оцінного забарвлення властива простота й зрозумілість, природність і чіткість; нейтральна лексика є основою як усного, так і писемного мовлення, без неї немислиме спілкування людей. Нейтральним словам

протиставляється стилістично забарвлена лексика, вживання якої становить одну з найважливіших ознак того або іншого функціонального стилю.

*Стилістично забарвлена лексика* – слова, обмежені у своєму вживанні певним стилем, сферою використання, позначені наявністю додаткових відтінків, емоційної оцінки чи експресії (*вікопомний, доблесть, знаменний, обранець, страж; зоріти, кохати, лебідонька, легіт, приваба; посвідчення, постановити, розглянути, угода, ухвала; дослід, енергія, маса, пропорція, функція; гуляка, панькатися, патякати, репетувати, телепень, хамло*). Протиставлення може відбуватися за різними ознаками, насамперед це співвіднесеність із функціональними різновидами, формами існування мови – усна і писемна, розмовна і книжна (наприклад, дихотомія «розмовно-просторічне» і «книжне»: *фальшивка – підроблений документ; читалка – читальний зал; газетчик – газетяр; наслідок – накінець, востаннє; осьдечки – ось; тамочки, тамки – там*). Різновидами стилістично маркованої лексики є: *книжна лексика і лексика усного мовлення*.

### **3.1. Лексика усного мовлення (розмовно-просторічні та емоційно-експресивні одиниці).**

*Лексика усного мовлення* – стилістично забарвлені слова, які мають здебільшого усно-розмовну сферу поширення (наприклад: *багатенько, дитинчатко, козуленька, любісінький, сердешний; волоцюга, ледащо, мимра, носюра, тика; бодай, держак, комп, маришрутка, мотлох, лишень і т. ін.*). До її складу належить: *емоційно-експресивна (емотивна) лексика, а також просторічна й розмовна*.

*Розмовна лексика* – слова, які виникли і вживаються в живому усному невимушеному спілкуванні, перебувають у рамках літературної мови і надають висловлюванню виразно розмовного характеру. Це розмовно-кодифіковані елементи (на зразок: *балакати, бебехнутися, бозна-як, ген-ген, горілиць, куняти, хутко*); слова з типовими суфіксами та подвоєними префіксами: *-есеньк-, -оньк-, -аг-, -к-, -еньки-, -ш-, -их-*; *попо-, пона-, поза-* (наприклад: *малесенький, спатоньки, електричка, ректорша, голова, попоїсти, понаходити й под.*); часом розмовні слова є заміниками лексикалізованих словосполучень (*академка – академічна відпустка, заліковка – залікова книжка*); це службові частини мови, вигуки, звуконаслідувальні слова (*бо, бодай, гей, гук-стук, охкати, трісь*);

частину розмовної лексики складає *побутова* лексика (специфічно-побутова), наприклад: *борщ, віник, капелюх, ліжко, стілець, хустина, черевики*). Такі мовні одиниці поширені здебільшого в розмовно-побутовому стилі усного літературного мовлення, протиставляються загальноживаній нейтральній лексиці, що не пов'язана з певними функціональними стилями мови. Розмовна лексика має стилістичне забарвлення неофіційності, інколи зниженості, легкої іронії, в розмовній формі мови – вживається як засіб невимушеного спілкування на одному рівні з нейтральною лексикою, не знижуючи стилю. Потрапляючи в інші стилі, зокрема художнє мовлення, публіцистику, одиниці цього розряду лексики потенційно створюють колорит простоти, свідомого зниження пафосу, атмосферу довірливої розмовності, привносять відтінок певної експресії, можуть надавати мовленню іронічного, жартівливого, фамільярного та інших стилістичних відтінків під час характеристики персонажів, зображення явищ, подій. Використовується для відтворення живомовних структур тексту, індивідуалізації мови персонажів, в описах побутових ситуацій тощо. Наприклад: *Ще воно й комизиться!* (М. Стельмах); *Наклювавшись, кум Онисим в мить одну зробився лисим* (С. Олійник).

Частиною розмовної лексики є *побутова*, її часто називають специфічно побутовою.

*Побутова лексика* – розряд розмовної лексики; слова, що означають реалії щоденного побуту: назви їжі, одягу, будівель, хатнього начиння тощо, які поширені майже в усіх соціальних групах населення, і ті, що вживалися в минулому окремими верствами, переважно сільськими мешканцями (на зразок: *баняк, борщ, віник, ганчірка, діжка, макогін, мисник, ослін, перина, підлога, постіль, сніданок, шкарбани* і под.). Специфічно побутова лексика постійно поповнюється спеціальними назвами зі сфери техніки і культури (наприклад: *газова плита, електром'ясорубка, мікрохвильова піч, овочерізка, пральна машина, соковарка, телевізор, холодильник* і т. ін.). Тому розмовно-побутова лексика стилістично різноманітна і життєво важлива, широко використовується у всіх функціональних різновидах мови, хоча з неоднаковою частотністю. В уснорозмовній формі такі слова вживаються як засіб невимушеного спілкування в щоденному наймасовішому, найтипівішому мовленні на одному рівні з



нейтральною лексикою, не знижуючи стилю; у сфері художньої мовотворчості – використовуються зі стилістичною метою відтворення особливостей мови персонажів, колоритного відображення їхнього повсякденного життя. Наприклад: *По обіді Кайдашиха загадала невістці **насіяти борошна, а потім вчинити діжу, а сама знов полізла на піч спати, а виспавшись, встала й пішла до сусіди в гості. Мотря задумалась, соваючи ситом по сійцях, перекладених уподовж ночовок*** (І. Нечуй-Левицький); *Ту мою бабу я бачив тільки на фотографії: **просте, добродушне, кругле обличчя, зав'язане хусткою, в рясній спідниці із хвартухом і в простенькій ситцевій кофтинці; на шиї в неї красувалося намисто; Степан Ювпак стоїть на танку в обвислій біля грудей майці, в домашніх штанях з бамбухами біля колін; на ногах у нього пухнасті хутрянні капці...*** (З творів В. Шевчука). У діловому та науковому стилях ці елементи практично не поширені.

*Просторічна лексика* (просторіччя) – сукупність слів, граматичних форм, або зворотів, що функціонують здебільшого в усному побутовому мовленні, а також у літературній мові з метою надання зневажливої іронічної, грубуватої, фамільярної оцінки характеризованим предметам, особам, явищам, поняттям. Просторічні елементи, що перебувають на межі літературного вжитку, а то й виходять за його межі, – спотворені, помилкові комплекси в неграмотному оформленні (*бухвет, врем'я, звиняйте, скіко, тухлі*), згрубіла, знижена лексика, вульгаризми (*брехати, варнякати, гиржати, патякати, регіт, скиглити, тюхтій*), – обмежено з етичних міркувань вживаються в розмовно-побутовому мовленні. В інших стилях, зокрема художньому, частково мові публіцистики, просторіччя використовуються для створення колориту живої розмовності, простоти, привносять відтінок певної експресії, слугують для соціально-мовної характеристики дійових осіб; як стилістичний засіб просторічна лексика, часто в поєднанні з розмовною, використовується для іронічно-жартівливого, сатиричного та гумористично-комічного вираження тону оповіді, для цитації мови малоосвічених людей. Наприклад: *О, якби-то Свої окремі мови мали **Визискувачі, ошуканці, Падлюки, боягузи, вбивці***. Було б з ними чесним людям *Боротися легко* (Д. Павличко); *Дух цієї наволочі залишився той, що був* (Я. Галан); *Поганий, мерзкий, скверний, бридкий, Нікчемний, ланець, кателик! Гульвіса, пакосний, пресидкий, Негідний, злодій, єретик! За*

кучму сю твою велику Як дам ляща тобі я в пику, То тут тебе лизне і чорт! [...] Мандруй до сатани з рогами, Нехай тобі присниться біс! З твоїми сучими синами, Щоб враг побрав вас, всіх гульвіс... (І. Котляревський). У діловому та науковому стилях просторічні елементи не поширені.

До складу просторічної лексики входять вульгаризми й фамільярні слова. *Вульгаризми* – згрубілі, неприйнятні в літературній мові слова, або вислови, що мають знижене звучання і перебувають за межами літературної норми (непристойні, лайливі слова, а також прокльони, прізвиська, наприклад: *балухи, пика, витріщитися, дрихнути, жерти, паскуда, сволота, кодро, к чортовій матері*). У художніх текстах служать для надання мові побутового або реалістичного колориту, для увиразнення мови твору, надання їй експресивності, емоційно-стилістичної забарвленості. *Но зла Юнона, суча дочка, Розкудкудакалась, як квочка...; А то шепнула сука Геба... Юнону взяв великий жах!* (І. Котляревський). *Фамільярна лексика* – лексика, властива розмовному мовленню, вживається у спілкуванні, не обтяженому етичними нормами, і має інтимний, розв'язний, чи занадто невимушений, безцеремонний характер (наприклад: *братан, варнякати, вшелепатися, друзяка, офіцерша, стовбичити, трьоп, цмокнути, чудило, шмакодявка*).

У діловому та науковому стилях розмовно-просторічні елементи практично не поширені.

Частина лексичних одиниць характеризується наявністю в них рис експресії та емоційності, це так звана *емоційно-експресивна лексика*.

*Емоційно-експресивна лексика* (емотивна лексика) – стилістично забарвлені слова на позначення емоцій, станів, почуттів, переживань та слова, що здатні впливати на емоційну сферу мовців (наприклад: *лихо, радість, бідолашний, милий, дитинчатко, малесенький* і т. ін.). Окрім власне називання об'єкта, об'єктивного лексичного значення, вони містять суб'єктивну оцінку, тобто передають ставлення того, хто говорить, до висловленої думки. Ознакою цієї категорії лексичних одиниць є емоційне забарвлення, що виступає частиною прямого значення (*добро, злоба, ненависть, страх, улюблений, чудовий*); або виражається граматично, тобто афіксами емоційної оцінки (*дідусь, величезний, ріднесенький*); чи виникає в переносних значеннях

(свиня – про невдячну людину чи неохайну; змія – про злу, лиху людину; пташка – про кохану, дорогу, рідну людину). Значне місце такі лексичні компоненти займають у розмовному мовленні, виражаючи емоції позитивного чи зниженого характеру; найуживаніша ця категорія слів у художньо-белетристичному стилі, де привносить у канву тексту широкий діапазон ознак стилістичного звучання: урочистість, піднесеність, мажорність, оптимістичність, поетичність, шанобливість, ввічливість, схвальність, прихильність, ніжність, пестливість, лагідність, радість, фамільярність, осуд, презирство, іронія, сарказм, зневага, глузливість, жартівливість, згрубілість тощо. Наприклад: *Хвилюючись, парк пишнотний метнувся з чавунних оград* (М. Бажан); *Образу хліба вклонімося. [...]* *Високочолому сіятелю землі* (Б. Олійник); *Бо й сама Земля скорботна й сонцелика промінить у віки: «Люблю. Любїть мене!»* (С. Йовенко); *Ой вийди, вийди, серденько Галю, серденько, рибонько, дорогий кришталю* (Н. тв.); *А все-таки катюзі, як кажуть, буде по заслугі* (Л. Глібов); *Бо ви й самі не знаєте, що царики коять* (Т. Шевченко).

У більшості наукових текстів власне емоційно-експресивна лексика відсутня, окрім термінологізованих елементів (*лівий шлуночок, слова-паразити, маточка, тичинка* тощо). У текстах ділового мовлення з ознаками емоційної нейтральності, холодної офіційності ця категорія лексики, як правило, не вживається; лише в окремих випадках трапляються слова на позначення якісної оцінки, що використовуються з метою досягнення переконливості висловлювання, на зразок: *найбільше* (досягнення), *найталановитіша* (молодь), *найщиріші* (вітання), *щонайкращі* (побажання); та стилістично означені одиниці, як-от: *воєдино, глава* (уряду), *звершення, обранець* (народу), *страж* (правопорядку). У публіцистиці розряд вказаної лексики відіграє особливу роль: переконання читача, вплив на емоції, творча індивідуальність автора, вираження його ставлення до зображуваного, – тому спектр наявних емоцій, шкала оцінності досить широкі – урочистість, пафос, поетичність, захоплення, іронія, зневага в різній мірі та силі вираження, наприклад: *натхнений* (борець), *благословенний* (час), *блискучий* (поєдинок), *негідний* (вчинок), *легендарний* (актор), *пріоритетний* (напрямок), *розкішний* (сад) тощо.

Відзначимо й таку позицію: будь-яке емоційно нейтральне чи емоційно насичне слово може набувати різної емоційної

забарвленості, тобто вживатися неоднозначно залежно від контексту та комунікативної ситуації, наприклад: *От який козарлюга* (лексема *козарлюга* ситуативно може презентувати як стилістичний відтінок схвалення, так і його заперечення) або ж *Такий добрий, що й в ложці води втопив би* (слово *добрий* сприймається із виключно негативним, осудливо іронічним значенням). Отже, емоційна лексика, особливо в контексті, стилістично досить виразна, експресивна, що й дає змогу вдаватися до її використання за найрізноманітніших обставин мовлення і з певною комунікативно-стилістичною метою.

### **3.2. Лексика писемного мовлення.**

*Книжна лексика* (лексика писемного мовлення) – стилістично забарвлені слова, що пов'язані своїм походженням та використанням із книжними стилями і функціонують здебільшого в писемній формі (насамперед діловому, науковому, публіцистичному та художньому різновидах мови). До книжної лексики належить багато слів, які означають абстрактні поняття (*бентежність, відвертість, мисль, мужність, рівноправність, сподівання*); лексеми з виробничо-професійної сфери суспільного життя, характерні для мови наукових досліджень (*аналітичний, деструктивний, диференціювати, ізотоп, нижчепідписаний, розподіл, спектр, судочинство, товарообіг*); а також поетичні слова, вживані у художній літературі (*багатотраждальний, благочинний, відлуння, вікопомний, зоріти, корифей, легіт, незборимий, непримиренний, плекати, приваба, прозор, розмай, сонцесяйний, сповіщати*). Лексика писемного мовлення – безпосереднє відображення її функціонально-стильової приналежності, тобто поділ лексики, виходячи з особливостей стилю, відмінностей між ними. Книжна лексика умовно поділяється на такі групи: *конфесійна, наукова, офіційно-ділова, публіцистична, художньо-поетична (поетизми)*, – і протиставляється лексиці усного мовлення, розмовно-просторічній.

*Офіційно-ділова лексика* – книжні слова та словосполучення, що є стилістично визначальними для документів, офіційних паперів і вживаються в офіційно-діловому стилі (наприклад: *заява, порядок денний, посвідчення, протокол* тощо). Завданням цього стилю є точно, однозначно й уніфіковано передавати інформацію, чому й слугують названі категорії лексики, використання яких не завжди є доцільним в інших стилях.

*Канцеляризми* – слова та мовні звороти (стійкі словосполучення, певні граматичні конструкції), що є специфічними одиницями офіційно-ділового стилю літературної мови, зокрема його адміністративно-канцелярського підстилю. Переважно є шаблонними формами, характеризуються відсутністю емоційного забарвлення. Ознаки канцеляризмів: типові іменники на *-ння* (*втручання, засідання, зволікання, недовиконання, сприяння, фінансування, функціонування*), надмірне нагромадження віддієслівних іменників (*Виконання завдання з метою підвищення рівня задоволення потреб населення в наданні послуг з пошиття зручного взуття*); вислови із дієприслівниковими зворотами (*взявши на себе зобов'язання, створивши необхідні умови*); розщеплені присудки (*виконати роботу* (зробити), *внести пропозицію* (запропонувати), *не здійснюється контроль* (не контролюється), *поставити до відома* (повідомити), *поставитися із розумінням* (порозумітися), *привести в готовність* (підготувати); скорочене означення (*держбюджет, держзамовлення, міндобрива, соцгарантії*); складені прийменники, сполучники – похідні від повнозначних слів, що втрачають своє лексичне значення (*внаслідок того що, в силу складних обставин, з огляду на, незважаючи на те що, у питанні використання сировини, у плані того*); слова і вирази, специфічні терміни, характерні для канцелярського стилю ділового мовлення, взяті з мови протокольних звітів, офіційно-ділового листування (*інвентаризація, заслухати, резолюція, розглянути; акт набирає чинності, довідка за місцем вимоги, мати підстави, посилити увагу, службова записка* тощо). Канцеляризми, перенесені у сферу з іншими стилістичними ознаками, призводять до порушення стилістичних норм; на кшталт в усно-розмовну, позбавлені яскравості, образності, індивідуальності, вони надають їй сухості й шаблонності. В текстах художніх творів, унаслідок ефекту пародіювання, створюють виразно сатиричний чи комічний колорит, а також використовуються для мовної характеристики дійових осіб. Наприклад: *Так знай же, що я тебе давно уже – тес-то як його – полюбив, як тільки ви перейшли жити в наше село. Моїх діл околичності, возникаючі із неудобних обстоятельство, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая – тес-то як його – благость в очах твоїх, до формального определіня о моєй участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі – тес-то як його – без*

*отсрочок, волокити, проторов і убитков получить во вічноє і потомственное владініє тебе – движимое і недвижимое імініє для душі моєй – з правом владіти тобою спокійно, безпрекословно і по своїй волі – теє-то як його – розпоряджати? Скажи, говори, отвічай, отвістувуй... (І. Котляревський).*

*Мовний штамп* – стертий вираз; усталені, механічно відтворювані мовні звороти із послабленим лексичним значенням та стертою експресією, що є зручними для певних ситуацій. Через систематичне повторення мовні штампи втрачають свіжість, а через невмотивоване вживання – інформативність. За частого, багаторазового використання у відповідних і невідповідних мовних ситуаціях на штамп може перетворитися будь-яка структурна чи змістова одиниця мовлення. Ознаки штампів: «закам'янілі» формули, що переважно вживаються в офіційно-діловому стилі, публіцистиці (наприклад: *вищезгадані, вищеназвані, нижчепойменовані; беручи до уваги, вжити заходів, взяти участь, відігравати важливу роль, мати велике значення, належний стан; необхідно відзначити, приділяти значну увагу, призначити на посаду, розвиток науки і техніки*); готові зразки висловлення думки, які часто використовуються без потреби в інших стилях, окрім більшості жанрів публіцистичного (*в умовах (економічної кризи), за рахунок (бюджетних коштів), з боку (правоохоронних органів), з метою (подолання кризової ситуації), належним чином, у справі, шляхом*); слова й вислови зі стертою образністю (*біле золото, блакитне паливо, люди в білих халатах*); універсальні слова – слова з невизначеним узагальненим значенням, що є заміниками слів із конкретним значенням (*дещо зроблено*), часто *парного типу* (слова-супутники, як-от: *висновки – правильні, певні; внесок – значний, вагомий; допомога – активна, дійова; заходи – конкретні, відповідні; зміни – докорінні, кардинальні; місце – важливе, чинне; питання – гостре, актуальне; увага – належна, посилена*). Терміни *штамп, шаблон, трафарет* мають негативно-оцінне забарвлення, позначаючи переважно бездумне, невдале використання мовних засобів. Цим вони відрізняються від нейтральних понять *штампу, стандарту, стереотипу* й *кліше*, які мають інформативно-необхідний характер і належать до галузі доцільного використання готових формул відповідно до комунікативних вимог, виконують функцію економії мовленнєвих зусиль. Надмірність штампів затуманює зміст висловлювання, через нагромадження зайвих слів

мова стає важкою для сприйняття, нечіткою, наприклад: *проведення роботи із впорядкування території* (замість *впорядкування території*); *робота над упровадженням нових методів*; *працюють над здійсненням завдання поліпшення роботи транспорту*; *питання забезпечення виконання плану*; *питання проведення боротьби зі злочинністю*. Тому стилістично невмотивованого використання штампів слід уникати.

*Кліше* – мовний стереотип; стандартно відтворювані засоби мовлення, які регулярно повторюються в типових умовах і контекстах, слугують ознаками певного стилю; на відміну від *мовних штампів*, які характеризуються стертою експресивністю і послабленим лексичним значенням, кліше зберігає свою семантику, а часто й виразність (наприклад: *високі договірні сторони, давати високу оцінку, з метою підвищення якості підготовки, втілити в життя, докласти зусиль, за несприятливих погодних умов*). Мовні кліше через легкість до відтворення полегшують процес спілкування, сприяють автоматизації мовлення, виконують функцію економії мовленнєвих зусиль, забезпечують реконструювання певних жанрів ділового спілкування.

*Публіцистична лексика* – сукупність книжних слів та словосполучень, специфічних для публіцистичного стилю. Вагому частку в її складі займають групи суспільно-політичної лексики та ідеологеми. Лексика публіцистики поєднує в собі дві протилежні ознаки: логічність викладу, що вимагає стандартизації і реалізується в мовних штампах, кліше (наприклад: *беручи до уваги, в силу діючого закону, давати високу оцінку, доводити до відома, докласти зусиль, з метою подолання*), – надмірне використання яких знижує естетичність мови; та експресивність викладу – вимагає образності, нестандартності і це, як правило, виражається у використанні експресивно забарвленої лексики, насамперед одиниць урочисто-піднесеного звучання, лексем на позначення реалій політично-суспільного життя та абстрактних понять (*вирішальний, віщий, життєствердний, легендарний, героїзм, гуманізм, звершення, піднесення; антикризова коаліція, демократія, децентралізація, кібератака, політичні сили, фінансово-економічна криза; безчинство, добробут, пріоритет, стабільність* тощо). Характерним для публіцистичної лексики є широке вживання в переносному значенні наукової, військової, спортивної термінології

(на зразок: *аксіома життя, дуєт, тандем, за штурвалом влади, передвиборчий старт, фронт змін*).

*Наукова лексика* – книжні та спеціальні слова, властиві мові наукових праць. Слова, характерні для наукового стилю, – це передусім наукові терміни, включно терміни-фразеологізми (*вірусологія, теорема, транскрипція, минулий час, недоконаний вид*); абстрактна лексика, що забезпечує логізацію викладу матеріалу (*аналіз, впливати, дійти висновку, доведення, розв'язання, спостереження, умова*); цю ж функцію виконують численні складені прийменники, сполучники та вставні слова (*відповідно до, в міру того як, внаслідок того що, залежно від, на підставі того що, на шляху до, незважаючи на, тому що, у результаті того що; на нашу думку, отже, по-перше, таким чином*).

*Конфесійна лексика* – лексико-семантичні групи книжних слів, що мають церковно-релігійну сферу поширення і слугують для найменування основоположних релігійних понять, різних конфесійних реалій, служителів християнської релігії, свят, постів, таїнств, елементів релігійної обрядовості, а також поняття-назви неправославних релігій. Наприклад: *ангел, вівтар, Євангеліє, ікона, Ісус, каплиця, катехізис, молитва, монастир, небеса, плащаниця, престол, пророк, псалми, рай, сатана, храм, християнство, церква; архієрей, диякон, духовенство, пастор, патріархат, піп, священник, чернець; анафема, Великдень, літургія, причастя, Різдво, хрещення; Аллах, костьол, мечеть, халіф*. Це переважно старослов'янізми та книжні слова, що надають висловлюванню урочистості, піднесеності, як-от *агнець, благодать, блаженний, взивати, гординя, гріх, праведний, правиця, сотворити, спасіння, уповати*. До стилістем такої категорії можна віднести одиниці словотвірного типу, які мають давньокнижну конотацію, на зразок: *воздати, одкровення, пренепорочний, преподобний*, а також складні слова: *благовістити, благочинний, Богородиця, Богочоловік, вельмимилостивий, животворящий, лжепророк, священнодіяння, триєдиний, чоловіколюбний, чудотворець* і т. ін.

*Лексика художніх творів* – це переважно елементи розмовно-побутового й публіцистичного стилів та власне поетизми (наприклад: *знанацька, навсібіч, спрожогу, зітхати, сягати, щеміти, гомін, далеч, легіт, маєво, марєво, передгроззя, безмовний, запашний, неозорий, неказанний, рахманний, стоголосий*,



*тернистий, химерний*); здебільшого характеризуються образністю, метафоричністю, переносним уживанням слів.

З-поміж художньої лексики вирізняємо поетизми та фольклоризми. *Поетична лексика* – лексико-семантична група слів, що є джерелом поетизації мови в усі часи. *Поетизми* – частотно вживані в художньо-словесній творчості одиниці мови, закріплені в свідомості мовців як естетично значущі елементи з усталеними рисами образного перетворення, високо-патетичного, урочисто-піднесеного або інтимно-ліричного, емоційно-зворушливого тону звучання (наприклад: *благодворящий, золота осінь, терновий вінок, Чумацький шлях, ясний сокіл*). До поетичних засобів здебільшого належать слова, дібрані шляхом канонізації, тобто позначені традицією постійного вживання найбільш уподобаних форм. Насамперед це старослов'янізми (*віщувати, вуста, злато*), народнопісенні слова й звороти (*брате-соколе, козаченько, місяцю ясний, зелений барвіночок, гулятоньки*), лексеми-емотиви, що передають внутрішньо-почуттєве сприйняття навколишньої дійсності, душевний стан автора, його ліричного героя (*живодайний, леготіти, осяйний*), а також індивідуально-авторські неологізми (*блискотінь, весновій, трояндно*).

*Фольклоризми* (народнопісенні слова й звороти) – стилістично оригінальні мовленнєві одиниці, що мають виразне народнопоетичне походження; це переважно форми, які утворюють слова ласки, пестощів або, навпаки, зневаги, які набувають свого експресивно-емоційного забарвлення не в кореневому значенні, а завдяки різним суфіксам. Наприклад: *гай зелененький, козак молоденький, річечка-голубонька*; або ж: *Позирав щораз в віконце, чи не трапиться вона, його щастя, його сонце, його зіронька ясна* (П. Грабовський).

Поділ лексики української мови за приналежністю до окремих функціональних стилів не можна вважати абсолютним, тому що останні не становлять непорушних, непроникаючих комунікативних сфер, між ними постійно відбувається процес взаємодії, взаємодоповнення.

## **Тема 2. Стилiстична фразеологiя та її одиницi**

**1. Фразеологiчна стилiстика та фразеологiчне багатство мови, її афористичний фонд.**

**1.1. Класифiкацiя фразеологiчних одиниць за власне лiнгвiстичним принципом.**

**1.2. Фразеологiчне новаторство та стилiстичнi прийоми iндивiдуально-авторськoї видозмiни.**

**2. Функцiонально-стильове розшарування фразеологiзмiв: критерiї розрiзнення й експресивнi якостi книжнoї та розмовнoї фразеологiї.**

**3. Стилiстичнi функцiї фразем.**

**Мета:** поглибити знання про фразеологiчне багатство мови, схарактеризувати класифiкацiйну систему фразеологiчних одиниць, визначити функцiональнi особливостi та стилiстично-виразовi якостi фраземного складу; удосконалити теорiю та практику стилiстично мотивованого добору фразеологiчних засобiв мови, способiв їх iндивiдуально-авторськoї видозмiни з певною цiльовою настановою у власному мовленнi.

Становлення фразеологiї як окремої науки пов'язують з iменами таких вiдомих мовознавцiв кiнця ХІХ – початку ХХ ст.: предтечею вивчення українськoї фразеологiї О. Потебнею, швейцарськими науковцями Ф. де Сосюром, Ш. Баллi. Сучасна наукова фразеологiчна думка опирається на працi вчених-теоретикiв та збирачiв, упорядникiв фольклорного фразеологiчного матерiалу, а саме Б. Грiнченка, М. Номиса, I. Франка та iнших. Потужним пiдґрунтям подальших наукових пошукiв став доробок вiтчизняних мовознавцiв радянськoї доби. Це концепцiї класифiкацiйної системи фразеологiчних одиниць В. Виноградова (семантичнoї), М. Шанськoго (функцiонально-стилiстичнoї), С. Ожогова (структурнoї), В. Гака (структурно-семантичнoї). Рiзноаспектнiсть вивчення фразеологiчних одиниць вiдбивають iдеї Л. Булаховськoго, Г. Їжакевича, Б. Ларiна, I. Лепешева. Зокрема, у 50–60-тi рр. ХХ ст. здiйснено обґрунтування основних понять фразеологiї, описано особливостi стилiстичного використання фразеологiзмiв у художнiх текстах тощо, а 70–80-тi рр. було присвячено систематизацiї фразеологiчного матерiалу за структурою, семантикою, граматичними i стилiстичними параметрами, проявилася тенденцiя розглядати фразеологiчнi

ресурси в їхньому функціонально-мовному вияві. В Україні у царині фразеології активно працюють Л. Авксентьєв, М. Алефіренко, М. Демський, В. Калашник, А. Коваль, В. Коптілов, Ф. Медведєв, М. Пазяк, Л. Скрипник, І. Чередниченко та інші.

Значний ступінь вияву функціонально-стилістичного дослідження фразеології припадає на 90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Вказаний аспект цікавив Н. Бабич, Д. Баранника, П. Дудика, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, Ж. Колоїз, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Селіванову, В. Тихошу, В. Ужченка, Д. Ужченка.

*Фразеологічна стилістика* – розділ стилістики мови, що досліджує її фразеологічне багатство та різноманітність, а саме: функціонально-стильову диференціацію фразем, стилістично-експресивні якості найрізноманітніших за своєю семантикою і структурою мовних зворотів, які належать до поняттєво-емоційних засобів вираження розумової та почуттєвої сфери людини; вивчає можливості добору фразеологічних одиниць відповідно до змісту, мети висловлювання та сфери їх використання.

*Фразеологізми* – особливі одиниці мови, що складаються з двох чи більшої кількості роздільно оформлених компонентів і характеризуються цілісністю значення, стійкістю лексичного складу та граматичної будови, автоматичним відтворенням у мовленні.

Різні думки стосовно стилістики фразеологізмів, їх класифікаційної організації висловлювало багато вчених, однак проблемним та дискусійним і донині залишається питання про обсяг фразеології як сукупності фразеологічних одиниць певної мови.

## **1. Фразеологічна стилістика та фразеологічне багатство мови, її афористичний фонд.**

### **1.1. Класифікація фразеологічних одиниць за власне лінгвістичним принципом.**

Фразеологічну систему мови складають семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також вільні, що збудовані за моделями словосполучень чи речень, стало відтворювані в мові, здебільшого легко й образно сприймувані одиниці. Наприклад: *ведмежа послуга; вискочити як Пилип з конопель; десята вода на киселі; притча во язицех; Содом і Гоморра*. Фразеологізми ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу; їм властиві такі виразові якості, як образність, емоційність, оцінність, експресивність. Образність є доміантною рисою фразеологічних одиниць, що становить їх естетичну цінність.

Фразеологічні звороти, використовуючись в авторському мовленні, роблять його різноманітним, мальовничим, сповненим почуттів. Неемоційних чи стилістично незорієнтованих (*міжстильових*) фразеологізмів у мові досить незначна кількість.

На основі аналізу лексикографічних джерел, мовознавчих праць в цілому та зі стилістики зокрема, вважаємо за доцільне розглядати *фразеологію* в її широкому розумінні. Тобто таку, яка включає:

– *фразеологічні стійкі словосполучення* (усталені, лексично неподільні одиниці) – *фразеологічні зрощення* або *ідіоми*, *єдності*, *сполучення*;

– *фразеологічні вирази* (стійкі, граматично зорганізовані поєднання слів, які переважно мають структуру речення) – *прислів'я*, *приказки*, *примовки*, *крилаті вислови*, *афоризми*;

– *фразеологізовані одиниці* (складені найменування, сполучення слів із властивою їм синтаксичною неподільністю, семантичною та структурною єдністю, значною усталеністю в мові і звичністю для більшості її носіїв) – *терміни фразеологізованого типу*, *мовні кліше*.

Класифікація фразеологічних одиниць здійснюється на основі структурно-семантичних, граматичних (генетичних), функціонально-стилістичних ознак.

За способом з'єднання складників (структурно-семантичною ознакою) фразеологічні одиниці поділяються на:

– *фразеологічні зрощення* або *ідіоми* – семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не впливає зі значення компонентів (*бити байдики*, *збити з пантелику*, *ляси точити*, *підносити гарбуза*);

– *фразеологічні єдності* – семантично неподільні звороти, цілісне значення яких умотивовується значенням компонентів (*вивести на чисту воду*, *в рот води набрати*, *дивитися крізь пальці*, *пальця в рот не клади*);

– *фразеологічні сполучення* – семантично подільні фразеологізми, в яких є стрижневе слово (*бере страх* (*досада*, *жаль*, *зло*), *глибока осінь* (*ніч*, *старість*)).

Багатство виражальних засобів є одним зі свідчень рівня розвитку мови і виявляється у стилістичній складності, наявності широкої палітри синонімів, антонімів, та в інших відношеннях і способах вираження. Як і слова, фразеологізми можуть бути

багатозначними (*очі на лоб лізуть* – здивування і фізичне напруження; *відчуття страху; роззявити рота* – загаятись; здивуватись; *почати говорити, відкрити рота*); вступати в синонімічні відношення (*давати наганяй (прочуханки), вправляти мізки, робити вливання, давати жару; теревені правити (точити, розпускати, справляти), баяндраси точити; старість то старість, а без віжок не вдержиш; волосся сивіє, а голова маліє; сивина в голову, а чорт у бороду; волос сивіє, а дід дуріє*); антонімічні (*ні пари з вуст – розпустити язика; молоко на губах не обсохло – стріляний горобець; кури не клюють – як кіт наплакав*); омонімічні (*гнути спину*: принижуватися перед кимось і важко працювати). Це дає підстави широкого їх використання у мовних стилях із номінативною метою та як стилістичний засіб.

Окремі дослідники до складу фразеології включають пареміологію, зважаючи на ознаки усталеності, клішованості, культурної забарвленості паремій, які характерні й фразеологізмам.

*Паремії* потрактовуються як стійкі відтворювані, культурно марковані одиниці переважно реченневої структури. Це прислів'я, приказки, афоризми, примовки, загадки, прикмети, скоромовки, замовляння, казкові формули, нісенітниця тощо. Паремії є об'єктом вивчення окремої галузі на межі мовознавства і фольклористики – пареміології.

Отже, на основі генетичних, структурних, функціональних ознак з-поміж фразеологізмів можна виділити пареміологічний корпус: *прислів'я, приказки, примовки, крилаті вислови, афоризми*.

*Прислів'я* – стійкий фольклорний вислів повчального змісту, що має синтаксичну завершеність, виражається у влучній, легкій для запам'ятовування формі та містить образно-емоційну характеристику певного життєвого явища. Наприклад: *Під лежачий камінь вода не тече; Згаяного часу й конем не наздоженеш; Друзі пізнаються в біді; З ким поведешся – того й набереши; Вік живи – вік учись*. На відміну від приказки виступає самостійним судженням, є глибоким узагальненням думки, що фіксує практичний досвід народу, включає певну життєву закономірність або правило.

*Приказка* – короткий сталий народний вислів із незакінченою думкою, що натякає на висновок і не має узагальненого значення й повчального змісту, образно визначає якийсь життєвий явище з погляду його емоційно-експресивної оцінки. На відміну від прислів'я, приказка не формулює життєвої закономірності або

правила. Приказка констатує події, явища, факти або вказує на постійну ознаку предмета. Наприклад: *Буде й на нашій вулиці свято; Вивести на чисту воду; З хворої голови на здорову; За наше жито та нас бито; І кози ситі, і сіно ціле; Сім п'ятниць на тиждень* і т. ін. Приказка набуває остаточного оформлення та конкретного змісту тільки в контексті, тобто вона завжди є тільки частиною речення, як-от: *... і огидло хлопцеві байдикувати, раптом ні сіло ні впало він захотів навідатися до рідної хати* (В. Симоненко).

*Примовка* – жартівливий, переважно римований вислів, що використовується в усному й писемному мовленні в різних життєвих ситуаціях. Це усталені формули вітання, запрошення, формули побажань, каламбурні вислови тощо. Наприклад: *Скільки літ, скільки зим; Чим багаті, тим і раді; Великий рості, та щасливий будь; Тринди-ринди – коржі з маком.*

*Крилатий вислів* – стійкий, афористичний, образний зворот, що має книжне, певне літературне чи історичне походження. Отримує широке розповсюдження завдяки своїй влучності, виразності, лаконізму, наприклад: *І все ж вона крутиться* (Галілей); *Всякому городу нрав і права* (Г. Сковорода); *Вогонь в одежі слова* (І. Франко); *пропаща сила* (П. Мирний); *коні не винні* (М. Коцюбинський); *лебеді материнства* (В. Симоненко); *досвітні вогні* (Л. Українка); *сізіфова праця* (Гомер); *варфоломійська ніч* (трагедія в історії релігійних воєн у Франції).

*Афоризм* – узагальнена глибока думка певного автора, висловлена у відточеній, досконалій формі. Наприклад: *Можеш вибирати друзів і дружину, Вибрати не можна тільки Батьківщину* (В. Симоненко); *Слова – це листя на дереві мови, і якщо якийсь листя падає, то інше займає його місце* (Джон Френч); *Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя* (Сенека). Характерними рисами афоризму є влучність, виразність, усталеність за формою вислову, яскравість, несподіваність, оригінальність суджень. Витоками афоризмів є художні твори, історичні та наукові джерела, античні й біблійні легенди. Виділяють такі різновиди афоризмів як *літературна цитата, максима, парадокс, ремінісценція, сентенція.*

*Сентенція* – влучний вислів морально-етичного спрямування, що має повчально-настановчий характер, містить життєве напучення, слушну пораду, застереження тощо. Наприклад: *Якби ви вчилися так як треба, то й мудрість би була своя...; Кохайтеся,*

чорнобриві, та не з москалями, Бо москалі – чужі люде, Роблять лихо з вами (Із тв. Т. Шевченка). Часто афористичного характеру набувають цитати з літературних творів, значну їх кількість містить Біблія; сентенціями стають висловлювання відомих політиків, філософів, громадських та релігійних діячів.

*Максима* – афоризм, в якому в короткій формі виражене певне моральне правило, етичний принцип. Наприклад: *Караюсь, мучусь, але не каюсь* (Т. Шевченко); *Не зневажай душі своєї цвіту* (Л. Українка); *Найвища краса – краса вірності* (О. Гончар); *Бери вершину – і матимеш середину* (Г. Сковорода).

*Парадокс* – вислів, у якому виражається несподіване судження, на перший погляд суперечливе, алогічне, яке різко розходиться з усталеними поглядами та принципами, протиставляється загальній істині, нібито суперечить здоровому глуздові. Для парадоксу характерна лаконічність, завершеність, що зближує з афоризмом: *Я знаю тільки те, що я нічого не знаю, але деякі не знають і цього* (Сократ); *Доброта – це мова, яку можуть почути глухі і побачити сліпі* (Марк Твен); *У генія те прекрасне, що він схожий на всіх, а на нього – ніхто* (Оноре де Бальзак); *Він ненавидів, бо умів любити* (М. Рильський); *Не вір мені, бо я брехать не вмю, Не жди мене, бо я і так прийду* (В. Симоненко); *Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають. Замість пива праведную Кров із ребер точать* (Т. Шевченко). Грою слів ця фігура схожа до каламбуру, також зближується з алогізмом, антитезою, оксимороном. На парадоксі будуються заголовки художніх творів, назви збірок: *«Поема без героя»* (А. Ахматова), *«Камінний сад»* (Б. Рубчак), *«Незрима стрілка часу»* (П. Осадчук); багаті на парадокси прислів'я та приказки: *На дурня вся надія, а він узяв, та й порозумнішав; Дивиться рідко, та густо бачить; Намолотив три мішки маку і всі з горохом*. Попри суперечливість, алогічність, парадокс містить нову думку, що спонукає до подальших роздумів над висловленням.

*Літературна цитата* – введення чужого тексту певного автора до тексту власного твору; це пряме, а іноді опосередковане художнє використання літературного першоджерела, творче запозичення окремих елементів і тем. Пристосовані до тексту літературні цитати – загальновідомі слова, афористичні вислови одного автора (чи текстового джерела), використані іншим, що викликають конкретні асоціації, поглиблюють зміст

висловлюваного, ідейні настанови та посилюють образно-експресивний ефект мовлення. Наприклад: *Обіпершись вітрові на спину, кричить Тарасова гора: – Нема на світі України, немає другого Дніпра!* (В. Симоненко); *Такі вони [слова] точні, мов подих, мов дих, Хто топче їх – стане на міну: «Не можна любити народів других, Коли ти не любиш Вкраїну!..»* (І. Драч); *...Й тріумфом вічного натхнення Звучало чи на всі світи: «Я помню чудное мгновенье, Передо мной явилась ты»* (І. Муратов).

Ремінісценція – творче запозичення, один із видів творчих взаємовпливів; ритмічно-стилістичний засіб, що містить відгомін у творі окремих елементів (фраз, думок, мотивів, образів, деталей) іншого твору. Наприклад: *З нудьги, знічев'я, з неспокою, З недоброго передчуття Я знову мучуся собою, Переглядаю все життя. І все караюсь, все караюсь, Що я чогось недоробив, І все стараюсь, все стараюсь, Щоб сам себе не розлюбив* (І. Муратов); *Ніхто не запита В принишкої блідої Катерини, Чом на щоці сріблиться сіль крута – Ще свіжий слід невтертої сльозини* (М. Бажан); *А поки що – ні провітку, ні дня. Світ мене ловить, ловить... доганя! [...] Минає день, минає день, минає день! А де ж мій сад божественних пісень?* (Л. Костенко). Такі запозичення, як правило, зазнають певного переосмислення, наснажені новими штрихами й органічно вплітаються в структуру твору митця.

## 1.2. Фразеологічне новаторство та стилістичні прийоми індивідуально-авторської видозміни.

Проблема індивідуально-авторських модифікацій фразеологічних одиниць займає чільне місце серед важливих питань у галузі фразеології. Механізми трансформації стійких сполучень слів і висловлювань привертають увагу мовознавців, однак єдиного погляду на природу цього явища немає. Існують різні класифікаційні підходи до визначення способів модифікацій фразеологізмів. Значний внесок у розвиток теоретичних основ дослідження структурно-семантичних трансформацій фразем здійснили зарубіжні та вітчизняні лінгвісти: Л. Авксентьєв, М. Алефєренко, В. Білоноженко, В. Жуковов, І. Кунін, І. Лепешев, В. Мукієнко, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко.

Авторська трансформація стійких словосполучень і висловів завжди зумовлена певними стилістичними настановами й завданнями. Результатом фразеологічного новаторства є оригінальні словесні образи, в основі яких обіграно стійкі вирази. Творча



перебудова фразеологізмів, постійна динаміка зміни значення й структури надає їм нових експресивних відтінків, посилює виразність.

Уніфікуємо параметри модифікацій фразеологічних одиниць, визначимо найуживаніші способи досягнення стилістичного ефекту завдяки цьому прийому їх уживання.

*Трансформація* – стилістичний прийом, що полягає в семантичному оновленні фразеологізму, авторській видозміні узвичаєного компонентного складу фразеологічної одиниці внаслідок контекстної актуалізації з певною стилістичною настановою. Поза контекстом фразеологізми характеризуються найбільшою мірою стійкості, а в конкретних текстах мають здатність до перетворення, зрушень у семантичній структурі. Наприклад: *Ліпше раз заплакати, ніж сто – зітхнути* (Авторське); *І що тужити, ворожити, Чекати світла й теплоти, Коли тобі – життя прожити, Як поле бою перейти* (Л. Первомайський); *Призначених субсидій сім років ждуть; Це впало йому в його каре око вранці, після сніданку; Наша яма гарна, нова, полатаймо її знову* (З газети).

Видозмінений фразеологізм завжди зберігає співвіднесеність зі своїм номінативним вихідним джерелом. Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні внутрішньої форми, нарізнооформленості та їх відносній стійкості. Наявність внутрішньої форми дозволяє відсвіжувати більш чи менш стертий внаслідок багаторазового вживання фразеологічний образ. Як-от: *«Українська крапля в морі»*; *«Приїхав, поговорив, переміг»*; *«Не будуймо «хати скраю»*; *«Від шуму до буму – один крок. Або два»*; *«Газ – усьому голова?»*; *«Світло в кінці глухого кута?»*; *«Під «лежачий» велосипед дорога тече»*; *«Поганому мерові намети заважають»*; *«Багаті теж худнуть»*; *«Із українців по нитці – уряду реформа»*; *Америка підкладає Європі свиню. І не одну; Посада – не вовк* (Із газети). Заголовки з фразеологічним компонентом лаконічно, влучно конденсують у собі головну думку. Афористичність, образність, експресія такого типу заголовків не тільки розкривають тему висловлювання, його смислову важливість, актуальність, але й показують конкретні емоції – осуд, зневагу, сумнів, іронію, хвилювання, надію, згоду чи незгоду автора з ситуацією тощо.

Розглянемо найпоширеніші способи трансформації фразеологізмів.

1. Розширення складу фразеологічної одиниці за рахунок уведення додаткових компонентів: – *Каюся в усьому сподіяному – і в тому, що в Христину гречку скакав, і що пізно схаменувся, і що бабу свою дури́в* (Є. Гуцало) (пор.: скакати в гречку); ... *храмину зведено, сусід там живе із жінкою та дітьми, а самого не видно, мов крізь землю в Америку провалився* (Є. Гуцало) (пор.: мов крізь землю провалився); а також: **Фінанси співають виборам романси; З ким у парламенті поведешся, того й наберешся** (З газети).

2. Скорочення (усічення, еліпсис, редукція) компонентного складу фразеологічних одиниць створює ефект підсиленого очікування. Основною умовою скорочення фразеологічних одиниць є збереження їх семантичного стрижня, смислового центру: *І хапаєшся, як попівна заміж, і квапишся поперед батька* (Є. Гуцало) (пор.: лізти поперед батька в пекло); *Хто ж це йому [Потапові] язика розв'язав? Перше, було, мовчить, мовчить, та як бовкне, то мов Пилип з конопель* (М. Старицький) (пор.: вистрибнути (вискочити) як Пилип з конопель); **гуртом добре бити** (З газети) (пор.: гуртом добре й батька бити).

3. Заміна одного чи кількох компонентів єдиного тематичного чи різносемантичного, віддаленого смислового плану: *А що в мою розповідь вклинилась корова червоної масті, так не слід забувати, що корова – така сама повноправна героїня любовного чотирикутника, як Дармограїха чи Мартоха* (Є. Гуцало) (пор.: любовний трикутник); *Ну, хлопці, дивіться, як беруть вола за рога* (Є. Гуцало) (пор.: брати бика за роги); *Я весь у гріхах, як у реп'яхах, – згодився грибок-маслючок [Хома]* (Є. Гуцало) (пор.: у боргах як у реп'яхах); **Кордон до Києва довів** (З газети) (пор.: язик до Києва доведе); **дефолт у кінці тунелю** (З газети) (пор.: бачити світло в кінці тунелю).

4. Лексична заміна словами вільного вжитку, поднання прямого і переносного значень (подвійна актуалізація фразеологізму, семантична двоплановість): *Їх обведеш кругом пальця, голими під монастир пустиш, а вони ще й подякують тобі, у монастирі ж молитимуться за твоє здоров'я й щодня свічку ставитимуть!*; *Поки що зірок із неба не знімаю, а там і зніматиму* (З творів Є. Гуцала): ... *шофер виявився з тих, хто за словом, як і за здачею, в кишеню не лізе* (О. Чорногуз).

5. Навмисна зміна стійкого образного виразу шляхом повної видозміни семантики фразеологічних одиниць: *Свині не винні... А хто винен?*; *Війна війною, а посівна за розкладом*; *Війна війною, а президентські вибори за розкладом* (Із газети) або часткової: *Чи такий страшний утилізаційний процес [автомобілів] як його малюють?* (Із газети).

6. Створення okazіонального значення: *Чи пустять до бюджетного «раю» податкові «гріхи»?*; *«Незворотності» бояться – у кіно не ходити*; *«Оранжевий» сміх – народні сльози*; *На городі – бузина, а дядько – не лише в Києві*; *Проте в Києві ще «дядьки» лишилися* (З газети); *Робота мені ще ніколи не підносила печеного гарбуза* (Є. Гуцало); чи пристосування до конкретної ситуації призводить до виникнення контрасту двох – старого і нового – значень: *Сідалковський лежав на експериментальному ліжку «третьій зайвий» місцевої фабрики «Спецматрац»...* (О. Чорногуз); *Не здалися без бою. Зловмисники [продавці наркотиків] утікали від міліції*; *Зморені сонцем. Працівники ДАІ мають право виймати водія з-за керма й змушувати відпочити*; *Дим вітчизни. У селі на Вінниччині зроблено сміттєве звалище, що дошкуляє місцевим жителям смородом, зіпсованою водою та димом*; *Дорогою ціною. У Криму втонув чоловік. Той, хто його намагався врятувати, теж утонув. Рятувальник був другом потопельника* (Із ЗМІ).

Серед модифікаційних різновидів фразеологічних одиниць трапляється контамінація.

*Контамінація* – стилістичний прийом утворення певного вислову чи неологізму в результаті зрощення, взаємопроникнення, схрещення і злиття різних значень фразеологізмів як наслідок мимовільних чи свідомих зближень, а також об'єднання, накладання одна на одну вже існуючих фразеологічних одиниць. Метою цього різновиду модифікацій є виникнення або посилення комічного, гумористичного чи іронічного ефекту. При використанні цього прийому, зокрема додавання факультативних частин, найбільше виявляється індивідуальність письменника і концентрується його світобачення та втілюється естетичне кредо. Додана частина стосується всього фразеологізму і є своєрідним авторським коментарем до відомого фразеологізму.

Наприклад: *... й інші чутки ширились про Хому, бо якщо ти на видноті, мов гуля на лобі, то до того іще й мовчиш загадково, мов*

*риба об лід, то чуток рясно родитиме* (Є. Гуцало) (від мовчати як риба і битися об лід); ... з плином життя свого плавкого, мов вода, людина десь на схилі віку має все втратити, все за **вітром пустити, між пальці**: і землю, і худобу, і гороші, і машину... (Є. Гуцало) (від пустити за вітром і дивитися крізь пальці); **крутитися, як муха в ополонці** (З газети) (від крутитися, як муха в окропі і крутитися, як послід в ополонці); **Кухлик готовий був провалитися крізь землю, але перон саме перед тим заасфальтували і йому це не вдалося** (О. Чорногуз). Нерідко контамінація є ознакою певних мовних жанрів (гуморески, анекдоту, фейлетону тощо).

Найпоширенішими є такі способи контамінації фразеологізмів.

1. Додавання другої частини: **«Відквітли в саду хризантеми» – романси ж і досі цвітуть; Полюби не гармоніста – полюби монополіста; Кожен сам коваль свого здоров'я. Або хвороби...** (З газети); **Щастя не в грошах, істина відома. Та й яке щастя без грошей?** (Авторське).

2. Об'єднання існуючих фразеологічних одиниць: **Краще вилами по воді писати, ніж писати так, як курка лапою; Тургенєвська дівчина бальзаківського віку; З Дмитром потрібно пуд солі з'їсти, щоб напиться із однієї криниці** тощо (Авторське).

3. Антонімічна / синонімічна заміна компонентів. Наприклад: **... І музи не мовчать або В ногах правда є!; Не словом, а... словом?; А там льон одцвів синьо-синьо...** (З газети). Синоніми можуть бути загальномовними й контекстуальними, родове поняття може бути замінене видовим: **Справжній друг пізнається в нещасті. Але як бути із заздрістю? Справжній друг пізнається по радості** (Авторське); **Поки цунамі не гряне; Молочні ріки і м'ясні береги в. о. міністра Баранівського** (З газети).

Поширення фразеологічної одиниці, шляхом «додавання до її складу нових компонентів», що містить заперечну сему, можна аналізувати і як антонімічну заміну компонента фразеологічної одиниці: **Не завжди на дурняк оцет солодкий** (Із газети), де додано компонент *не завжди*; **«Більшовики», не лийте більше крокодилових сліз!** (Із газети), де, окрім додавання компоненту – слова *більше*, представлено ще й заперечення, виражене часткою *не*.

## 2. Функціонально-стильове розшарування фразеологізмів: критерії розрізнення та експресивні якості книжної й розмовної фразеології.

Фразеологізми належать до стилетворчих засобів мови. Це означає, що значна кількість фразеологізмів уживається тільки або переважно в межах певного стилю. *Міжстильова фразеологія* включає систему фразеологічних одиниць, які вживаються в усіх стильових різновидах мови. Відтак, переважна частина фразеологізмів має виразну стилістичну забарвленість, себто виявляє тяжіння до окремих функціональних стилів, виступаючи з конкретним завданням тільки в тому чи іншому стильовому різновиді мови. Наявний багатий запас фразем у кожному із них є суттєвим показником розвитку та вдосконалення мови.

*Функціонально-стильова диференціація фразеологізмів* – система стилістично забарвлених фразеологічних одиниць, відмінних за сферою свого використання, що вживаються тільки або переважно в межах певного стилю і вирізняються на тлі міжстильових фразеологізмів.

*Міжстильові фразеологізми* – різновид фразеологічних одиниць, які мають нульову (нейтральну) стилістичну характеристику і не закріплені за конкретною стилістичною сферою вживання (наприклад: *брати участь, гра слів, дотримати слова, мати значення, мати на меті, мати на увазі, слово в слово, у будь-якому разі, час від часу*). Загалом їх менше, ніж закріплених за певними стилями.

*Стилістично забарвлені фразеологізми* – різновиди фразеологічних одиниць, уживання яких становить одну з найважливіших ознак того чи іншого функціонального стилю. Вони поділяються на *книжні* та *розмовні*.

*Книжні фразеологізми* як функціонально-стильовий різновид неоднорідні за своїм складом, їх об'єднує насамперед уживання в писемній, а не в усній, розповідній мові. Це суто книжні звороти, характерні для наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, конфесійного стилів (але використовуються і в художньому мовленні), тому їм властиві різноманітні експресивно-стилістичні наповнення. До складу книжних фразеологізмів входять поєднання слів абстрактного, узагальненого значення, ділової сухості, вони позбавлені емоційної барвистості, виразності, образності, наприклад: *диференціальні рівняння, інтегральне числення,*

*радіоактивна сила; стан довкілля, теорія ймовірностей; виконавчі структури, згідно з адміністративною реформою, особовий склад, службова записка, шліфування кадрів; криміногенна ситуація, маніпулювання громадською думкою, пакет реформ, правляча верхівка; а також словосполучення, позначені певною мірою експресії, забарвленням урочистості, патетичності й навіть поетичності: високі досягнення, з відкритою душею, нагальна потреба, наріжний камінь, покласти край, почесний обов'язок; апостол правди і науки, досвітні огні, прокрустове ложе, смертний час (година), терновий вінок тощо.*

У межах книжних фразеологізмів розрізняють: *конфесійні, наукові, офіційно-ділові, публіцистичні, художні.*

Схарактеризуємо кожен із функціонально-стильових типів зокрема.

*Офіційно-ділові фразеологізми* – сталі словосполучення, позбавлені образності, емоційного забарвлення й закріплені за галузями різної людської діяльності (фінансової, економічної, торгівельної); їх смислова насиченість, порівняно з науковою, незначна. Частина стійких словосполучень стандартизується, перетворюється в готові формули – штампи, стає узвичаєним канцелярським зворотом (наприклад: *беручи до уваги, дійти згоди, довідка за місцем проживання, за місцем вимоги, згідно з наказом, надати допомогу, належні умови, оголосити подяку, поставити до відома, при наявності відповідних умов, у зв'язку з відсутністю коштів*). Словесні формули названого типу у стилі, де чіткість і стислість – одна з основних вимог, полегшують спілкування, уніфікують мову; їх основне призначення – забезпечувати лаконічність інформації.

*Наукові фразеологізми* – складені найменування, наукові терміни фразеологізованого типу. Поділяються на *загальнонаукові* – обслуговують усі галузі науки (наукові вислови, узагальнені формули законів, основних наукових положень), конденсують у собі складну думку, характеризуються абстрагованістю, повною відсутністю образності, можуть уживатися поза межами власне наукового стилю, потрапляють у науково-популярні, науково-публіцистичні підстили і навіть мову публіцистики (наприклад: *дійти висновку, дослідити закономірність, зробити аналіз, наукове дослідження, перехід кількісних змін у якісні, суспільне буття визначає свідомість, укласти словник-реєстр*); і

*вузькотермінологічні* – спеціальні наукові терміни-фразеологізми певної галузі знань, позбавлені емоційно-експресивного забарвлення; їх компоненти, як правило, зберігають своє лексичне значення, проте сукупно позначають одне поняття чи називають одне явище і мають сталий склад (*атомна вага, електромагнітне поле, ядерна реакція; додана вартість, продуктивні сили, фонд заробітної плати; аналітична геометрія, переставний закон множення, тотожні рівняння; запалення легень, синдром набутого імунodefіциту, центральна нервова система; дієприкметниковий зворот, називний відмінок, умовний спосіб*). Можуть бути метафоричними за походженням, проте образність втрачається, значення перестає сприйматися як переносне: *активний спосіб, відкриті дужки, короткі форми прикметників, непряма мова, обірвані речення, перехідні дієслова, або ж грудна жаба (стенокардія), куряча сліпота (хвороба очей), собача кропива звичайна, глуха кропива* тощо.

*Публіцистичні фразеологізми* – сукупність фразеологічних одиниць виразного книжного походження, до яких належать: типові усталені словосполучення з незначною мірою емоційного забарвлення, основне призначення – посилення логізації викладу матеріалу (наприклад: *дати відсіч, знайти вихід, ключові питання, мати вплив, покласти край, почесний обов'язок, шліфування кадрів*); група фразеологізмів, які не втратили ще своєї образності, значне місце серед них займають крилаті вислови (*біла ворона, гордіїв вузол, з відкритою душею, круглий стіл, мертві душі, місце під сонцем, прикласти руку, путівка в життя, ходіння по муках, чорний піар; усе тече, все змінюється*); політичні фразеологізми (*антикорупційна система, виборчий блок, всенародний референдум, гуманітарна катастрофа, гуманітарний коридор, депутатська недоторканність, зона АТО, країни Європейського Союзу, народне віче, передвиборча платформа, політичні дебати, правлячі кола, президентське вето, режим тиші, сіра зона, соціальне становище, тарифний геноцид, терористичний акт* тощо); а також інші групи усталених виразів (*засоби масової інформації, комплексні заходи, маніпулювання громадською думкою, організована злочинність, пленарне засідання, правоохоронні органи, стан довкілля, сфера обслуговування* тощо). Досить різноманітна за своїм складом публіцистична (газетна) фразеологія не виключає фразеологічних одиниць, характерних для розмовного та художнього стилів, що

відзначаються значним ступенем експресії, свіжістю, оригінальністю думки, незвичністю форми вираження, здатністю видозмінюватися, творити варіанти фразеологічних одиниць шляхом їх контамінації чи трансформації, і вживаються з метою впливу на читача. Наприклад: *Ми висуваємо свого кандидата, а вони – свого. Наш перемагає, а вони нас знов б'ють по чайнику; Я з 1991 року отримую по шиї, але шия в мене товста* (З газети).

*Конфесійні фразеологізми* – тип усталених книжних словосполучень церковно-релігійного значення, сакрального забарвлення: *глас вопіючого, за упокій душі, судний день, Тайна вечеря, терновий вінок*, а також поширені звертання й типові формули-вітання: *Мати Божя, Свята Богородиця, Небесний Отець, Божий Син, Святий Дух, Христос Спаситель, раб Божий; Христос Воскрес! Воістину Воскрес! Слава Ісусу! З Богом! Мир дому сьому і всім живущим у ньому!* та ін. Специфічну конфесійну конотацію набувають вирази внаслідок перенесення значення слова чи його символізації, наприклад, лексема *чаша* означає долю: *випити чашу до дна; гірка чаша; нехай тебе обминає чаша сія*; лексеми *хліб і вино – їжу* (*хліб – тіло Христа, вино – кров*); *дорога – життя* тощо.

*Художні фразеологізми* – оригінальні, авторські витвори думки, позначені такими виразовими якостями як образність, емоційність, оцінність, експресивність. До цього розряду належать *крилаті вислови, афоризми* та їх різновиди, що посилюють образний колорит мови, становлять її естетичну цінність, є джерелом емоційної наснаги; часом виступають композиційним центром твору (наприклад: «*Fata morgana*», «*Коні не винні*» (М. Коцюбинський); «*Поки сонце зійде – роса очі виїсть*» (М. Кропивницький).

Своєрідністю з-поміж інших вирізняються *фольклорні (народнопоетичні) фразеологізми*. Вони помітно відрізняються від інших складом, функціями, стилістичним забарвленням і становлять певні розряди. *Фольклорні фразеологізми* – фразеологічні засоби виразного народнопоетичного джерела, що накладають на текст специфічне забарвлення ліризму, інтимності, уснорозмовності чи навіть гумористичної тональності. Це зумовлює обмеженість використання таких фразеологізмів в інших жанрах. До них належать: фразеологізми-звертання, самобутні фразеологізми, вживані в думках та історичних піснях, формули привітань, примовлянь, заклинань, казкові фразеологізми-зачини, кінцівки, сюжетні вирази, наприклад: *червона калинонька; соколе мій ясний;*



*матінко рідная; дівчино-голубонько, серденько моє; Кішка Самійло наклав головою; А син степу ногами не зміряє; Щоб була здорова, як вода, А багата, як земля, А хороша, як рожжа, А весела, як весна; Благослови, Боже, благослови, Боже, І отець, і мати, Своєму дитяті русу косу розплітати. І в другий раз у божий час...; У тридев'ятому царстві, у тридесятому государстві...; І я там був, мед-пиво пив. По бороді текло, а в рот не попадало; Вам казочка, а мені бубликів в'язочка; Красна-дівиця – ясна зірниця; Ні думать, ні згадать, тільки в казці сказать (Із н. тв.); Щоб мені очі повилазили, Щоб мені руки покорчило, Щоб мені тряся... (Г. Квітка-Основ'яненко).*

*Розмовні фразеологізми – функціонально-стильовий різновид фразем, що характеризуються вузькою сферою вживання, насамперед усною, побутовим характером функціонування, інколи специфічно зниженим стилістичним забарвленням та експресією невимушеності, щирості, простоти, фамільярності (певної вільності), емоційно-оцінної позначуваності (наприклад: *вище вух, витріщити очі, дуба дати, з іншої опери, і за холодну воду не братись, клювати носом, міняти шило на мило, підбивати клинці, підкрутити гайки, покласти зуби на полицю, пустити з торбами, у дурні пошити; страх скільки, що собак нерізаних*). Фразеологізми вказаного типу майже всі є образними; мають у своєму складі як слова-діалектизми, так і професіоналізми, терміни, архаїзми тощо. Компонентами розмовної фразеології є *фразеологізми-вигуки*, різноманітні за типами емоцій (*О Боже!; От тобі і на!; Хай йому грець!*); *вигуки-привітання і побажання* (*Здоровенькі були!; З Новим роком, з новим щастям!; Хай Бог помагає!*). *Просторічні фразеологізми – це фамільярні, зневажливо-осудливі, лайливі звороти; найбільш знижена частина фраземного запасу мови* (*Не лізе в пельку; А нехай йому мамурдує (грець)!; Тіпун тобі на язик!; Іди до біса!*).*

Серед фразеологізмів розмовності виявляється найбільша кількість яскравих синонімічних рядів (на позначення дій, станів, характеристики окремих людських рис, життєвих ситуацій); їх визначальною рисою є перебільшення, карикатурне зображення чогось. Вони широко використовуються в художніх творах з певною стилістичною настановою.

### 3. Стилiстичнi функцiї художньої та розмовної фразеологiї.

Можливостi формування експресивно-емоцiйних конотацiй у сферi фразеологiї ширшi, нiж лексикологiї. Це пов'язано з образнiстю семантичної структури, узагальнено-переносним характером значення, естетичним змiстом фразеологiзмiв, винятковою смисловою вагомiстю, граматичною вiдшліфованiстю, почасти словесною економнiстю, синтаксичною симетричнiстю, характерною ритмомелодiйнiстю.

Рiзнорiдне експресивно-стилiстичне наповнення фразеологiчних одиниць зумовлює їх широке використання та породження в художньому тексті. Доречно вживаний фразеологiчний компонент мови, вмiло акцентований, здатний замiнити багатослiвну логiчну побудову, образно узагальнити сказане, пожвавити мовлення, надати йому особливої емоцiйно-експресивної тональностi є потужним матерiалом для естетично спрямованої мовотворчостi.

*Стилiстичнi функцiї фразеологiзмiв* – мета вживання, призначення, зображально-виражальна роль фразеологiчних одиниць в усному й писемному мовленнi. Засобами фразеологiї реалiзується сконденсоване, глибоко змiстовне, образно-емоцiйне та експресивно-виразне вiдтворення мисленнево-почуттєвої сфери людини. Бiльшiсть фразеологiзмiв, зважаючи на притаманнi їм виразовi якостi, навiть поза контекстом здатнi виступати в ролi стилiстем.

Фразеологiзми в художнiй творчостi (почасти й публiцистицi), а також у розмовно-побутовому мовленнi використовуються з цiлком виразною стилiстичною метою. Зокрема, засобом вiдтворення колориту певної епохи, нацiонального середовища, типiзацiї чи iндивiдуалiзацiї мови персонажiв яскраво виступають фразеологiчнi одиницi на зразок: *Всякому городу нрав i права* (Г. Сковорода) чи *дати гарбуза, скакати в гречку* (Н. тв.) тощо. В ролi образно-характеристичного (емоцiйно-оцiнно-експресивного) засобу зображення певних життєвих, явищ, подiй, ситуацiй, рис людської вдачi, зовнiшнього вигляду, внутрiшнього стану, мовних особливостей персонажа тощо функцiонують фразеологiзми на кшталт: *витрiщити баньки; нi риба нi м'ясо; скалити зуби; як горох при дорозi* чи *Та, звiсно, пiд лежачий камiнь вода не тече; Наче й вiйна була на їх голову, й нестатки, а от роблять – мокро горить* (Iз тв. Є. Гуцала); *Парубок на все село: гарний, хоч з лиця воду пий*

(М. Вовчок). Фразеологізми, потрапляючи в художні контексти, здатні викликати різноманітні стилістичні ефекти, від урочисто-патетичного – до гумористично-сатиричного, комічного колориту: *Святая святих земля наша – українська!* (З журналу); *Був сторож, і його як язиком злизало* (О. Вишня). Засобом інтимізації та поетизації мовлення, створення виразного народнопоетичного колориту з відтінком розмовності, оповідного характеру яскраво виступають фрази фольклорного зразка: *Дівчина, мов маківка в полі; Ой полем, полем Килиїмським, Битим шляхом ординським, Гей, гуляв козак, бідний нетяга*. Як стилістичними фразеологізмами можуть становити сюжетну канву зображуваного, виконувати роль заголовного та заключного акорду, функцію лаконізації мовлення, синонімічного підсилення чи нагнітання ознак описуваного.

Лексика і фразеологія є будівельним матеріалом для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Оскільки джерельна база походження фразеологізмів української мови, як і лексем, надзвичайно широка (метафоричне переосмислення власних мовних одиниць, праслов'янська міфологія, антична риторика і біблійна міфологія, класична художня література, запозичення, крилаті вислови видатних людей, усна розмова), то і стилістичні можливості фразеологізмів є широкими і багатогранними. Мислення, почуттєва сфера людини відтворюється фразеологією як фондом фразеологічних засобів – сконденсовано, глибокозмістовно, почуттєво-емоційно та експресивно.

## ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальне закріплення студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, в результаті чого формуються уміння і навички практичного застосування знань теоретичного матеріалу шляхом колективного та індивідуального виконання студентами відповідних завдань.

Мета практичного заняття – поглиблювати, збагачувати та деталізувати знання, виробляти навички професійної діяльності, розвивати наукове мислення та мовлення, перевіряти знання студентів, мати засіб оперативного зворотного зв'язку.

Основними завданнями практичних занять є:

– формування у студентів практичних навичок, розвиток умінь застосувати теоретичні знання практично, залучення студентів до експериментального підтвердження теоретичних положень;

– прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень і висновків.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Практичні заняття проводяться відповідно до розробленого тематичного плану й охоплюють матеріал із курсу «Стилістика української мови» до розділів описової стилістики «Лексична стилістика», «Стилістична фразеологія». Структура кожного тематичного розділу підпорядкована меті – допомогти студентам засвоїти основні стилістичні поняття і категорії, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом, науковою і методичною літературою; сформувати вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів; розвивати науково-дослідницькі здібності; формувати вміння моделювати власні зв'язні стилістично диференційовані висловлювання усної й писемної форм, виробляти навички контролю й самоконтролю.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі (тестах для виявлення рівня знань студентів), практичних завданнях різної складності; наочному матеріалі; методичних вказівках; засобах технічного оснащення. Перелічене методичне забезпечення готує викладач.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань студентів, постановку загальної проблеми

викладачем та її розгляд зі студентами, вирішення завдань із їх наступним обговоренням й оцінюванням результатів. Оцінки, отримані студентом на окремих практичних заняттях, враховуються під час виставлення підсумкового модульного контролю з навчальної дисципліни.

Готуючись до заняття, студенти повинні опрацювати рекомендовану літературу із відповідної теми.

**Критерії оцінювання рівня знань, умінь та навичок із навчальної дисципліни «Стилістика української мови»**

Оцінка *«відмінно»* ставиться, якщо у процесі відповіді на питання студент:

- володіє стилістичною терміносистемою, не допускає помилок у термінології;
- змістовно, науково та граматично правильно висловлює свої думки;
- повно розкриває зміст питання, виявляючи при цьому глибокі знання предмета наукового висвітлення.

Оцінка *«добре»* ставиться, якщо студент:

- володіє стилістичною термінологією і допускає незначні помилки в її застосуванні;
- змістовно, науково та граматично правильно в основному висловлює свої думки;
- виявляє знання і розуміння основних теоретичних положень, але розкриває їх на недостатньо глибокому рівні та допускає незначні помилки з фундаментальних основ дисципліни.

Оцінка *«задовільно»* ставиться, якщо студент:

- виявляє недостатні знання спеціальної термінології;
- має небагатий словниковий запас;
- не може змістовно, грамотно висловлювати власні думки з певного питання;
- виявляє певні знання і розуміння основних теоретичних положень, але допускає істотні помилки, що не свідчать про належний рівень засвоєння теоретичного матеріалу;
- допускає мовленнєві помилки.

Оцінка *«незадовільно»* виставляється студентові, якщо:

- відповідь під час відтворення основного матеріалу за програмою поверхова, фрагментарна, що свідчить про відсутність початкових уявлень про предмет навчання;
- відтворює відповідь на питання неповно, непослідовно;

- не володіє фаховою термінологією;
- словниковий запас дає змогу викласти думки тільки на елементарному рівні;
- допускає значні мовленнєві помилки.

## Практичне заняття № 1

**Тема: Лексичні засоби стилістики української мови.**

**Мета:** поглибити знання про функціонально-стилістичне розшарування лексичного складу української мови, лексичні особливості її стилів, розкрити специфіку вживання відповідних лексичних категорій у різних стилях і підстилях; формувати вміння та навички визначати стилістичну природу (експресивні, емоційно-оцінні чи функціонально-стильові властивості) лексичних одиниць, розпізнавати способи, прийоми та мету їх використання; розвивати набуті вміння та навички стилістично доречного й умілого вживання відповідних лексем у власному мовленні з певною настановою.

**Основні теоретичні питання:**

1. Лексична стилістика: зміст і завдання.
2. Функціонально-стилістична диференціація лексичного складу української мови (критерії співвідношення слова з певною сферою використання, частотність уживання, функціонально-стильове забарвлення, емоційно-експресивні конотації).
3. Стилістичне використання загальноновживаної та вузькоспеціальної лексики:
  - стилістична характеристика загальноновживаної лексики;
  - мовностилістичні функції слів обмеженої сфери уживання;
4. Лексика активного і пасивного вжитку у стилістичному аспекті:
  - застарілі слова зі стилістичного погляду;
  - різновиди неологізмів та їхнє функціонально-стилістичне призначення.
5. Міжстильова і стилістично забарвлена лексика:
  - лексика усного мовлення – розмовна і просторічна (порівняльна характеристика, стилістичні можливості), емоційно-експресивна (експресивно-стилістичне забарвлення слова, його типи);
  - лексика писемного мовлення (книжна лексика).
6. Стилістичний аналіз лексичних засобів мови.

*\*Схема лексико-стилістичного аналізу тексту*

1. Виразне читання тексту. Стиль.
2. Лексичний коментар: з'ясування значення незнайомих слів, нормативності, інформаційності, емоційності, експресивності.

3. Функції багатозначних слів. Способи використання полісемії.

4. Доцільність використання синонімів, антонімів, паронімів, омонімів. Прийоми їх уживання (образно-фігуральні конструкції).

5. Іншомовні слова та їх стилістичне призначення.

6. Характеристика лексики за сферою функціонування (загальноновживана, вузькоспеціальна: терміни, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми, арготизми); за частотністю використання (активна, пасивна: архаїзми, історизми, неологізми, okazіоналізми); за стилістичними ознаками: нейтральна, стилістично забарвлена: книжна (наукова, публіцистична, офіційно-ділова, конфесійна, художня), розмовно-просторічна та емоційно-експресивна.

7. Роль лексичних засобів у творенні тропів і стилістичних фігур (епітет, порівняння, метафора, гіпербола, літота, алегорія, повтор, тавтологія, власне риторичні фігури тощо).

8. Семантико-стилістичний коментар до лексичного складу тексту. Висновок про вплив лексичних засобів на вираження його ідейно-образного й естетичного змісту.

#### **Домашнє завдання:**

1. Схематично відтворити *функціонально-стилістичну диференціацію лексичного складу української мови.*

*\*На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

2. Навести приклади типових (номінативних та стилістичних) функцій мовних одиниць, приналежних до лексики обмеженої сфери вживання, зокрема термінів, професіоналізмів у науковому, публіцистичному та інших стилях мови.

3. Навести приклади функціонування діалектної лексики в художніх і нехудожніх творах. Зробити аналіз щодо їх використання.

4. Навести приклади та зробити аналіз стосовно вживання жаргонізмів та арготизмів в окремих функціональних стилях.

5. Навести приклади використання одиниць пасивного складу – історизмів, архаїзмів, неологізмів (загальномовних та індивідуально-авторських) у текстах різного плану (художньому, публіцистичному, науковому). Визначити їх власне номінативні та стилістичні функції.



6. Навести приклади межі використання розмовних та просторічних елементів у літературній мові, зокрема в ЗМІ, художніх творах.

7. Навести приклади функціонування емоційно-експресивної лексики різної конотації у художніх творах, мові публіцистики, епістолярію тощо.

#### **Питання для самоконтролю:**

1. Що вивчає лексична стилістика? 2. Якими функціонально-стилістичними особливостями характеризується словниковий склад української мови? Назвіть визначальні принципи поділу лексики на розряди. 3. Які міграційні процеси відбуваються між лексичними прошарками мови? Назвіть фактори впливу, що зумовлюють подібні явища. 4. Які одиниці належать до лексики загальноповсякденного фонду? Назвіть основні тематичні групи нейтральної загальноповсякденної лексики. За яких умов вони є стилістично виразними? 5. Назвіть та схарактеризуйте лексичні категорії вузькоспеціальної лексики. В яких стилях і з якою метою вони функціонують? 6. Конкретизуйте способи введення термінів у тексти різного призначення. 7. В яких стилях вживаються діалектизми й жаргонізми? Чому обмежена сфера їх уживання? 8. Яка відмінність між поняттями «активний словник мови» та «активний запас індивідуального слововживання»? 9. Який розряд лексики складають лексичні новотвори та архаїчні слова? 10. Що зумовлює появу неологізмів та їхній поділ на групи? В яких стилях вони функціонують? 11. У чому полягає відмінність між матеріальними архаїзмами (історизмами) та стилістичними? В яких стилях і з якою метою вони використовуються? 12. Розкрийте суть поняття «міжстильова лексика». Яку лексику називають стилістично маркованою? 13. Яку групу за стилістичним розшаруванням складають емоційно-експресивні та розмовно-просторічні одиниці? 14. За якими ознаками виділяють емоційно-експресивну лексику? В яких стилях і з якою метою вживаються емоційно-експресивні слова? 15. Які одиниці належать до розряду розмовно-побутової та просторічної лексики? Окресліть коло їх стильового уживання. 16. Які групи лексики належать до книжної? Схарактеризуйте кожен з груп лексики писемного мовлення. 17. У чому полягає суть стилістичного аналізу лексичних засобів мови?

## Самостійна робота

- 1. Завершити визначення. Лексична стилістика вивчає... .**
- 2. Установити стилістичні опозиції до груп лексики:**
  - а) загальноживана – ...;
  - б) пасивна – ...;
  - в) стилістично нейтральна – ... .
- 3. Схарактеризувати історизми (матеріальні архаїзми) як стилістичні категорії. Навести 2–3 приклади історизмів, увівши їх у речення.**
- 4. Розмежувати поняття «загальномовні неологізми» та «індивідуально-авторські». Навести 2–3 приклади відповідних лексичних категорій.**
- 5. Установити стилістичні опозиції до груп лексики:**
  - а) уснорозмовна – ...;
  - б) неологічна – ...;
  - в) стилістично забарвлена – ... .
- 6. Схарактеризувати архаїзми (стилістичні архаїзми) як стилістичні категорії. Навести 2–3 приклади архаїзмів, увівши їх у речення.**
- 7. Розмежувати поняття «розмовно-побутова лексика» та «просторіччя». Навести 2–3 приклади відповідних лексичних одиниць.**
- 8. Визначити, за якими трьома ознаками виділяється емоційно-експресивна лексика. Відповідь аргументувати прикладами.**

## Тестові завдання

- 1. Позначити рядок стилістично забарвлених слів:**
  - а) веселощі, хлібина, товариство;
  - б) сигнал, високий, переслідували;
  - в) шкандибати, діточки, плестися;
  - г) лицемірство, одинокий, коріння.
- 2. Позначити рядок стилістично нейтральних слів:**
  - а) повідомляти, злодюга, зирити;
  - б) олівець, книга, мати;
  - в) плекати, малювати, неня;
  - г) веселенький, дрібнесенький, дідуган.
- 3. Завершити твердження. Слова, що називають поняття, зниклі із життя суспільства, називаються...**

- а) варваризмами;
- б) історизмами;
- в) макаронізмами;
- г) екзотизмами.

**4. Позначити рядок, в якому всі слова мають розмовне забарвлення:**

- а) памолодь, сумир'я, антиречовина;
- б) читалка, говоруха, сторожиха;
- в) маршрутка, крутько, інертний;
- г) націоналізм, демократизм, прийдешність.

**5. Встановити відповідність. Слово чи мовний зворот на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу, яким послуговуються окремі професійні групи населення, називається...**

- а) професіоналізмом;
- б) діалектизмом;
- в) терміном;
- г) арготизмом;
- г) варваризмом.

**6. Визначити рядок, в якому всі слова є термінами:**

- а) варення, курча, квадрат, білизна;
- б) люстерко, кисень, скрипка, повітря;
- в) анафора, афікс, аналіз, синус.

**7. Позначити речення, в якому вжито просторічні слова:**

- а) Вітер заснув, затих і тільки зрідка колишеться серед зеленого листя (Б. Грінченко);
- б) О, якби-то Свої окремі мови мали Визискувачі, ошуканці, Падлюки, боягузи, вбивці. Було б з ними чесним людям Боротися легко (Д. Павличко);
- в) Місяць був ясний, блискучий, як золотий турецький ятаган (Г. Тютюнник);
- г) Скажи мені правду, мій любий козаче (Т. Шевченко).

**8. Позначити речення, в якому вжито діалектне слово:**

- а) Гейзери – гарячі джерела, що періодично фонтанують водою або парою (З підручника);
- б) Дощ пройшов шовковою ходою і лишив на місті краплі сліз (В. Сосюра);
- в) Деся курився синій димок од ватри (М. Коцюбинський);

г) Все упованіє моє на тебе, мій пресвітлий раю, на милосердіє твоє, все упованіє моє (Т. Шевченко).

**9. Визначити стилістичну мету вживання старослов'янзмів у реченні «Все упованіє моє На тебе, мій пресвітлий раю, На милосердіє твоє, Все упованіє моє На тебе, мати, возлагаю» (Т. Шевченко):**

- а) засіб словесної гри (каламбур);
- б) засіб створення гумористичного ефекту;
- в) засіб надання мовленню урочисто-піднесеного забарвлення;
- г) засіб відтворення локального колориту.

**10. Визначити стилістичну мету вживання діалектизмів у реченні «Вилізу на копицю та й си подивлю в гори на полонину, а ти мені затрембітай...» (М. Коцюбинський):**

- а) засіб словесної гри (каламбур);
- б) засіб відтворення місцевого колориту;
- в) засіб створення урочисто-піднесеного забарвлення;
- г) засіб створення контрасту.

**11. Визначити стилістичну мету вживання застарілих слів у реченні «В княжому дворі за високим гостроколом на найвищому пагорбі теж в усі боки бігали челядники – з терема до клітей, і знову до терема, й до медуші, й до скітниць, й до стаєнь та обори» (І. Білик):**

- а) засіб словесної гри;
- б) засіб відтворення історичного колориту;
- в) засіб створення іронічно-інтимного, доброзичливого колориту;
- г) засіб надання урочистого, піднесеного забарвлення.

**12. Позначте речення, в якому вжито авторський неологізм:**

- а) А України ж мова – мов те сонце дзвінкотюче, мов те золото котюче (П. Тичина);
- б) Звісна річ, усім тяжка робота з тим, що називається життя (М. Рильський);
- в) Душа тисячоліть шукає себе в слові (Л. Костенко);
- г) Дивися: серце попелом сиплеться в ніч (С. Пантук).

**13. Визначити рядок, який складають лише слова-професіоналізми:**

- а) вода, ін'єкція, пацієнт, скальпель;
- б) моряк, штиль, книга, риболовля;

- в) учень, роман, педрада, океан;
- г) рея, камбуз, кубрик, вахта.

**14. Визначити рядок, який складають лише загальноживані слова:**

- а) світанок, ремісія, пальпація;
- б) возродитись, ватра, вуйко;
- в) доглядати, темнозорий, злotosрібний;
- г) читати, річка, темний.

**15. Позначити правильну відповідь:**

- а) слова *ланіти, перст, рамена* є архаїчними;
- б) слова *файний, фанера, мажор* є жаргонізмами;
- в) слова *недоленька, розвалюха, лементувати* є стилістично нейтральними;
- г) слова *ланіти, перст, рамена* є діалектними.

**16. Визначити роль індивідуально-авторських неологізмів:**

- а) виключно номінативна функція;
- б) засіб відображення науково-технічного прогресу певної доби;
- в) образно-естетизуюча функція;
- г) засіб відтворення колориту певної історичної епохи.

**17. Завершити твердження. Демінутиви належать до...**

- а) макаронічної лексики;
- б) емоційно-експресивної лексики;
- в) книжної лексики.

**18. Визначити, в якому рядку наведено загальномовні неологізми:**

- а) *многолітував, мідяногорла, стоцвітно, огнекрилий, блискотінь, зашовковитися, акордитись, сміхобризний;*
- б) *флешкарта, спа-салон, мейк-ап, фен-шуй, електорат, чат, модератор, тьютор, веббраузер;*
- в) *возвисити, глас, воспівать, телетайп, конверсія, дилер, імідж, грант.*

**19. Визначити, в якому рядку наведено зайве слово з погляду темпорально означеної лексики:**

- а) гетьман, цар, уста;
- б) ланіти, перси, рамена;
- в) панщина, кріпак, зоресяйний.

**20. Визначити рядок із словами-канцеляризмами:**

а) впорядкування, надати допомогу, зважаючи на те що, резолюція, протокол;

б) у справі, належним чином, зміни – докорінні, кардинальні, питання – гостре, актуальне;

в) антикризова коаліція, політичні сили, чорний піар, фінансово-економічна криза.

**21. Визначити стильову приналежність слів *благодать, священнодіяння, животворящий, преподобний, християнство*:**

а) наукова лексика;

б) фольклорна лексика;

в) конфесійна лексика;

г) публіцистична лексика.

**22. Визначити стильову приналежність слів *легіт, живодайний, осяйний, прозор, зозуленька*:**

а) розмовна лексика;

б) поетична лексика;

в) конфесійна лексика;

г) публіцистична лексика.

**23. Визначити, в якому рядку наведено арготизми:**

а) жерти, витріщатися, малява, здохнути;

б) бабло, милитись, дрихнути, здуріти;

в) косити, мастирити, шмон, замочити.

**24. Визначити стильову приналежність слів *превалювати, взаємодія, аполітичний, причинність, мажоритарний*:**

а) просторічна лексика;

б) книжна лексика;

в) емоційно-експресивна лексика;

г) поетична лексика;

г) стилістично нейтральна лексика.

**25. Завершити твердження. За частотністю вживання виділяють такі лексичні категорії...**

а) експресивно-емоційні, розмовно-просторічні одиниці;

б) архаїзми, історизми, неологізми;

в) антоніми, синоніми, омоніми, пароніми;

г) жаргонізми, арготизми, діалектизми.

**26. Завершити твердження. Терміни та професіоналізми належать до групи...**

а) лексики розмовно-просторічного характеру;

б) слів функціонально обмеженого використання;

в) лексики пасивного складу.

**27. Визначити, яку групу стилістично забарвленої лексики складають мовні штампи та канцеляризми:**

- а) писемного мовлення;
- б) розмовно-просторічного характеру;
- в) емоційно-експресивного забарвлення.

**28. Завершити твердження. Діалектизми, жаргонізми та арготизми належать до групи...**

- а) слів пасивного складу;
- б) слів функціонально обмеженого використання;
- в) слів емоційно-експресивного забарвлення.

**29. Визначити стильову віднесеність публіцистичної, наукової, офіційно-ділової груп лексики:**

- а) усно-розмовне мовлення;
- б) книжне мовлення;
- в) художньо-експресивне мовлення.

**30. Завершити твердження. Розмовно-просторічні та емоційно-експресивні слова належать до...**

- а) стилістично забарвленої лексики;
- б) міжстильової лексики;
- в) вузькоспеціальної лексики.

**31. Визначити лексичні категорії, що належать до одиниць пасивного складу:**

- а) розмовно-просторічні слова;
- б) терміни та професіоналізми;
- в) неологізми, історизми;
- г) територіальні та соціальні діалектизми.

**32. Завершити твердження. Лексику усного мовлення складають...**

- а) архаїзми, історизми, неологізми;
- б) мовні штампи, канцеляризми, кліше;
- в) розмовно-просторічні та специфічно побутові слова.

**33. Завершити твердження. Стилiстично забарвлена лексика визначається за ознакою:**

- а) територіального поширення мовних одиниць;
- б) новизни чи застарілості лексем;
- в) функціонально-стильової закріпленості лексем.

**34. Завершити твердження. За соціальною та територіальною приналежністю виділяють такі лексичні категорії...**

- а) антоніми, синоніми, омоніми, пароніми;
- б) архаїзми, історизми, неологізми;
- в) жаргонізми, арготизми, діалектизми;
- г) експресивно-емоційні, розмовно-просторічні одиниці.

**Завдання для самостійної роботи:**

Укласти словник функціонально-стилістичної диференціації лексичного складу української мови.

*\*Предметний показчик метамови стилістики*

**Практичне заняття № 2**

**Тема: Стилістична фразеологія та одиниці.**

**Мета:** поглибити знання про багатство та стилістичну різноманітність фраземного складу української мови; формувати вміння та навички виявляти й характеризувати стилістично-виразові якості та мету використання фразеологічних засобів мови у текстах різностильового оформлення, способи їх індивідуально-авторської видозміни з певною цільовою настановою; удосконалювати навички стилістично доцільного використання фразеологізмів у власному мовленні.

**Основні теоретичні питання:**

1. Фразеологічна стилістика та фразеологічне багатство мови, її афористичний фонд:
  - класифікація фразеологічних одиниць за власне лінгвістичним принципом (структурно-генетичні різновиди);
  - фразеологічне новаторство та стилістичні прийоми індивідуально-авторської видозміни.
2. Функціонально-стильове розшарування фразеологізмів:
  - критерії розрізнення книжної та розмовної фразеології;
  - експресивні якості художньої, публіцистичної та розмовної фразеології.
3. Стилістичні функції фразем.
4. Стилістичний аналіз фразеологічних засобів мови: виявлення й аналіз стильової віднесеності, виражального потенціалу, емоційно-експресивного забарвлення мовних одиниць та їх ролі у мовно-контекстуальному просторі.



### *\*Схема фраземно-стилістичного аналізу тексту*

1. Виразне читання тексту. Стиль.
2. Виділення фразем. Групи фразеологізмів за стилістичним розширенням.
3. Структурно-генетичні та функціональні різновиди фразеологічних (фразеологізованих) одиниць у тексті (зрощення, єдності, сполучення, прислів'я, приказки, наявність афористичних засобів мови тощо).
4. Індивідуально-авторські прийоми видозміни фразеологізмів.
5. Характеристика семантико-стилістичних якостей фразеологізмів та їх призначення.
6. Вплив фразеологічних засобів на вираження змісту мовлення.

#### **Домашнє завдання:**

1. Схематично відтворити класифікаційну систему фразеологізмів:

- за власне лінгвістичним принципом («Різновиди фразеологічних засобів мови»);

- за функціонально-стильовими ознаками («Функціонально-стильове розширення фразеологізмів»).

*\*На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

2. Навести приклади фразеологічних одиниць (за характером з'єднання складників, структурно-генетичними особливостями, способом індивідуально-авторської видозміни компонентів тощо), проілюструвавши таким чином фразеологічне багатство стилістичної системи мови.

3. Зафіксувати типові стилістичні функції фразем.

#### **Питання для самоконтролю:**

1. Дайте визначення та з'ясуйте основні завдання фразеологічної стилістики.
2. На основі яких ознак здійснюється класифікація фразеологічних одиниць у широкому розумінні?
3. Чи доцільно включати до складу фразеології пареміологічні одиниці? Якщо так, то, зважаючи на які їхні властивості?
4. Які види фразеологічного новаторства письменників (публіцистів) Вам відомі?
5. Які способи контамінації і трансформації Ви знаєте? Яка їх роль у різних стилях використання?
6. Чи завжди стилістично виправданою є зміна складу фразеологізму?
7. Що ви можете сказати про спотворення образного значення фразеологізму?
8. Чи

знаходять застосування фразеологізми в різних стилях мовлення і, відповідно, чи можна говорити про стилістичне забарвлення фразеологізмів, їхні функціональні різновиди? 9. Які групи фразеологічних одиниць складають книжну фразеологію? Охарактеризуйте їх. 10. В яких стилях, жанрах мови найчастіше використовуються крилаті вислови, афоризми? Назвіть різновиди афоризмів та наведіть приклади. 11. Які фразеологізми називаються розмовно-побутовими? Охарактеризуйте їх. 12. Які фразеологізми належать до народнопоетичних? Наведіть приклади. 13. Які виразові якості властиві фразеологізмам і з якою стилістичною метою вони вживаються в мовленні? Чим це зумовлено? 14. У чому полягає суть стилістичного аналізу фразеологічних засобів мови?

### Тестові завдання

**1. Визначити поняття. Сталий народний вислів із незакінченою думкою, що натякає на висновок і не має узагальненого значення, образно визначає певне життєве явище, – це...**

- а) сентенція;
- б) приказка;
- в) прислів'я;
- г) парадокс.

**2. Визначити поняття. Короткі сталі вирази певного літературного або історичного походження, в яких у художній формі виражено судження про життєві явища, – це...**

- а) прислів'я;
- б) афоризми;
- в) максими;
- г) крилаті вислови.

**3. Визначити поняття. Цитата, творчо пристосована до тексту художнього твору, що, викликаючи певні асоціації, використовується як засіб створення образності, надання мовної експресії, – це...**

- а) рефрен;
- б) ремінісценція;
- в) трансформація;
- г) літературна цитата.

**4. Визначити різновид афоризму. Несподіване, на перший погляд, абсурдне поєднання суперечностей в єдиний філософський вислів, – це...**

- а) максима;
- б) сентенція;
- в) прислів'я;
- г) парадокс.

**5. Визначити поняття. Творче запозичення, що містить відгомін у творі окремих елементів (фраз, думок, мотивів, образів, деталей) іншого твору, – це...**

- а) ремінісценція;
- б) парадокс;
- в) максима;
- г) трансформація.

**6. Визначити стильову приналежність мовних одиниць. Фразеологізми суто інтелектуальні, позбавлені емоційності:**

- а) публіцистичні;
- б) наукові;
- в) конфесійні.

**7. Визначити стильову приналежність фразеологічних одиниць *красна дівиця – ясна зірниця; сивая горлице; ні в казці сказати, ні пером описати*:**

- а) розмовна фразеологія;
- б) літературно-художня фразеологія;
- в) фольклорна фразеологія;
- г) конфесійна фразеологія.

**8. Визначити рядок із контамінацією.**

- А) Од прогулянки такої зовсім вибився із ніг.
- Б) Якщо хочеш бити байдики, вмій бити поклони.
- В) Сім раз відмір, а один раз відріж.

**9. Визначити різновид фразеологічного вислову «*Минає день. Минає день. А де ж мій сад божественних пісень?*» (Л. Костенко):**

- а) максима;
- б) сентенція;
- в) ремінісценція.

**10. Визначити різновид фразеологічного вислову «*Найвища краса – краса вірності*» (О. Гончар):**

- а) максима;

- б) сентенція;
- в) літературна цитата.

**11. Установити потенційну стилістичну функцію фразеологізмів *дати гарбуза, скакати в гречку*:**

- а) засіб відтворення колориту певного національного середовища;
- б) засіб поетизації мовлення;
- в) засіб створення урочисто-піднесеного колориту зображуваного.

**12. Визначити різновид фразеологічного вислову *«У генії те прекрасне, що він схожий на всіх, а на нього ніхто»* (О. де Бальзак):**

- а) сентенція;
- б) максима;
- в) парадокс;
- г) ремінісценція.

**13. Визначити різновид фразеологічного вислову *«Могутній голос говорить стиха: – Нічого, брате, я не зрікаюсь, караюсь, мучуся... Але не каюсь!»* (А. Малишко):**

- а) максима;
- б) літературна цитата;
- в) ремінісценція;
- г) трансформація.

**14. Визначити різновид фразеологічного вислову *«Роби радість іншим! І ти побачиш, що радість радує»* (К. Фішер):**

- а) крилатий вислів;
- б) максима;
- в) афоризм;
- г) літературна цитата.

**15. Визначити різновид народного вислову *«Йому щодня неділя»*:**

- а) крилатий вислів;
- б) приказка;
- в) примовка;
- г) прислів'я.

**16. Визначити тип стійких зворотів мови *пропаща сила, коні не винні, лебеді материнства*:**

- а) приказка;
- б) ідіома;

- в) афоризм;
- г) крилатий вислів.

**17. Визначити стильову приналежність фразеологічних одиниць – «позбавлені образності й емоційної забарвленості, поширені в ділових документах, характерні для окремих галузей людської діяльності – фінансово-бухгалтерської, юридичної тощо»:**

- а) розмовні;
- б) книжні;
- в) художні;
- г) конфесійні.

**18. Визначити рядок, в якому наведено уснорозмовні фразеологізми:**

- а) науковий апарат, неповні речення, закон Ома;
- б) городити теревені, смаленого дуба плести, химині кури розводити;
- в) сіра зона, міжнародна арена, режим тиші;
- г) накласти резолюцію, з оригіналом згідно, зняти питання з порядку денного.

**19. Визначити способи контамінації фразеологізмів:**

- а) створення okazіонального значення фразеологізмів;
- б) додавання другої частини, об'єднання існуючих фразеологічних одиниць;
- в) розширення / усічення компонентного складу фразеологізмів;
- г) творче запозичення окремих мотивів, образів, деталей.

**20. Установити відповідність. Фольклорний вислів повчального змісту, – це:**

- а) сентенція;
- б) максима;
- в) прислів'я;
- г) парадокс.

**21. Визначити поняття. Влучний вислів морально-етичного спрямування, що має повчально-настановчий характер, містить життєве напучення, – це...**

- а) парадокс;
- б) сентенція;
- в) максима;
- г) ремінісценція.

**22. Визначити поняття. Видозміна фразеологізмів із певною стилістичною настановою, – це...**

- а) трансформація;
- б) сентенція;
- в) афоризм;
- г) парадокс.

**23. Визначити стильову приналежність термінологічних сполук на позначення певних явищ, сталих формулювань деяких законів, правил, положень:**

- а) офіційно-ділова фразеологія;
- б) публіцистична фразеологія;
- в) наукова фразеологія.

**Завдання для самостійної роботи:**

Укласти словник різновидів фразеологічних одиниць (крилаті вислови, афоризми тощо), функціонально-стильового розшарування фразеологізмів, прийомів індивідуально-авторської видозміни фразем.

*\*Предметний покажчик метамови стилістики*

# КОМПЛЕКС ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

## ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ МОВИ

**Вправа 1. Прочитайте уривки текстів. Якого стилю кожен із них? Аргументуйте доречність уживання в них наукової лексики, термінів (загальнонаукових, вузькоспеціальних), професіоналізмів. Які прийоми вживання цих слів засвідчені?**

1. Будь-яка розвинена національна мова являє собою систему систем. З одного боку, мова – система (сукупність) специфічних національних особливостей, характеристик, ознак. А з другого – вона складається з інших рівнів, або систем – фонологічної (функціонування фонем), морфологічної (будови слова, функціонування морфем), лексико-фразеологічної, синтаксичної, стилістичної. Кожна з цих систем є важливим об'єктом дослідження для мовознавчої науки.

Стилістика вивчає стилістичну диференціацію мови, її функціональні стилі. Це наука про виразові засоби мови, тобто про ті елементи, що приєднуються до власне вираження думки, супроводжують семантичний зміст висловлюваного – емоційно-експресивні та оцінні елементи мовлення (Підручник).

2. Наука, яка вивчає будову, хімічний склад, процеси життєдіяльності і розмноження клітин, називається цитологією (гр. *цитос* – клітина, *логос* – наука). Клітина – це структурна одиниця живих організмів, що являє собою певним чином диференційовану ділянку цитоплазми, оточену клітинною мембраною. [...] Клітини існують як самостійні організми й у складі багатоклітинних організмів. Бактерії, багато видів водоростей (хлорела, хламідомонада), нижчих грибів (мукор, дріжджі) і найпростіші тварини (амеба, евглена, інфузорії) складаються з однієї клітини (Підручник).

3. Сокира. Частина її: жало – лезо, борідка – задня частина леза, носок – його передня частина, щоки – боки, голова – частина біля обуха, ухо – дірка, в якій кріплене держално, держално – топорище. У гуцулів: вістре – жало, частини його також носок і борідка, вище – плече, біля обуха – шия, пазуха – ухо, держално – топорище (Зі словника Б. Грінченка).

4. Через те, що слова, які стосуються землеробства, схожі у всіх слов'янських мовах, треба визнати існування землеробства у

праслов'янського народу. Ось головні лінгвістичні дані про землеробські слов'янські слова: ратай, орання, рало, плуг, леміш, роля (рілля), ліха в значенні полоси або міри землі, гряда в значенні смужки землі, зритої для посіву, загін або гін в значенні певної ділянки орної землі, борозна в значенні смужки між гряд, сіяння, ярина, озимина, борона, мотика, жнива, серп, сніп, вила, стіг, молотьба, ціп, солома, сито, решето, млин, жорна, отруби, мука (За М. Сумцовим).

5. Ковальство можна назвати ремеслом саморобним. Кожен майстер виготовляв сам свій інструмент. Дуже беріг ковадло. По закінченні роботи ретельно здував з нього окалину, прискіпливо оглядав, чи не пощербили його помічники-молотобійці.

Син коваля Іван Франко захоплено згадує працю свого батька: «Та ось сокира готова. Ще раз розпікає її батько, але лиш до червоного, і потім застромлює вістря на два пальці в холодну воду – вона гартується. А потім на шрубстак із нею та підпильник, щоб обгладити, а нарешті на точило, щоб наострити – і готова невідлучна товаришка селянина чи то в лісі, чи при плузі, чи при фірманці [...]. І мандрує нова сокира з рук до рук. Кожний обзирає обух, пальцем пробує чи остре вістря, обзирає лезо, чи гаразд виклепане...» (Журнал).

6. Віктор стояв приголомшений...

Він пройшов попід міксером – величезним резервуаром для збереження і вирівнювання хімічного складу рідкого чавуну, що заливається в мартени. Не оглядаючись, пішов туди, де мали ставити на фундамент готову доменну піч, побудовану на залізних рейкових санчатах.

Обладнана за останнім словом техніки, тисячотонна доменна піч стояла на десятку рейок, що вели до фундаменту, побудованого для неї за кілька десятків метрів. Рейки прилягали до самого фундаменту і з'єднувалися з такою ж кількістю коротких рейкових відрізків, умонтованих у фундамент. Саме на них повинна була стояти нова домна (М. Руденко).

**Вправа 2. Зіставте наведені тексти. До яких стилів вони належать? Охарактеризуйте виділені слова. З'ясуйте особливості естетично-зображальних функцій таких слів у тексті 2.**

1. *Прядка*. Частина її: на *ніжках* лежить *стільчик*, під ними *підніжок*, від нього до *веретена* йде *циганка*. *Колесо* із *спицями*



стоїть між двома *стовпчиками*. Передній *стовпчик* більш короткий, зверху на нім лежить *сволочок*, один кінець якого виступає за передній *стовпчик*, і на цьому кінці стоїть третій маленький *стовпчик*; у нього з боку прироблений *шкураток* з отвором... (Зі словника Б. Грінченка).

2. У хаті хурчить *веретено*. І думки *прядуться* золотисті, мов *пряжа* на *кужелі*, і чується дівчині, як бігає *човник* по струнах *ниток*, грюкає *ляда верстата*, *сувій* намотується на *вал*, а далі – біліють *полотна* на жовтім лататті, у броді зозуля на поліття кує, вона ж при березі сидить – *вишиває*. І всміхається дівчина. Тільки їй відомо, яке *вишиття* заграє на *полотні* (М. Стельмах).

**Вправа 3. Виділіть терміни і професіоналізми. Дайте стилістичну оцінку їх уживання в контексті.**

І. 1. Виловлюють в його [серця] кардіограмі Найменші мікроструми, мікрорани, А не помітили розпухлу од знегод Всього життя бурхливу макродраму З напругою в мільйон сердечних вольт (В. Дергач). 2. Безперервний рівномірний гул стоїть у машинному залі. Від роботи турбін все приміщення злегка двигтить; могутні лапаті генератори, що вишикувались один за одним через зал... (О. Гончар). 3. Ой повій, вітре-трамантоне, щоб розійшлися хмари над морем, щоб хоч шаланда приплинула до берега... (Ю. Яновський). 4. Закохані сліпі й щасливі сліпотою. Ось він, а ось вона, обличчя до обличчя, в скорописі їх днів цей день – як знак окличний (В. Базилевський). 5. Майна стріла! Майна гак, Фома Гордійовичу! Ще майна гак. І ще майна гак (І. Микитенко). 6. Атоми, скиньте капелюхи! Не мураштися – замрїть на хвилю: Сьогодні бомбардували нейрони Ядро науки – серце Курчатова (С. Зінчук). 7. Мій талант – це мускули машинні, голова – лабораторний лабіринт. Я останнє слово науки. 8. Я гібрид поезії та прози і газети незаконний син (Із творів В. Симоненко). 9. До цеглини – цеглина... Крокви, варцаби та балки... Ось і дах, наче бриль... 10. Регенерація мови: Хірурги в розпачі. Опануймо мистецтво жестів. Радіонукліди: ошкірилися волошки. Допомогу «швидкій допомозі» (З творів М. Луківа). 11. Його душа охоплена «наркотиком владолюбства», «героїном кар'єризму». 12. Медом акацій пахне зачіплянська вуличка Весела, міцно спить під наркозом акацій, що аж до відчинених вікон звисають своїм рясним сріблястим суцвіттям (Із творів О. Гончара). 13. Прогрівати насіння найзручніше в звичайних термостатах (З журналу). 14. Я років сім у

шахті працював, Бури́в шпури, довбав глибокі лунки... (І. Савич). 15. Електромагнітний кран бере із бункера до десяти тонн заліза одразу, підносить до мульд (М. Руденко). 16. Час від часу мандоліна вмовкала, і в двері спочатку просовувалась коротка рука з слюдяним медіатором між пальцями, затим розкучмана голова (Ю. Мушкетик). 17. А там, біля тієї сталеплавильної груші, звісно, ще складніше: там проби не візьмеш, в горловину печі не заглянеш, додавай у плавку руду або лом на свій смак... (О. Гончар). 18. Ярина підбивала колосся, поперек швидко клала перевесло, коліном придавлювала гузир (О. Десняк).

II. 1. У вагончику, накинувши білий халат, дівчина відчула себе впевненіше. Прокип'ятивши шприц з довжелезною голкою (коротшої тут не знайшлося), зробила своєму першому пацієнтові протишоковий укол, дала чималу дозу валеріани для заспокоєння, знов послухала пульс і аж після цього лишила хлопця лежати на білих медпунктівських простирадлах. Хай до ранку полежить, а там буде видно. Якщо треба, відправить до лікарні, госпіталізує (О. Гончар).

2. Кожен шофер, у якого серед дороги спустив скат, мав у особі Максима не лише спостерігача, а й активного помічника. Якщо ж Максимові щастило натрапити, коли хтось колупався в моторі або взагалі монтував, розбирав чи збирав якусь річ, зроблену з металу, то було для нього найбільшим задоволенням і справжнім святом. Хлопець зупинявся, впивався очима в залізо, потім активно встрявав у процес і опам'ятовувався лише тоді, коли мотор було вже розібрано, карбюратор прочищено, а колесо змонтовано (В. Козаченко).

3. Ще тільки світало, і добрі газди додивлялись ранкові сни, а у кузні, яка стояла посеред села, поруч з церквою, уже лунав передзвін молотка з ковадлом. Високий, ставний, у широкому ковальському фартусі дядько Іван миттєво виривав із вогню розпечений до білого жару шматок заліза і починав вистукувати свою ранкову пісню. [...] Посідавши навпочіпки біля входу, насторожено поглядали [діти] на вогонь, що палахкотів, облизуючи залізо. І як потім воно у вправних руках дядька Івана перетворювалось на ту чи іншу потрібну у господарстві річ. А коли воно уже шипіло, гартуючись у воді, дядько Іван клав молоток на ковадло і виходив надвір (М. Черничук).

4. У невеличкій цеховій конторі діючого заводу, звільненій для запоріжан, відбувалась оперативка. Визначалися кожному нові обов'язки. Обговорювали завдання: як швидше своїми силами побудувати такий же, як і в Запоріжжі, прокатний цех. А за конторою, поруч домен і мартенівського цеху, весь майданчик уже вирував: копали, рубали, розвантажували (Я. Баш).

**Вправа 4. Прочитайте текст. Проаналізуйте його лексичні особливості. Який прийом використовується для досягнення стилістичного ефекту?**

1. – От ми і вдома.

Надія Василівна поставила велику сумку, відчинила двері, гукнула:

– Сержику! А дивись, хто до нас приїхав!

І вже тихіше – до гості:

– Ну, ви тут поговоріть, а я до крамниці збігаю. Хліба куплю.

Сержик натиснув червону кнопку на пульті управління іграшкової, з елементами електроніки, залізничної станції і поважно підійшов до дверей.

– Ой, які ми вже великі! – радісно кинулася до нього Віра Матвіївна.

– Ріст – один метр шість з половиною сантиметрів. Відхилень від норми поки що немає, але тенденція набуття зайвої ваги існує.

– Ох, ти моя тенденція! – розчулено промовила бабуся і спробувала обняти онука.

Сержик спритно викрутився і докірливо зауважив:

– Ні до чого це! Зайві емоції, нехай навіть позитивні, не завжди бувають корисні.

– А дивись, що я тобі привезла, – спробувала загладити свою провину бабуся. – Ти любиш яблучко?

– Корисна річ, – ухильно відповів Сержик, – багате джерело пектину, а для організму, що росте, він – необхідний.

– А морквочку? – несміливо запитала бабуся і ще раз спробувала пожартувати: – Від зайчика...

Сержик скептично посміхнувся при останніх словах, але тут же серйозно розтлумачив:

– Каротин також вкрай необхідний організмові, а найбільший вміст його якраз у моркві. Хоч зловживання ним може призвести і до небажаних наслідків...

Сержик ще хотів щось додати, але тут повернулася його мама:

– Ну, що? Поговорили?

– Так, по... – почала, було, бабуся, але тут же поправилася: – Мали розмову (М. Левицький).

2. Варивон прокашлявся, оглянув усіх і серйозно продовжував: «Воно річ, з одного боку, все-таки така, постільки-поскільки, поза як, взагалі, зокрема і частково, бо часто-густо трапляється, зустрічається сее, тее, другее і сяк-так; ну, але з другого боку, начебто нічого, та, власне кажучи, мало говорячи, на цьому можна й кінчати» (М. Стельмах).

**Вправа 5. Визначте стильову приналежність тексту. Яку мету наслідуює автор, використовуючи діалектні слова? Назвіть особливості їх функціонування в тексті.**

1. Є серед безмежних просторів край, де мріють у синій далині гори, буйні праліси. Там чути могутній шум гірського потоку.

Інший край, інші звичаї... А оскільки особливості життя людей, їхня культура віддзеркалюються в мові, то цілком природно чекати там і слів, не таких як скрізь. Їх важко зрозуміти полтавцю, киянину. Щоправда, деякі з цих місцевих слів стали загальновідомими. Адже всі знають, що таке трембіта, полонина, верховина, коломийка. Та, мабуть, тільки жителі Верховини користуються словами плай (гірська стежка), вагаш (дорога, що нею ходять овечі отари), бовчар (пастух), флюяра (сопілка, якою пастух скликає стадо), веснування (весняний випас худоби). Тільки там одягають киптар (короткий вишитий кожушок), крисаню (бріль), катрінку (жіночий одяг на зразок плаhti), гачі (білі штани) (За А. Матвієнко).

2. Ви чули, як грає дуда?

Якщо ні, то побувайте на Гуцульщині... Побувайте там, де яскраві барви і дивовижні звуки самі творять музику, де серед шуму потоків і смерек виростають здібні музики. В їхніх чутливих пальцях співають не лиш скрипки й цимбали, не лиш флюяри і денцівки, звичайний бузковий листок оживає в руках неповторного соліста. І все ж, певно, найоригінальніше бринить голос дуди. Все залежить від здібностей виконавця. Дуда... старовинний і рідкісний інструмент. Її музика незвичайна (М. Яновський).

**Назвіть діалектні слова вашої місцевості.**

**Вправа 6. Знайдіть у тексті діалектизми. Визначте їх стилістичну функцію.**

I. 1. Гостей у Івана повна хата, газди і газдині. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважилися до Канади, а старий мусив у кінці податися.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видно, каменів, бо слова не годен був заговорити.

– Дякую вам файно, газди і газдині, що-сте ні мали за газду, а мою за газдиню... (В. Стефаник).

2. В Яремчі, неподалік від водоспаду, сидів гуцул у кептаріку, в брилику, у вишитій сорочці і палив люльку... Поряд лежали полотняні бесаги з якимсь кадібком, купленим у Яремчі на ярмарку, біля бесагів витяглись ноги в білих гачах. Вуйко сидів спокійний і був такий незворушний, як зелена гора в нього за спиною (Є. Гуцало).

II. 1. Ой Матію та Матію, відколи тя прошу: зроби мені коновочки, най співанки ношу. 2. Ой летіла зозуленька, ой летіла пава, коб я мала зо три морги, то би-м сі віддала. 3. Ой мамуню, мамунцуню, ой та зголодніла, коби бульба колочена, то би-м попоїла. 4. Пишна кедрина в гору си вила, Вгору си вила, файно зацвила. А на вершочку та й колисочка, А в колисочці та й дитиночка. На скрипці грає, ліпше співає, Винним яблучком си підкидає (З н. тв.). 5. З високої полонини долітають звуки трембіт і линуть над межигір'ями й ущелинами (І. Цюпа). 6. Ой не висни, чорно хмаро, над смерекою! Та заграй мені, флюяро, про далекою! (В. Сосюра). 7. Я по зорях, по водах твій шлях пізнаю, по вогнях Запоріжжя в металевім краю, по верхів'ях смerek на карпатськім плаю (М. Сингаївський).

**Вправа 7. Виділіть у реченнях жаргонізми й арготизми. Визначте їхню роль.**

1. Якраз прислали до нас у Дачний училку молоду, щоб по-англійському шкетів мучила (А. Крижанівський). 2. Васьюкою скандальчиком «купили» в одного еритика п'ять тисяч (С. Васильченко). 3. Я не косарик, ні, косити не треба, недобре це (Б. Антоненко-Давидович). 4. На цій сесії було два хвости (З усного мовлення). 5. Усі вони [інтернет-видання] «хостилися» у Голдені. 6. Чим не можливість і в Європі «засвітитися», і перед Росією не зганьбити. 7. Дешевої «туфти» набагато більше, вона-то і становить найбільшу небезпеку (З газети). 8. Не вірять, мабуть, лікарка Бейметові, думає, що він з якоюсь мастикою прийшов...

(Б. Антоненко-Давидович). 9. Книговидавці «тусуються» у Франкфурті (З газети). 10. Тоже фраєр! – хитав він услід кожному (В. Винниченко). 11. Народ, щоправда, порозумнішав – «живі» гроші вимагає (З газети).

**Вправа 8. Визначте лексичні стилістичні засоби тексту. На скільки виправдано звернення публіциста до вживання соціальних діалектизмів? Дайте оцінку використання автором лексико-фразеологічних засобів в публіцистичній мові.**

1. Що примушує людину вдаватися до перевтілення на злидаря, залишається таїною за сімома печатями. Спробу розкрити цей феномен зробили працівники соціальної служби Чернівців. Опитавши близько сорока жебраків, вони з'ясували: переважна більшість з них має і дітей, і родичів, і друзів. Хтось здає свою квартиру за солідний куш «баксів», когось не пускають у домівку через пристрасть до міцних напоїв, комусь у цій іпостасі вдається заробити значно більше, ніж «вкалюючи» на виробництві, яке й саме ледь животіє. Отже, коріння жебрацтва не так в економічному підґрунті, як в людській психології, способі мислення та способі життя (З газети).

2. Віктор Король, нардеп від Чернівців, голова тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з розслідування банкрутства банку «Україна», «вийшов» на велику рибу. Коли виступив у парламенті з годинною доповіддю, у залі була така тиша, що чутно було, як муха летить. Мух у залі не було. Були інші люди, причетні до грабунку Української держави та викрадення українських гривень з банку «Україна».

Король – досвідчений оперативник. Тому й ті, хто чує за собою вину, заметушилися, забігали і заскиглили. Як з'ясувалося згодом, гроші повернули чесні люди. Але був лідер. Рибина залягла на дно.

Чи будуть вони заслужено покарані? Покаже час... (Із газети).

**Вправа 9. Визначте історичну лексику та стилістичні прийоми введення її у текст. З'ясуйте мету, з якою вживаються історизми та архаїзми (відтворення колориту певної історичної епохи, почуттєве забарвлення, мовна характеристика персонажів, стилізація давньої мови тощо).**

І. 1. На півдорозі до Чигирини зустріло мене тисячне військо урочисте з бунчуками, хоругвами, гарматним гуком, сурмами, барабанами, віватами, прославленням і величанням. Старшини в роззолочених жупанах [...] сам генеральний обозний Чарнота з

полковниками і осавулами скакав мені настріч, зриваючи дорогу свою шапку перед гетьманом ясновельможним... 2. ... в синіх шароварах та жупанах, в чорних легких киреях, оселедці звисають з круглих голів, мов шаблюки, самі ж шаблі напірають униз кирею. 3. «Зиновій-Богдан Хмельницький, гетьман Запорізького війська і всієї сущої обіруч Дніпра України. Шанобливо звідомляємо вам [...], духовним і мирянам, шляхетним і посполитим, а особливо шляхетно уродзаним козакам, що мусили ми не без причин підняти зброю на панів і старост українських [...], від яких многовременно обиди поносили і злодітельства [...], но і на тілах вольних наших насиліє претерпіваєм [...], ми шлемо до вас цей універсал [...], заохочуючи вас на військову прю. Отож станьте за благочестя святе і боронить давні права та вольності [...], як наші руси [...]. Даний в обозі нашому на Січі на третьому тижні після Великодня року 1648-го, квітня 21-го» (З творів П. Загребельного). 4. Од молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує! 5. З передсвіта до вечора, а з вечора до досвіта летить стріла каленая, бряжчить шабля о шеломи, тріщать списи гартовані в степу, в незнаємому полі, серед землі Половецької (З творів Т. Шевченка). 6. Рци одно слово: «Люблю Вас, пане Возний, і аз, вищеупомянутий, виконаю присягу о вірнім і вічнім союзі з тобою». 7. – Що ти тут, старосте мій, – тее-то, як його – розглагольствуєш з пришельцем? (Із творів І. Котляревського).

**II.** 1. Гей, благословенна будь ти, молодосте! (П. Тичина). 2. На персах землі – гора у важке небо зоряне впира чолом. Од п'ят гори до зір небесних – криваві тумани. На горі в туманах – хрест. Простяг рамена од краю світа до краю... (Т. Осьмачка). 3. А убори були дорогі та пишні: з золотої парчі плахта, оксамитова червона свита, а на голові віночок з самоцвітного каміння (П. Мирний). 4. А невістка змотала починки, полічила чисниці і пасма, скинула півмоток з мотовила й сховала в свою скриню (І. Нечуй-Левицький). 5. Козак промчав би мимо них, але рейтар помітить встиг високу шапку козака, червоний шовк його шлика (М. Бажан).

**III.** Ті, що йшли Чорним шляхом, як тільки доходили до запорізького кордону, де допливає Синюха в Буг, – отаман йшов у гард (сторожа, догляд) і просив провадчів. За переправу через річку брали мостове. Звідси чумацька валка під захистом запорожців ішла до річки Мертві води [...]. Платня за це у кошеву скарбницю була 8 карб. до Микитиноного, а 10 карб. до Кодака, причому давали

невеличкий ралець – подарунок своїм проводачам. Мостове і за переїзд паромами – від 2 до 10 коп. з хури (З журналу).

**Вправа 10.** Спробуйте замінити стилістичні архаїзми сучасними відповідниками. Як змінюється від цього колорит висловлювання? Поясніть їх смислові і почуттєві відтінки (урочистість, пафос, сарказм, іронія і т. ін.).

1. Удавайте пророків і йдіть – отверзайте уста. 2. А ти, всевидящее око! Чи ти дивилося звисока, як сотнями в кайданах гнали в Сибір невольників святих? 3. І всім нам вкупі на землі єдиномисліє подай і братолюбіє пошли. 4. І вас, споборники святої волі, із тьми, із смрада, із неволі, царям і людям напоказ, на світ вас виведу надалі рядами довгими в кайданах... (Із творів Т. Шевченка). 5. Усі мовчать: говорить мати вустама неба і землі (В. Крищенко). 6. Мов стріли б'ються о щити сталеві, так твій глагол о серць людських щити (І. Франко). 7. Над димом битв, на попелі й крові, узріли ми у незабутній стежі доми, холми й святині дорогі (М. Бажан). 8. Благословен, хто може краплю болю з чола горючого в пораненого зняти (П. Воронько). 9. Воістину прекрасен світ вночі! (Є. Плужник). 10. Мужича правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча (І. Котляревський). 11. Ласкаве небо, грім залізний, Була ти, будеш і еси! Тобі, тобі, моя вітчизно, У серці дзвонять голоси (М. Рильський).

**Вправа 11.** До кожного слова підберіть відповідний синонім-архаїзм, що використовується в художніх творах зі стилістичною метою. Введіть їх у речення.

Говорити, поет, битва, майбутній, губи, іде.

**Вправа 12.** Випишіть із історичної прози П. Загребельного застарілі слова (визначте серед них історизми, власне архаїзми), поясніть значення та роль, яку вони відіграють у художньому тексті.

**Вправа 13.** Із твору І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» выпишіть уривок із уживаними в ньому застарілими словами, які характеризують тогочасне селянське життя.

**Вправа 14.** Проаналізуйте використання архаїчних компонентів як джерела авторських новотворів.

1. Показуєм степ *злотохвильний* (С. Олійник). 2. Возрадуйсь, граде на Дніпровій кручі. [...] Возрадуйсь, *золотоглавий* Києве, – Високий щит слов'янських рубежів! (Б. Олійник). 3. Ліси мої, гаї мої священні! *Пребудьте* нам вівіки незнищенні! (Л. Костенко).



4. Ходить пісня *яснолика* між дерев... (А. Малишко). 5. Зима лежить сувора, *срібнолика*, шле забуття дібровам і землі. 6. Небо *синьочолес*, стежкою я йду. Пахне матіолою в нашому саду (3 творів В. Сосюри).

**За зразком утворіть 2–3 неологізми, ввівши їх у речення. Якого відтінку вони надають висловлюванню?**

**Вправа 15.** Поясніть із яким новим значенням і емоційно-оцінним забарвленням вживаються старі слова *чиновники, бариня, пан(і)*.

**Вправа 16.** З преси, радіо-, телепередач тощо запишіть слова, які ви сприймаєте як неологізми (наприклад: *вебсторінка, галоефект, гігантоманія, доларизація, електорат, єврозона, націонал-екстремісти, політпіар, сухомлиністика*). Розкрийте їх значення та причини виникнення.

**Вправа 17.** З'ясуйте мету вживання авторських неологізмів.

1. ... Той, хто безпомилково б'є кувалдою по кувалді, як по голові, – бийкувалденко, той, хто вміло викручує залізо, як руки, – крутизалізенко, той, хто вправно хапає кліщами деталі, як язика, – хапайкліщенко (В. Голобородько). 2. ... ах, Стрункодівчина. Русодівчина. Руходівчина. Теплодівчина в ажурній сукні... (М. Семенко). 3. Припустилася завірюха – білозимниця, білуха (В. Кочевський). 4. Багато таких вас, хитроверхих, на світі розвелося (М. Стельмах).

**Вправа 18.** У поданих цитатах із поезій виділіть неологізми (оказіональні слова). Поясніть їх значення, особливості творення. Як впливають ці слова на стилістичне забарвлення речень?

1. Колихалися берези вільно ще й наметно... Шепотіли хащі в лісі лоно-очеретно. 2. А Вкраїни ж мова – мов те сонце дзвінкотюче, мов те золото котюче. 3. Весна, весна! Яка блакить! Який кругом прозор! Садками ходить брунькоцвіт, А в небі злотозор! 4. Сестру я вашу так любив – Дитинно, злотоцінно. 5. Брати мої любі, милі, Вольні, труднокрилі. Та як же нам зламать тиранно-тюрмні ґрати (3 творів П. Тичини). 6. У присмерковій доброї дібровості пшеничний присмак скошеного дня. На крутосхилах срібної дніпровості сідлає вічність чорного коня. 7. А через півжиття, коли ти вже здорожений, Ця нереальна мить як сон серед садів. 8. Ми завжди проїжджаєм це село... тут навіть хмари особливо сунуть – сутемна синь на бронзове чоло. 9. І ті корчі, і те коріння, розмите повинню з весни, і золотаве

звечоріння в зелених кучерях весни (З творів Л. Костенко). 10. Прозориться душа, і кольориться врода... 11. Ходить полем молодистим, Гонить хвилю з краю в край Золотистий, колосистий, Яровистий урожай (Із творів А. Малишка). 12. І раптом я згадав і білохатню вулицю родиму... 13. Той міста виростень, а той дитя села, любили всі, проте, природу ми й пригоди. 14. Ми любим повів теплих трав, і парус білий, як рукав, і тіла смаглу золотінь, і серед хвиль пташину тінь (Із творів М. Рильського). 15. Вдарить скерцо висонценим сяйвом... (І. Драч). 16. ... І стежка в яблуках вже стежко-яблуката... (М. Вінграновський). 17. Спить у блакитній льолі наша земля дитинно (Б. Олійник).

**Вправа 19. Випишіть із «Вишневих усмішок» Остапа Вишні неологізми, з'ясуйте мету їх творення.**

**Вправа 20. Виділіть мовні та okazіональні неологізми. Наскільки виправдано уживання цих слів у газетних матеріалах?**

1. Інтерес дослідників викликають нові галузі знань – селенологія, біоніка, уфологія, екстрасенсорика. 2. ... адміністрація нічому не здивувалась і додивилась до кінця «петросяніану». 3. Нова хвиля «окупонізації» України викликала у преси сором'язливо-скромну реакцію... 4. На ТБ велике значення має дивибельність. 5. Тепер, коли спектакль живе на сцені Великого театру, змило часом той вишуканий скепсис щодо небалетності толстовського роману. 6. Як проявляється ця «нянькоманія»? Студенту розжовують навіть те, що він повинен засвоїти сам.

**Вправа 21. Складіть твір-роздум на тему «Краса чи користь?» за поданим початком.**

Ліси прикрашають землю. Вони вчать людину розуміти прекрасне...

**У творі використайте стилістично нейтральні і стилістично марковані слова, останні з яких підкресліть.**

**Вправа 22. Поясніть, яке почуття виражає кожне з поданих стилістично означених слів і чим воно передається (первинним значенням слова, за допомогою словотворчих засобів чи вживанням синонімів, переосмислених слів, замість тих, які не мали почуттєвих відтінків).**

Радість, ножище, дівчисько, ніжність, злість, милий, бридкий, питоньки, струсонути, уста, баньки, жаба, ластівка, шляпа,

сонцеликий, оченята, прездоровий, орел, бурчати, чкурнути, ненависть.

**Вправа 23. Виділіть слова емоційно-експресивного забарвлення. Охарактеризуйте їх за способом вираження експресії.**

1. Діброва смутная вже листячко ронила, Додолу у журбу клонилася чолом (О. Пчілка). 2. – Не товпися, свинота! – чується з прихожої голос якогось ченця (А. Тесленко). 3. Чи вони люди, чи, може, чортяки? (О. Стороженко). 4. В славетну пісню вклавши мрії всі, вони [поети] священне вимовляли слово в усій його величності і красі (М. Бажан). 5. Ходить сонько по долині, Кличе мати до дитини! Іди, соньку, в колисоньку, Приспи нашу дитиноньку (Н. тв.). 6. Хвала тобі, байдужий лоботрясе, За те, що ходиш, як отой пінгвін, Вдоволений своєю глупотою (Л. Забашта). 7. Байдужий лежинь, хитрий лиходій – Вони спливають, як піна по воді (Є. Титикайло). 8. О Боже! Смерть яка бридка жаховно! (А. Мойсієнко). 9. Пісні мої гіркі, мережані тоскою, напоєні слізьми незмірної любові! (П. Карманський). 10. Бандюга! Просто на людей пре, – лайнулася Вустя вслід прикажчикові (О. Гончар). 11. Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! Пощезнуть всі перевертні й прибуду, І орди завойовників-заброд! (В. Симоненко). 12. Всі квітоньки-зірниченьки геть вирвано з пшениченьки (Л. Українка). 13. Місяченьку! Наш голубоньку! Ходи до нас вечеряти. 14. Бабусенько, голубонько, серце моє, ненько! Скажи мені щиро правду, де милий-серденько? (З творів Т. Шевченка). 15. І сміх, і плач – з одного джерела. Вони бринять в однім акорді з глибин таємності Добра і зла, Де бережуть їх душі горді. 17. Хай же сяє нам благословенне ім'я славетного Франка (З творів М. Вороного).

**Вправа 24. Визначте слова, які виражають різні оцінно-почуттєві відтінки та способи їх передачі. Поясніть роль цих слів як засобу художнього зображення.**

Люлі, люлі!

Спи, моя доненько, спи, моя доленько! Я колишу на руках;

А як заснеш, моя ясна зоренько, – Сяду в тебе в головах.

Ласка ж та пильная, чула, прихильная, – Щиро впевняйся їй ти.

І все життя своє буду, дитя моє, Серцем тебе пильнувать...

Як не вгаватиме, світлом сіятиме, Радістю серце моє, –

Горе голубки його розбиватиме, радість журбою пов'є!..

Вгляджу ж в очах твоїх щастя блискучеє, З любкою я обіймусь,  
І задавлю в собі горе пекучеє, І до тебе усміхнусь!..  
Спи ж, моя доненько! Спи, моя зіренько! Спи, моє щастя ясне!  
Хай обмина тебе лихо і горенько, Ти на грудях у мене!

(О. Пчілка)

**Вправа 25.** Визначте лексико-стилістичні доміанти у творах Л. Глібова «Лисиця-жалібниця», «Журба» та П. Грабовського «Швачка».

**Вправа 26.** Доберіть до слів розмовно-просторічного забарвлення лексичні відповідники, характерні для книжного мовлення. Назвіть їх відмінні риси.

Газетчик, фальшивка, хвастун, ген-ген, наслідок, гепнутися, геройствувати, хваткий, геть чисто, сонях, гілляка, форсити, саморобка, директорша, хурделиця, головиха, щорік, двотомник, кумекати, шкарбани, дебелий, щоранок, деколи, чом.

**Вправа 27.** Визначте стилістично забарвлену лексику. Прокоментуйте її роль у тексті.

1. – Ти увійди в положення і прикинь головою, – дибав за ним Охрім з перев'язаною шиєю. – Як я, приміром, буду орати, коли мені накинули такого погонича, як Денис? Я йому кричу «соб», а він верне «цабе». Я йому кричу: «Поганяй биків!» – а він тріщиться по боках, чи де заячий хвіст не показався. Ружжо з собою приволік, бички бояться, довелося мені вогнепальну зброю носити. Я, правда, був на фінській, до оружія звик, та не до такого, як у Дениса (Г. Тютюнник).

2. Дяка-запорожця вже в школі не було, прислано з города другого, Бугорського, молодого, більш ученого, але лютого, гірше звіра, і п'янюгу такого, якого, казали, світ не бачив (С. Васильченко).

**Вправа 28.** Визначте розмовно-просторічні елементи. Дайте їм стилістичну оцінку в контексті уживання.

1. Проти експлуататора. Разом! Крий його, сволоту, під ребро (І. Микитенко). 2. Роззявилась свастики паща зміїна, та гада розчавить наш гнів (М. Бажан). 3. Так мамця синочка любить – Народний типаж з масовки, Він б'ється і задається, Реоче без підготовки... (В. Дергач). 4. ... хтось сподівається, що в нашій особі знайде якусь дурнувату поліцію, яка буде трошити все в ефірному просторі (Із газети). 5. І хто є син його по духу, І хто – по духу! – сучий син (Б. Олійник). 6. Поет, не дорожи любовію народной, бо не

народ дає тобі чини. Кому потрібен дар твій благородний? На всякий случай оду сочини. Пиши про честь і совість, а при етом, вмочи своє перо у каламуть. Ну, словом, так. Поет, не будь поетом. Тобі за ето ордена дадуть (Л. Костенко). 7. А щоб тебе у жито головою, Паливоде, джигуне, баламуте, Нема з тобою серцеві спокою... (І. Муратов). 8. «Брешеш, шельмо!» – «Коли брешу, Нехай Бог карає!» (Т. Шевченко). 9. Та їй, здається, трохи получчало: будь здорова! (М. Вовчок). 10. Вони до нас підкрались крадькома, Скажені звірі і отруйні гади. Так згиньте ж пси, – пощади вам нема, Нема пощади! ... По наших землях не блукати псам, Хижацькому поріддю вбивства й зради. Тремтять же, пси, – нема пощади вам, Нема пощади (А. Малишко). 11. – І доки вона там монькатиметься! – раптом різонув тишу чийсь зухвалий голос у людській гущі (Д. Бедзик). 12. Поки ще доплентається до того земського (А. Тесленко). 13. Україна ніколи не гнала зі своєї землі тих, хто прийшов до неї з миром, добром, зі злагодою. А тим, хто причалапував свинячою ходою і рив свинячим рилом, давала достойно по цьому рилу. Чи воно домашнього годування. Чи зайшло (Є. Дудар).

**Вправа 29.** Доберіть зразки текстів із використанням у них різних функціонально-стилістичних груп лексики: а) суспільно-політичної (преса); б) науково-термінологічної (підручники); в) офіційно-ділової (періодика, документознавство); г) виробничо-професійної (твори М. Стельмаха, О. Гончара, Ю. Збанацького, І. Цюпи); ґ) діалектної (твори В. Стефаніка, Ю. Федьковича, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського); д) жаргонної та арготичної (твори І. Микитенка тощо). Прокоментуйте їх роль у сюжетній канві тексту.

## СТИЛІСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

**Вправа 1.** Складіть речення, в яких наведені вислови виступали б у ролі фразеологізмів та простих сполучень слів. Зіставте їх. Чим вони відрізняються?

1. Гладити проти шерсті. 2. Виходити сухим із води. 3. Ні в тин ні в ворота. 4. Поставити на ноги. 5. Ні риба ні м'ясо. 6. Розбити горщика. 7. Прикусити язика. 8. Висмоктати з пальця.

**Вправа 2.** Напишіть твір-мініатюру на відповідну тематику, використовуючи нижче подані фразеологізми.

Ласкаве слово – як день ясний. Від теплого слова і лід розмерзається. Треба знати, де що сказати. Всякому слову свій час. Базіка – мовний каліка. Ляпає язиком, як постолом.

**Вправа 3. Прочитайте речення. Виділіть у них фразеологізми та замініть їх синонімічними словами. Зіставляючи паралельні конструкції, вкажіть, які з них більш емоційні, образні. Поясніть стилістичну роль дібраних авторами фразеологічних зворотів.**

1. А ви кажете, що в мене капуста голова. 2. Іди, хлопче, не баламуть воду. 3. Михайло Чигрин і зараз сушить голову господарськими турботами. 4. І враз гора звалюється з Оксаниних плеч. 5. А ноги від втоми гудуть, наче дзвони в негоду. 6. От за ким березова каша сумує. 6. Я печу раків і мовчки стою на одному місці, каючись, що прийшов сюди (З творів М. Стельмаха). 7. – Куди се ти, кумасенько, біжиш? Даєш, неначе з ляку, драла, – гука Ховрах. 8. Вода раз греблю просмоктала... Ну що ж! Узять би й загатить, так ні! Мірошник спить та спить. Вода ж біжить... ще більш прорвала; Хомі й за вухом не свербить (З творів Л. Глібова). 9. Я теж не шукаю собі легкого хліба (О. Гончар). 10. Батько напнув його мокрим рядом (І. Нечуй-Левицький). 11. А надвечір Дмитрик помічає, що йому щось мультко на серці (М. Коцюбинський).

**Вправа 4. Поясніть багатозначність фразеологізмів.**

Висіти в повітрі; баламутити голову; не бачити світу білого; бити чолом; як більмо на оці; як Бог дасть; як у Бога за пазухою; брати в шори; вздовж і впоперек; вивести з рівноваги; не знаходити собі місця; мати на думці; море по коліна.

**Вправа 5. Випишіть із поданих текстів фразеологізми, доведіть, що вони синонімічні. З'ясуйте відтінки їх значення, з якою метою вони вживаються.**

I. 1. Далеко внизу був берег, а далі – скільки око моє сягало – виблискувало синє море. 2. Очі видючі – за тридев'ять земель бачить (З творів Ю. Яновського). 3. Скільки ока – Дніпро перед нами лелів і байдуже котив свої хвилі. 4. Ха-ха-ха-ха! Близький світ (З творів М. Старицького). 5. Ой ні! Далека, далека сторона, аж на краю світа! (М. Кропивницький). 6. В'яжу і страх як боюся – не близький світ іти додому. Склала полукіпки вже поночі (М. Стельмаха). 7. Гулятимеш там, де Сидір козам роги править (П. Мирний). 8. Перелякані магнати стали задом рачкувати й спинились в грізний час, де Макар телят не пас (В. Іванович).

9. Лише до цього обрію, тату, доки око вхопить, ці прикмети мають силу (О. Гончар). 10. Кузьмі здавалося, що Донбас за морями десь та за горами високими (Г. Тютюнник).

**II.** На другий день уже було відомо, що чортяка мене не вхопить, бо я вночі ні разу не бухикнув. Тому дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього, а мати сказала, що – в оглашеного. Після цього ми з дідом презирнулися, усміхнулися, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуня вирішила повести свого безклепкого внука до церкви. Там я мав і покаятись, і набратися розуму, якого усе чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим і журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, але й дорослим. І в них теж чомусь вискакували клепки, розсихались обручі, губились ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'яти і на в'язах стирчала макітра... (М. Стельмах).

**Вправа 6. Користуючись словником фразеологічних синонімів, доберіть синоніми до поданих нижче виразів. Поясніть їх значення і стилістичне забарвлення.**

**I.** Багато всього знати – пройти Крим і Рим і мідні труби...  
2. Безвихідь – хоч з мосту та в воду... 3. Домагатися – як реп'ях до кожуха... 4. Ледарювати – байдики бити... 5. Мало – крапля в морі...  
6. Непотрібний – приший кобилі хвіст... 7. Гніватися – дути губи...  
8. Як-небудь – аби день до вечора... 9. Працювати – докладати зусиль... 10. Жартувати – смішки строїти...

**II.** З нуждою битися; ніколи і вгору глянути; велика цяця; городити теревені; їсти очима; стріляна птиця; дрож проймає; гнути кирпичу; підкласти свиню; підняти гвалт.

**Вправа 7. Розподіліть подані фразеологізми на антонімічні пари, визначте семантичну основу протиставлення.**

Брати близько до серця; зійти з орбіти; вибиватися з колії; потерпіти фіаско; аж у руках горить; кров з молоком; і кури не клюють; не судилася доля; з глузду з'їхати; як кіт наплакав; у сорочці народився; де раки зимують; вийти на орбіту; з ніг валиться; входити в колію; не брати до уваги; за розум взятися; рукою подати; ні за холодну воду; узяти верх.

**Із антонімічними парами (2 на вибір) складіть речення; зробіть висновок про їх функціонально-стилістичні можливості.**

**Вправа 8. З'ясуйте типи фразеологічних висловів. Аргументуйте свою відповідь.**

1. Без верби й калини – нема України. 2. Козацькому роду нема переводу. 3. Стара казка на новий лад. 4. Козацька потилиця – нікому не хилиться (З н. тв.). 5. І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь. 6. В сім'ї вольній новій. 7. Караюсь, мучусь, але не каюсь. 8. Садок вишневий коло хати. 9. Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине... (З творів Т. Шевченка). 10. Я буду крізь сльози сміятись. 11. Я маю в серці те, що не вмирає (З творів Л. Українки). 12. Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. 13. Троянди й виноград – красиве і корисне (З творів М. Рильського). 14. Перемагать і жить. 15. Я стверджуюсь, я утверждаюсь, бо я живу (З творів П. Тичини). 16. Там вершники Червоної зими Будили Третю Роту і Лисиче (М. Сингаївський). 17. Тоді лише пізнається цінність часу, коли він втрачений (Г. Сковорода). 18. Пам'ять – це такий пристрій у мозку, з допомогою якого ми все забуваємо (Піфагор). 19. Ти наше слово калинове, кохана українська мово! (Д. Білоус). 20. Для того, щоб бути щасливим, треба мріяти завжди (М. Сом). 21. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова (П. Мирний). 22. Стоптані перли, зів'ялі листки Вслали його перехресні стежки... Зрадила доля мужицького сина! (М. Вороний).

**Вправа 9. На основі художньої літератури запишіть 10–12 крилатих висловів та афоризмів.**

**Вправа 10. З якою метою уживаються фразеологічні вирази у наведених художніх контекстах. Назвіть прізвище автора (твір), у якому вперше вживається вислів.**

*За зразком:* Плекаймо в серці кожне гроно, Прозоре диво калинове хай квітне, Пломенить червоно, *В сім'ї великій, вольній, новій* (Д. Білоус) – І мене *в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій*, Не забудьте пом'янути незлим тихим словом (Т. Шевченко «Заповіт»).

1. Такі вони [слова] точні, мов подих, мов дих, Хто топче їх – стане на міну: «Не можна любити народів других, Коли ти не любиш Вкраїну!...». 2. Слова ці вражають і серце, і глузд, І їм не шукати заміну, Слова ці вишневі з Сосюриних вуст: «Любіть Україну! Любіть Україну!» (З творів І. Драча). 3. «Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть...» Так тільки він умів сказати і до глибин душі збагнуть терплячу вдачу України, віками писану



красу (Д. Луценко). 4. Ой тумане, латаний талане, Що ходив тоді по Україні, Ніби той сновида окаянный... (М. Рильський)

**Вправа 11. На основі художньої літератури, власних життєвих спостережень спробуйте самотійно утворити ремінісценції та літературні цитати.**

*На зразок: Треба, щоб рожеві лебеді кружляли над колискою малюка, щоб дитина виросла справжньою людиною; А через усю Україну, посеред щедротних степів і ланів широкополх, пливе Дніпро-Славутич, мов та оспівана голуба стрічка в русій косі.*

**Вправа 12. Розподіліть у колонки відповідно: розмовні, народнопоетичні, книжні, нейтральні (міжстильові) фразеологічні звороти. У чому стилістична особливість кожної з груп? Відповідь аргументуйте.**

Заснути вічним сном; складне речення; доводити до відома; залишитися з носом; голубка сизокрила; вийти в тираж; лакмусовий папірець; вузлові питання; відігравати роль; справити враження; мати значення; користуватися успіхом; витріщити очі; мати на увазі; мирне співіснування; не нашого поля ягода; науковий апарат; впіймати облизня; слово в слово; язик чесати; чудеса в решеті; згідно з оригіналом; відкрите питання; розгорнути дискусію; шуми в серці; у будь-якому разі; червоная калинонька; рухоме майно; закликати до порядку; грати першу скрипку; дотримуватися слова; як риба у воді; допекти до живого; щоб ти сказився; сформулювати положення; у всякому разі; міжнародна арена; з першого слова; з діда-прадіда; що кому – а курці просо; шкуру дерти; почесний обов'язок; час від часу.

**Вправа 13. Поясніть смислові відтінки експресивно-почуттєвого забарвлення наведених фразеологізмів (піднесеність, урочистість, інтимність, жартівливість, фамільярність, іронія, просторічність тощо). Складіть із виділеними стилістично різнорідними фраземами речення.**

*Вогнем і мечем; от тобі й маєш; смуток обгортає; серденько моє; і в хвіст і в гриву; світ не милий; ні богові свічка ні чортові кочерга; ясна зіронька; справа честі; від усього серця; пороти гарячку; моя ластівка; приший кобилі хвіст; на віки вічні; Василь бабі сестра в перших; святий та божий, на чорта схожий; хоч гвалт кричи; наша Орися вашій Катерині двоюрідна Маруся; тікайте, кури, піп іде; цвіте рожевий; обоє рябоє; сідайте на чому стоїте, ще*

й ноги звішуйте; видно пана по халявах; впіймати облизня; на полі брані; *кладень премудрості*; стояти на смерть; устругнути штуку.

**Вправа 14.** До російських фразеологічних виразів доберіть відповідники з української мови (за необхідності скористайтеся російсько-українським фразеологічним словником). Для яких стилів вони характерні?

Быть в сознании; в крайнем случае; в следующий раз; гол, как сокол; душа в пятки ушла; знать толк в чем; как бельмо в глазу; во главе учреждения; вовлечь в работу; с открытой душой; быть в сохранности; хоть шаром покоти; два сапога пара; бросаться в глаза; принимать меры; игра не стоит свеч; с глаза на глаз; взять в оборот; пришла в голову мысль; подводит итог; принять к сведению; пускать пыль в глаза; бить баклуши; было да сплыло; не в добрый час; не по нраву; и след простыл; смех да и только; ни пава ни ворона; плечём к плечу; сбить с толку; до потери сознания; вывести из терпения; поразить до глубины души; приходит в ум.

**Вправа 15.** Виберіть із довідки фразеологізми, що відповідають наведеним тлумаченням. З'ясуйте, в яких стилях мовлення вони можуть використовуватись. Із 3–4 з них побудуйте зв'язне висловлювання і запишіть.

Зміна всього, що існує в природі; маскуванню явної брехні, лицемірне прикриття; тяжкі випробування; невинна, безглузда послуга; незаслужений авторитет; нездійснена мрія; основна думка; взяти участь у чому-небудь; предмет розмов; заплутана справа; дуже стримане, суворе і строге життя; вразливе місце; незвичайна людина; людина, що розкалася у своїх помилках; глибока впевненість у чомусь.

Довідка: *спартанський спосіб життя; прикласти руку; усе тече, все змінюється; вразливе місце; фіговий листок; біла ворона; блудний син; ходіння по муках; притча во язицех; все ж вона крутиться; король голий; ведмежа послуга; гордіїв вузол; драконівські закони; наріжний камінь.*

**Вправа 16.** Виділіть у поданих реченнях фразеологізми. Встановіть, за якими стилями мови вони переважно закріплені. З'ясуйте стилістичну мету їх використання.

І. 1. – А чого ж розпустив язика, мов халяву. 2. – Як визоріло, – поглянув Варивон на нього. – І година тиха, хоч мак сій. 3. Рубонеш одного, а вони селом навалляться на тебе, дадуть, скільки влізе духу, а потім відправлять туди, де козам роги заправляють. 4. – Чи ти

жених мені, чи через пень-колоду сусідів стовпець? 5. «Дивочний ти хлопець: отакечки, не спікши рака, й думаєш обманути мене?» – «А хіба видно, що неправду говорив? «– «Таки що видно, а як і далі будеш отаким неподобством займатися, – брехня увійде в кров, і вона не буде червоніти. То мотай собі на вус, що старші кажуть. Чуєш?» 6. «Кров людська – не водиця». 7. – Та не слухайте гемонську бабу! Вона вам наговорить три мішки гречаної вовни і всі неповні! – гримнув на жінку Іван Бондар. 8. – В твоїй бороді вже гречка цвіте, а в голові й на зяб не орано, – постукав себе пальцем по лобі (З творів М. Стельмаха).

**II.** 1. А як вийшов на вулицю, то вже й землі під собою не чув. 2. Іду та всім усміхаюсь... А якийсь пан питає: «Чого смієшся? Раденький, що дурненький?» (Із творів І. Карпенка-Карого). 3. Він [Андрій] навіть язика забув у роті. 4. Підпара варив з челяді воду (З творів М. Коцюбинського). 5. – А Стратон Стратонович завжди все правильно каже, – лив мед у вуха Ховрашкевичу. 6. Один усе життя мріє «вибитися в люди», інший – зажити слави, нічого не зробивши для цього, третій – обійняти солідну посаду, четвертий – красуню-жінку. 7. Найчастіше мене вчили приказками: «покірливе телятко дві матки ссе; не все перескакуй, а інде й лізь; береженого й Бог береже...» (З творів О. Черногуза). 8. Так яка ж користь від цього обговорення? Все, що тут буде сказано, так і залишиться гласом вопіючого в пустині. 9. – А чого це ви, товаришу Незлобін, так скривилися, наче середа на п'ятницю. 10. Він, так би мовити, діє за українською приказкою: нате вам і мій глек на капусту, щоб і я була Химка (З творів Л. Серпіліна).

**III.** 1. Був сторож, і його як язиком злизало (О. Вишня). 2. І молодиці-цокотухи тут баляндраси понесли (І. Котляревський). 3. Солов'їха і свого носа туди таки втисла: без неї, бачте, ніде вода не освятиться (І. Нечуй-Левицький). 4. – Чого ж ти такий веселий? Та й чепурненький сьогодні, як масничка. Гарний, як комин навиворіт (О. Ільченко). 5. «А які у вас плани на сьогодні?» – «Сьогодні? Головне вручити вірчі грамоти завучу». – «Харитині Тарасівні Туркот?» – «Так. А якщо зустрінете тітку Катерину, вручіть їй вербальну ноту, що ми речі ваші забрали» (О. Копиленко). 6. – Візьміть! Хоч кров із носа, візьміть, – сказав дядько (І. Микитенко). 7. Сказано: добрий пан не п'є, не лає, та нічим не дбає (М. Вовчок). 8. Вона все ходить, з уст ні пари

(Т. Шевченко). 9. Ні пером не списати, ні словом не сказати тієї несподіваної краси, якою до вас усміхалась долина (П. Мирний).

**IV.** 1. Сповна українці з різномаїття гарантованих їм Конституцією прав поки що успішно реалізують одне – право на життя, а всі решту права – це все одно, що нечитана китайська грамота, бо де-юре вони є, а де-факто їх нема. 2. Потворний пережиток феодалізму, абсолютизму та розвитку соціалізму – пільги були і є ганебною плямою нашого буття, ображаючи гідність держави. 3. Принциповий та виважений Сан Санич зробив абсолютно незрозумілий хід: голосами своєї фракції він дав змогу комуністам сухими вийти з води та зробив медвежу послугу колегам по національному порятунку. 4. Звичайно, в магазинах теж є ризик натрапити на kota в мішку. 5. Ми висуваємо свого кандидата, а вони свого. Наш перемагає, а вони нас знову б'ють по чайнику. 6. Прийшли жнива, і пожежники знову нагадують, що «червоний півень» не дримає. 7. Рідна влада вже давно лле крокодилячі сльози щодо партійної неструктурованості суспільства... 8. Погружаємо в борги, потім нас продають за безцінь і деруть з народу шкуру. 9. Битий шлях стане європейською автострадою. 10. І якщо окремі претенденти на депутатський мандат не мають сьогодні не те, що сучасних засобів рятування на хвилях бурхливого моря передвиборних пристрастей, а навіть соломинки, за яку можна вхопитися, то тут вже набуває чинності інше, не менш відоме народне прислів'я: не тратьте, куме, сили – спускайтеся на дно. 11. Народні урядовці, переймаючись щастям людей, у поті чола написали та подали на розгляд уже п'ятий (!) варіант Житлового кодексу. А віз і нині там (Із газети).

**Вправа 17. Запишіть речення, дібравши потрібний фразеологізм. Розкрийте значення, мету вживання фразеологізму. Чи є серед них такі, що змінили свою форму?**

1. Вітряки намотують на крила ... і час, але вже небо за ними не має .... 2. А де ж та дорога, що єднає небо і землю? Про неї я знав, як тільки ... . 3. Недарма кажуть: ... . 4. Я це зрозумів як дозвіл і одразу ж ... . 5. Правда, любов буває всяка: ... . 6. Така програма всім ... . 7. Наймичка насочується сміхом, ... і аж три ямки: дві на щоках, а третю на підборідді. 8. У батька від безсилля і злості памороззю очі, а в жилах на скронях більшало крові. «...». 9. Я, пригадуючи сподіванки нашого полісовщика, одчайдушно ... . 10. А я, старий, і ... – мало не повірив баламутству. 11. А ти, видно, хлопче, – ... .

12. Ніхто не вгадає, які ... в чоловіка. 13. Маленький картузик прикриває маленьку голову Юхима, в якій ... добрим думкам. 14. Такий великий, а що витворює ...? 15. «Чи за тобою, сину, ...?» – занепокоєно стрічає мене, захеканого, на порозі мати. 16. «Ось, тату, ... маємо собі нового читальника, ...», – каже батькові син (Із творів М. Стельмаха).

*Довідка: ні сіло ні впало; бабине літо; любив і вовк кобилу, та залишив хвіст і гриву; ні кінця ні краю; прошу любити й жалувати; зіп'явся на ноги; продаючи білі підківки зубів; сто вовків гналось, чи щось димілося під ногами; бідному Савці нема долі ні на печі ні на лавці; вуха розвісив; «Хоч ти мене живцем не пиляй. Що я можу зробити, коли, де не стану, на злидні наступаю?»; припало до душі; пускаюся берега; чи то сорому і клепки заодно позбувся?; джмелі гудуть у голові; не промах; не було де розгулятись.*

**Вправа 18. З'ясуйте прийоми індивідуально-авторського використання фразеологізмів (переосмислення, розширення чи редукція складу, заміна компонентів (різносемантичними чи функціонально подібними елементами) у стійкому сполученні, контамінація декількох фразеологізмів, додавання другої частини, синонімічна / антонімічна заміна компонентів тощо). Дайте їм оцінку.**

**I.** 1. Не такий страшний чорт, як його в кіноінституті малюють (А. Головка). 2. Фрегат: Говори, старик... Тільки думай... в останній раз... бо слово не горобець – вилетить, і будеш ловити його на дні морському (О. Корнійчук). 3. А на вашому фронті, брат ти не мій, що діється (М. Стельмах). 4. Ач, щукин син! [...] Волосся подралося дубом (О. Кониський). 5. Раз мене призначено сюди начальником, то я не допущу, щоб мене підвели з вогню прямо в полум'я під монастир (О. Гончар). 6. Вік прожити – не ниву пройти гомінку (А. Малишко) 7. Всякому своя доля: один рук не покладаючи працює, а другий його працю без клопоту поїдає (П. Мирний). 8. Життя прожить – не поле перейти. Та ще коли те поле заміноване... 9. Істинно люди: живемо не хлібом єдиним. Істинно так... коли маємо хліб на столі (З творів Б. Олійника). 10. Хто платить гроші, той і арку замовляє. 11. Союз як корова язиком злизала (Із газети). 12. За трьома дівчатами, як і за трьома зайцями, водночас не гонись... 13. Скільки вже можна в одній і тій же ступі воду товкти (З творів О. Черногуза).

II. 1. Наше випробування Хресною Дорогою Незалежності для багатьох уже скінчилось дружним підняттям рук угору (З журналу). 2. І ми мусимо, шановні колеги, витримати дев'ятий вал морального, духовного й національного розпаду, що піднявся в незалежній Україні. 3. Та минув рік і ми всі зрозуміли, що дорога, яку мусимо пройти, поросла терням і що ніхто не поведе нас за руку до кращого життя. 4. Світові фінансисти і банкіри тримають нас на короткому повідку чи в зашморзі? 5. Як можна ізолюватися в українському домі без вікон, без дверей, без паркану і навіть штахетника, де повна хата чужих людей? 6. Ми не віддамо свої ракети, допоки не отримаємо політичних гарантій від ядерних держав, що за наше жито не буде нас бито. 7. І один у полі воїн. 8. Американська коса на іракський камінь. 9. Слово – не горобець, вилетіло – розплачуйся. 10. Отже, собака заритий куди глибше – на рівні залягання водопровідних та каналізаційних труб, які давно потребують ремонту, а часто – й заміни (Із газети). 11. У вас ще є всі шанси десь на периферії бичкам хвосту вузликом зав'язувати. 12. ... під ваші їжаки і ондатри підклали добру свиню (З творів О. Чорногуза).

**Вправа 19. Проаналізуйте використання фразеологізмів, відзначаючи випадки вдалого і невдалого, з точки зору вимог стилістики, застосування фразеологічних засобів.**

1. Випускники, радісні і щасливі, на прощання заспівали свою лебедину пісню. 2. Ми довго чекали, коли наші фігуристки проб'ють вікно в Європу. 3. Фігуристи вирішили цю найважчу проблему і поставили на ній хрест. 4. Почувши шум, він вискочив на вулицю в чому мама народила, в одних трусах і майці. 5. Перед продажем телевізори кидають то в жар, то в холод... Окрім обов'язкового тестування кожного телевізора, проводиться додаткове контрольне випробування одного апарата із кожної партії. 6. Ось і залишився я за бортом розбитого корита. 7. Хто перший стріляє, той п'є шампанське. 8. Перед нашими вченими, конструкторами, дизайнерами непочатий край наукових пошуків. 9. До відкриття чемпіонату – рукою подати, і в керівників оргбіюро турбот хоч відбавляй. 10. Побувайте і ви в цих місцях, де не тільки нога людини, але й нога журналіста не ступала. 11. Лелію себе надією, що моя стаття вам сподобається. 12. У них все було шито-крито білими нитками, але тоді цього ніхто не помічав. 13. Як говориться, чим далі в ліс, тим більше тріски летять: робота наша вимагала все більшого напруження. 14. Спочатку наш герой живе як

сир у маслі в цьому домі. 15. На урочистій лінійці, присвяченій святу «Останнього дзвоника», Віктор сказав: «Ми сьогодні зібрались, щоб провести в останній путь своїх старших товаришів». (Із газети).

**Вправа 20.** Перифразуйте трансформовані висловлювання відповідно до їх номінативного вихідного джерела. Запишіть парами. Усно розтлумачте їх значення.

1. Призначених субсидій сім років ждуть. 2. Берегиня українського енергоринку. 3. П'яте колесо до суспільно-політичного воза. 4. Любиш кататися – плати гроші. 5. Під лежачий камінь кошти не течуть. 6. Бізнесова синиця в руках привабливіша за примарного журавля в небі. 7. З миру по нотці. 8. До зірок через internet. 9. Туристів восени рахують. 10. «Обіцяного Врубеля три роки ждуть». 11. «Бумага не все терпить». 12. «Корова на колесах» (Із газети).

**Вправа 21.** Складіть речення із 3–4 фразеологізмами, видозмінюючи їх лексичний склад та змістове наповнення (прийом трансформації).

*Зразок: Що життя – це щастя, ми знаємо, але як зробити щасливим життя?; От і виріс я, але так і не виліз в люди тощо.*

**Вправа 22.** Введіть пропоновані фразеологізми у контекст, використовуючи прийом контамінації.

*Зразок: Якщо друг пізнається в біді, то з'їж із ним пуд солі; Не грайся з вогнем. Пам'ятай завжди, що посієш, те й пожнеш. Тоді не ображайся, що довелось спалити за собою всі мости; З Дмитром потрібно пуд солі з'їсти, щоб напитися із однієї криниці; Не лізь поперед батька в пекло, але якщо ти вирішив прийти, побачити й перемогти, то повертайся з щитом, а не на щиті.*

1. Гави ловити; витрішки купувати; товкти воду в ступі. 2. Замилювати очі; гріти руки; старого горобця на полові не обдуриш. 3. Сховати кінці у воду; вийти сухим із води; цей номер не пройде. 4. Держати язик за зубами; залишитися з носом; підливати масла у вогонь. 5. Гріти руку; на всю губу; битися, як риба об лід.

**Вправа 23.** Проаналізуйте зі стилістичного погляду лексико-фразеологічний склад тексту.

І. Отож, значить, набачившись за те літо й за ту осінь не тільки смалених зайців, а й смалених сов, нахапавшись усіляких стусанів долі не тільки у спину, а й у зуби, побувши на коні й під конем, пізнавши, почім ківш лиха, я нетерпляче очікував, коли вже нарешті

розпрощаюся з Одаркою Дармограїхою. Не скажу, що я був у неї і товкачем, і помелом, як не скажу і того, що годувала вона мене лиш сіллю до оселедця чи калачем та ще в спину рогачем. Але ж надокучило так бути не самим собою, а за телицю позиченим, що взяв путівку – і дременув у білий світ...

Не варто, либонь, і справді бути отим Хомою, що мріяв заробити на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили! Ген як говорять. Говорять, що й чорт на старість подався в монахи, щоб у монастирі замолювати гріхи, що й мені час за розум братись, не набувати свіженьких гріхів, а збуватись старих (Є. Гуцало).

II. Коли ж дивлюсь: баба снує коло моркви, дідова мати. Я – бігом. Вона – зирк та за мною. А я тоді – куди його тікати? – повалив соняшника одного, другого.

– Куди ти, бодай тобі ноги повсихали!

Я – в тютюн, «Побіжу, – думаю, – в малину, та рачки попід тютюном». Пірат за мною.

– Куди ти тютюн ламаєш, бодай тобі руки і ноги поламало! А бодай би ти не виліз з того тютюну до хворого пришествія! А бодай би ти зів'яв був, невігласе, як ота морковочка зів'яла від твоїх каторжних рук! (О. Довженко).



## ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

### Рекомендації щодо організації самостійної роботи

Самостійна робота студентів є невід'ємною складовою вивчення навчального курсу. Вона здійснюється за такими напрямками:

- виконання тестових завдань із усіх тем;
- написання рефератів та підготовка повідомлень, презентацій відповідно до тем курсу;
- виготовлення карток: із текстами різних стилів мовлення (для наступного стилістичного аналізу), з різнотипними вправами; а також схем, таблиць, що узагальнюють теоретичні й практичні аспекти дисципліни;
- ведення термінологічних словників із різних розділів стилістики української мови (словник метамови лінгвостилістики);
- запис на магнітофонну плівку зразків розмовного стилю мовлення від інформаторів ( мешканців рідного населеного пункту) для наступного аналізу мовленнєвих особливостей;
- опрацювання науково-методичної літератури з курсу, запропонованої для самостійного вивчення (складання конспекту як особливого виду тексту, створеного у результаті аналітико-синтетичної обробки інформації першоджерела; реферування; презентації);
- система завдань і вправ для самостійного виконання.

На самостійне вивчення виноситься частина питань, що міститься в навчальному плані з вивчення вказаного курсу. Виконуючи відповідні завдання, студенти мають спостерігати за мовними явищами, опрацьовувати теоретичну літературу, узагальнювати результати здійснених досліджень і відповідним чином їх оформлювати.

Самостійна робота частково включає лінгвометодичний аспект вивчення шкільної стилістики, який передбачає з'ясування та узагальнення змісту й обсягу програмового матеріалу зі стилістики в основній і старшій школі, вияв доцільності й достатності стилістичних вправ і завдань, наявних у шкільних підручниках; визначення особливостей проведення роботи над стилями, їх мовновиразовими засобами, а також розвиток умінь достатньо й доречно застосовувати стилістичний матеріал на уроках української мови.

Різноманітні форми самостійної роботи (поряд із аудиторною) мають забезпечити:

- поглиблення знань студентів із теоретичної й практичної стилістики сучасної української літературної мови;
- формування мовної компетенції;
- набуття навичок професійного спілкування та отримання необхідної фахової інформації;
- отримання студентами ґрунтовних і систематичних знань із усіх розділів курсу;
- формування вмінь і навичок моделювання (складання), написання та стилістичного аналізу текстів різних типів.

У кінці вивчення кожного модуля на індивідуальній консультації викладач перевіряє рівень засвоєння знань студентами з тем, які виносилися на самостійне опрацювання.

### **Перелік тем і завдань, що виносяться на самостійне опрацювання**

1. Словник лінгвостилістичних термінів із різних розділів стилістики:

- лексичні засоби стилістики української мови: функціонально-стилістична диференціація лексичного складу, стилістичні прийоми уживання лексичних категорій;

- фразеологічна стилістика: різновиди фразеологічних одиниць (крилаті вислови, афоризми тощо), функціонально-стилістичне розшарування фразеологізмів, прийоми індивідуально-авторської видозміни фразем.

*\*Укладання термінологічного словника за предметним покажчиком метамови стилістики*

2. Стилiстика мовних одиниць у шкiльному курсi вивчення української мови (лексико-фразеологічні засоби в системі шкільних дисциплін: теоретичний матеріал, система вправ за шкільними підручниками (на вибір студента)).

*Питальник:*

1. *Як проявляється функціонально-стилістичне спрямування у вивченні лексичного матеріалу на уроках української мови? Простежте цю послідовність.*

2. *Яке місце і роль відведено стилістичній фразеології в шкільному курсі вивчення української мови?*

3. *Які вправи пропонують шкільні підручники на засвоєння лексико-фразеологічних засобів виразності тексту?*

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

### Основна література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Бадер В. І. Стилiстика української мови: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Луганськ: Видавництво СНУ iм. В. Даля, 2006. 204 с.
3. Бондарєва Н. О. Стилiстика української мови: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Київ: Четверта хвиля, 2010. 248 с.
4. Дудик П. С. Стилiстика української мови: навчальний посiбник. Київ: Академiя, 2005. 368 с.
5. Зарицький М. С. Стилiстика сучасної української мови: навчальний посiбник. Київ: Парламентське видавництво, 2001. 156 с.
6. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови: підручник. 3-є вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 1987. 352 с.
7. Конторчук Г. Стилiстика сучасної української мови: практичний курс: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Житомир: Рута, 2012. 219 с.
8. Мацько Л. І., Мацько О. М., Сидоренко О. М. Стилiстика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
9. Основні лiнгвостилiстичнi поняття i категорiї: (словник-довiдник фiлолога) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т iм. П. Тичини; укладач І. І. Коломiєць. 4-те вид., переробл. та допов. Умань: Візаві, 2017. 272 с.
10. Побiдаш І. Л. Практична стилістика української мови: збiрник вправ. Київ: НТУУ «КПІ», 2011. 64 с.
11. Пономарiв О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підручник. 3-є вид., переробл. і допов. Тернопiль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
12. Рижко О. М. Стилiстика української мови: практикум: навчальний посiбник для студентiв фiлологiчних спецiальностей вищих навчальних закладiв. К.: КиМУ, 2008. 250 с.
13. Рижко О. М. Практична стилістика: навчальний посібник. Київ: НАУ, 2010. 320 с.
14. Стилiстика української мови: навчально-методичний

посібник / упоряд.: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

15. Стилїстика української мови (Теоретичні основи стилїстики. Художньо-виразові засоби мовлення): навчально-методичний посібник для студентів-філологів закладів вищої освіти / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-тет української філології, К-дра української мови та методики її навчання; уклад. І. І. Коломієць. Умань: Візаві, 2019. 242 с.

16. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 588 с.

17. Українська лінгвостилїстика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Грамота, 2007. 368 с.

18. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 167 с.

19. Шевченко Л., Шулінова Л. Стилїстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: навчальний посібник. Вид. 3-є, допов. і переробл. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. Кн. 1. 264 с.

20. Шевченко Л., Шулінова Л. Стилїстика української літературної мови: функціональна діагностика тексту: навчальний посібник. Вид. 2-е. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. Кн. 2. 388 с.

21. Штонь О. П. Стилїстика української мови: модульний курс: навчально-методичний посібник для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 156 с.

22. Шульжук Н. В. Стилїстика сучасної української літературної мови: навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ. Рівне – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. 304 с.

### **Додаткова література**

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Харків: Видавництво ХДУ, 1958. 159 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мовлення). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
4. Кравець Л. В. Стилістика української мови: практикум: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. 199 с.
5. Серажим К. С. Лексичні засоби стилістики української мови: навчально-методичний посібник. Львів: УАД, 1995. 105 с.
6. Серажим К. С. Фразеологічні засоби стилістики: навчально-методичний посібник. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 1996. 96 с.
7. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Вид. 3-є, зі змін. і доп. Київ: Укр. енциклопедія, 2007. 856 с.
8. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
9. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
10. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української літературної мови. Київ: Радянська школа, 1962. 496 с.

### **Інформаційні ресурси**

1. Нормативна база (закони, положення, Укази Президента України, листи МОН України, постанови Кабінету Міністрів).
2. Матеріали, розміщені на веб-сторінках:  
[www.education.gov.ua](http://www.education.gov.ua) – веб-сторінка МОН України;  
[www.nduv.gov.ua](http://www.nduv.gov.ua) – веб-сторінка бібліотеки ім. В. І. Вернадського.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК МЕТАМОВИ СТИЛІСТИКИ

<b>А</b>	<b>Г</b>
Активна лексика	Гіпербола
Активний словник	Гіперсемантизація
Актуалізація	Градація
Акце	Грамотична стилістика
нтуаційна норма	Графон
Алегорія	<b>Д</b>
Алітерація	Давноминулий час
Ампліфікація	Демінутиви
Анафора	Дефісація
Анепіфора	Дисонанс
Антитеза	Діалектизми
Антоніми	<b>Е</b>
Антонімічна іронія	Евфемізм
Арго	Евфонія
Арготизми	Екзотизми
Архаїзми	Експліцитний
Асиндетон	Експресема
Асонанс	Експресія
Афіксальна стилістика	Еліпс
Афоризм	Емоційно-експресивна
<b>Б</b>	лексика
Багатозначні слова	Епанафора
<b>В</b>	Епістолярний стиль
Варваризми	Епітет
Виразально-зображальні	Епіфора
засоби мови	Етнографізми
Виразність	<b>Ж</b>
Високий стиль	Жанр
Відтінок значення	Жаргон
Вільна пряма мова	Жаргонізми
Власне іншомовні слова	<b>З</b>
Власне українська лексика	Забарвлення
Вузькоспеціальна лексика	Загальноживана лексика
Вульгаризми	Замовчування

Запитання і відповідь  
Запозичення  
Засоби експресивної  
графіки  
Застарілі слова  
Звуконаслідувальні слова  
Звукопис  
Звукоповтори  
Звукосимволізм  
Здогадна пряма мова

### I

Ідіолект  
Імпліцитний  
Інверсія  
Інтердепенденція  
Інтернаціоналізми  
Інтенація  
Іншомовна лексика  
Історизми

### K

Какофонія  
Каламбур  
Калька  
Канцеляризми  
Кліше  
Книжна лексика  
Книжні фразеологізми  
Колорит висловлювання  
Конотація  
Контамінація  
Конфесійна лексика  
Конфесійна фразеологія  
Конфесійний стиль  
Крилаті вислови

### L

Лейтмотив  
Лексика усного мовлення  
Лексична норма

Лексична стилістика  
Літературна цитата  
Літота

### M

Макаронізми  
Максима  
Мейозис  
Меліоризація  
Метафора  
Метод зіставлення  
Метод семантико-  
стилістичного аналізу  
Метод стилістичного  
експерименту  
Метод структурно-  
статистичний  
Метонімія  
Міжстильова лексика  
Міжстильова фразеологія  
Мовна норма  
Морфологічна норма  
Морфологічна стилістика  
Морфологічні синоніми

### N

Наголос  
Напівпряма мова  
Наукова лексика  
Науковий стиль  
Наукові фразеологізми  
Невласне пряма мова  
Неологізми  
Непряма мова  
Нестилетвірні ознаки  
стилю

Низький стиль

### O

Образність  
Оказіоналізми  
Оксиморон

Омоніми  
Орфоепічна норма  
Офіційно-ділова лексика  
Офіційно-діловий стиль  
Офіційно-ділові  
фразеологізми

## П

Парадигма стилістична  
Парадокс  
Паралелізм  
Паралельні синтаксичні  
конструкції  
Пароніми  
Паронімічна атракція  
Парономазія  
Парцеляція  
Пасивна лексика  
Пасивний словник  
Пейоризація  
Перифраз  
Період  
Персоніфікація  
Плеоназм  
Побутова лексика  
Повтор  
Полісиндетон  
Порівняння  
Приєм експресивно-  
стилістичної графіки  
Приказка  
Прислів'я  
Просторічна лексика  
Професіоналізми  
Пряма мова  
Публіцистична лексика  
Публіцистичний стиль  
Публіцистичні  
фразеологізми

## Р

Ремінісценція  
Рефрен  
Ритмомелодика  
Риторичне звертання  
Риторичне питання  
Риторичне ствердження  
Риторичний оклик  
Риторичні фігури  
Розмовна лексика  
Розмовні фразеологізми  
Розмовно-побутовий  
стиль

## С

Сентенція  
Середній стиль  
Символ  
Синекдоха  
Синоніми  
Синтаксична норма  
Словотвірна норма  
Старослов'янські  
Стилетвірні ознаки стилю  
Стилізація  
Стилістема  
Стилістика  
Стилістика діалектна  
Стилістика зіставна  
Стилістика історична  
Стилістика контрастивна  
Стилістика мови  
Стилістика мовлення  
Стилістика практична  
Стилістика тексту  
Стилістика художнього  
мовлення  
Стилістична детермінація  
Стилістична норма



Стилістична система  
національної мови

Стилістичне значення

Стилістичний аналіз  
тексту

Стилістичний прийом

Стилістичний синтаксис

Стилістичні вміння і  
навички

Стилістичні вправи

Стилістичні засоби

Стилістичні фігури

Стилістично забарвлена  
лексика

Стилістично забарвлені  
фразеологізми

Стиль

Стиль експресивний

Стиль індивідуальний

Стиль мови

Стиль мовлення

Суржик

Суспільно-політична  
лексика

## Т

Тавтологія

Теперішній історичний  
час

Терміни

Тонема

Трансформація

Троп

## У

Узуальний

## Ф

Фольклоризми

Фольклорні  
фразеологізми

Фонетичні варіанти слів

Фонетичні синоніми

Фонетичні фігури

Фоніка

Фоностилістика

Фразеологічна стилістика

Функція

Функція стилістична

## Х

Художні фразеологізми

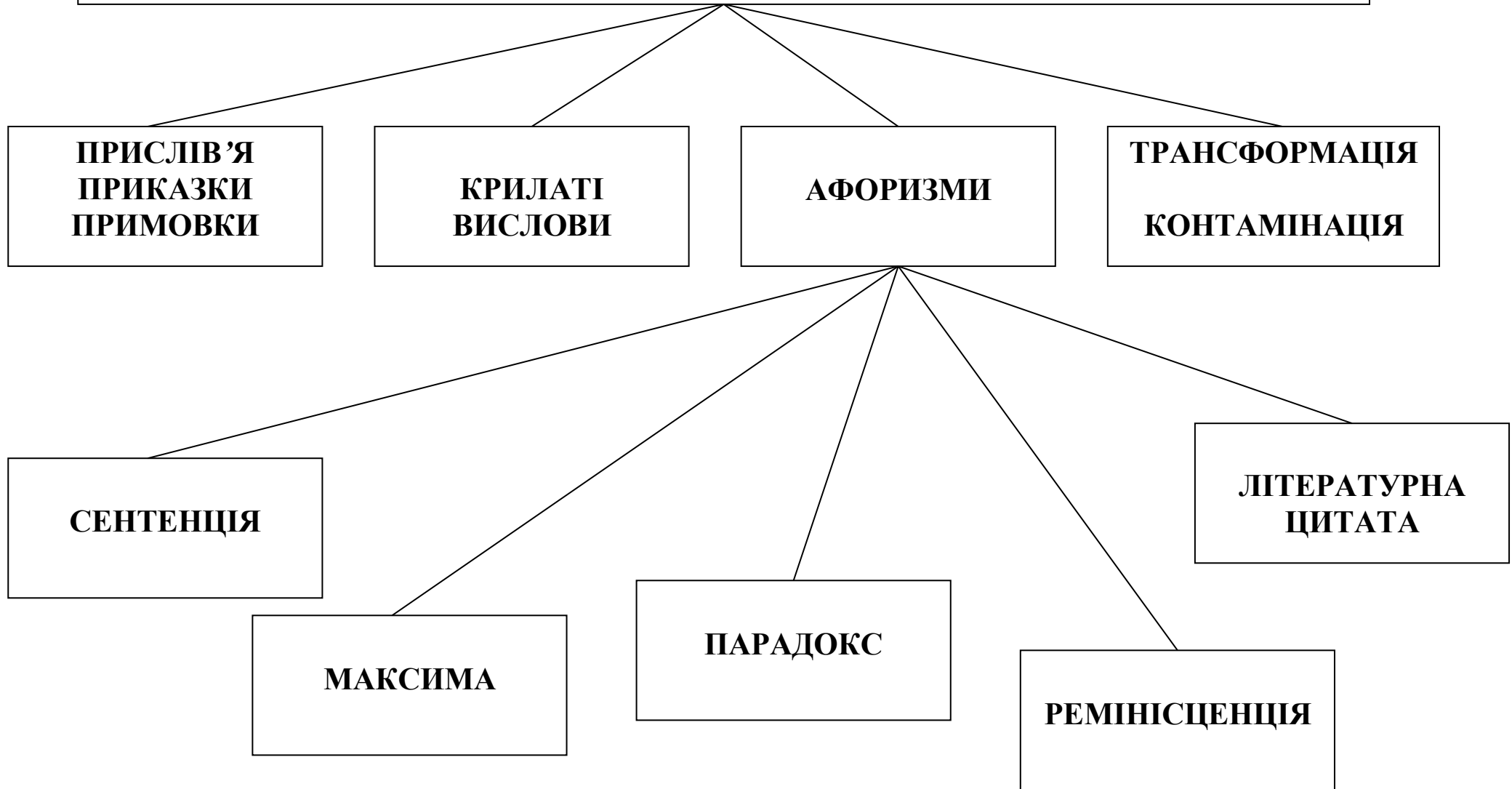
Художньо-  
белетристичний стиль

Додаток Б  
СХЕМИ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ



# ЗАСОБИ ЗБАГАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ



# ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

